

ΑΝΩΤΑΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΠΕΙΡΑΙΑ

ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΚΩΝ ΔΟΜΙΚΩΝ ΕΡΓΩΝ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΠΡΟΣΦΥΓΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΠΕΙΡΑΙΑ

ΧΩΡΟΘΕΤΗΣΗ ΤΟΥΣ – ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΑΝΑΠΛΑΣΗΣ

ΟΙ ΠΕΡΙΟΧΕΣ ΤΟΥ ΠΕΡΑΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΙΩΝΙΑΣ

ΜΠΙΤΑ ΓΚΕΡΤΑ

ΕΙΣΗΓΗΤΗΣ: ΓΕΩΡΓΙΟΣ Κ. ΒΑΡΕΛΙΔΗΣ

Δρ Αρχιτέκτων Μηχανικός – Πολεοδόμος ΕΜΠ

ΕΠΙΒΛΕΨΗ: ΠΟΠΗ ΘΕΟΔΩΡΑΚΑΚΟΥ – ΒΑΡΕΛΙΔΟΥ

Δρ Αρχιτέκτων Μηχανικός ΕΜΠ

Ομότιμη Καθηγήτρια ΑΤΕΙ Πειραιά

ΑΘΗΝΑ 2011

Πρόλογος.....	: 3
1.1 Το ιστορικό πλαίσιο του προσφυγικού προβλήματος	: 6
1.2 Η συνθήκη της Λωζάνης	: 10
1.3 Η κρατική πρόνοια	: 16
1.4	: 18
1.5 Το πρόβλημα αποκατάστασης των προσφύγων	: 21
1.6 Η σχέση των προσφύγων με την πολιτική κατάσταση στην Ελλάδα σελ:	24
1.7 Η εθνική ανομοιογένεια	: 28
1.8 Κριτήρια χωροθέτησης των προσφυγικών συνοικισμών και ο ρόλος τους στην ανάπτυξη της βιομηχανίας	: 32
1.9 Το νομοθετικό πλαίσιο και οι φορείς παραγωγής κατοικίας	: 40
1.10 Η εξέλιξη της οικονομίας	: 44
1.11 τική ένταξη και αποκατάσταση των προσφύγων	: 46
1.12 Η αγροτική αποκατάσταση και η αγροτική κατοικία	: 59
1.13 Αποτέλεσμα του προγράμματος κατοικίας	σελ: 67
1.14 Σχέση προσφύγων και γηγενών	: 69
1.15 Η δημογραφική, εθνολογική και πολιτιστική προσφορά των προσφύγων	: 72
1.16 Μαρτυρίες προσφύγων	: 76
2.1 Το Πέραμα	: 83
2.2 Καταγωγή και αποκατάσταση των προσφύγων στο Πέραμα	σελ: 88
2.3 Κοινωνικές και άλλες παροχές στο Πέραμα	: 91
2.4 Η περιοχή των «Γερμανικών»	: 94
2.5 Συμπεράσματα	: 112

3.1 Η προσφυγική Νέα Ιωνία	: 114
3.2 Κατοικίες	: 118
3.2.1 Προτάσεις	: 134
3.3 Η βιομηχανία στη Ν. Ιωνία	: 135
3.3.1 Τι απέγινε η βιομηχανία στη Ν. Ιωνία	: 143
3.3.2 Προτάσεις	: 144
3.4 Ο Ποδονίφτης	: 145
3.5 Σημερινή κατάσταση - Προτάσεις	: 150
3.5.1 Δημόσιοι χώροι αναψυχής - άθλησης	: 152
3.5.2 Εγκαταλελειμμένοι χώροι	: 154
3.5.3 Κυκλοφοριακά προβλήματα	: 157

19^{ος} αιώνας, ήταν αιώνας ανακατατάξεων στην Ευρώπη και στον κόσμο γενικότερα. Νέα κράτη δημιουργούνται, τα σύνορα συνεχώς αλλάζουν, η οθωμανική αυτοκρατορία διαλύεται.

Η κοινωνική δομή των ευρωπαϊκών κρατών μετασχηματίζεται και μαζί της αλλάζει και το οικιστικό τοπίο. Οι κοινωνικές τάξεις σχηματίζονται και μορφοποιούνται σχεδόν με τη μορφή που τις ξέρουμε σήμερα.

Η οικονομία γίνεται ο πρωταγωνιστικός παράγοντας σύμφωνα με την οποία διαμορφώνονται και οι υπόλοιποι τομείς της κοινωνίας, και ειδικότερα η διείσδυση του κεφαλαίου σε όλες τις φάσεις παραγωγής αποτελεί τον καταλύτη των εξελίξεων.

Το νεοσύστατο ελληνικό κράτος παλεύει για την επιβίωσή του. Εθνικά οράματα και κοινωνικές απαιτήσεις το οδηγούν σε μια συνεχή εμπόλεμη κατάσταση, κλείνοντας έναν αιώνα διαρκούς πολέμου.

Η δυσκολία, και η αποτυχία πολλές φορές, να ακολουθήσει τα υπόλοιπα ευρωπαϊκά κράτη χαράζουν βαθιά τη συλλογική μνήμη και δημιουργεί ένα αίσθημα διαρκούς αναζήτησης.

Με την είσοδο του 20ού αιώνα, η ισορροπία των μεγάλων δυνάμεων είναι εύθραυστη. Η προσπάθειά τους για διεύρυνση της σφαίρας επιρροής τους, τους οδηγεί σε έναν από τους μεγαλύτερους πολέμους της ιστορίας.

Ταυτόχρονα γεννιούνται καινούργιες επιστήμες, καθώς και κοσμοθεωρίες που έρχονται να καλύψουν το ιδεολογικό κενό των νεοδιαμορφωμένων κοινωνικών τάξεων.

Η Ελλάδα προσπαθεί, όλη αυτή την περίοδο, να σταθεροποιήσει τη θέση της. Ακολουθεί κατά πόδας όλες τις διεθνείς εξελίξεις σε κοινωνικό, πολιτικό και πολιτιστικό επίπεδο. Εμπλέκεται σε όλους τους μεγάλους πολέμους, από τους οποίους φαινομενικά βγαίνει κερδισμένη.

Ορόσημο της εποχής αποτελεί η εκλογική ήττα του Βενιζέλου και η πτώση του μικρασιατικού μετώπου. Η Ελλάδα δεν πρόκειται ποτέ ξανά να είναι η ίδια. Το εθνικό ιδεώδες της Ελλάδας των 7 θαλασσών και των 3 ηπείρων εγκαταλείπεται από τους πολιτικούς και σβήνει από τα λαϊκά στρώματα στα αμέσως επόμενα χρόνια.

1,5 εκατ. πρόσφυγες σε ένα κράτος 5 εκατ. κατοίκων είναι ο απολογισμός της ιδέας αυτής. 1,5 εκατ. πρόσφυγες σε ένα κράτος που η οικονομία του ισορροπεί οριακά, που αδυνατεί να στεγάσει απασχολήσει τον ήδη υπάρχοντα πληθυσμό. Με συλλογική όμως προσπάθεια θα δείξει ότι το ελληνικό κράτος σχεδόν τα κατάφερε να αποκαταστήσει την πλημμυρίδα αυτή των προσφύγων.

Ακολουθεί ένας οικοδομικός οργανισμός, εξωτερικά δάνεια, σύσταση επιτροπών για τη σωστή διαχείριση και επένδυσή τους. Η ύπαιθρος <<αποικίζεται >> και τα αστικά κέντρα διογκώνονται. Ξαφνικά η ελληνική οικονομία βρίσκει το εργατικό δυναμικό που της έλειπε.

Μακροπρόθεσμα, η ελληνική οικονομία τονώνεται και βρίσκει τους ρυθμούς ανάπτυξής της.

Οι αλλαγές όμως σε κοινωνικό και πολιτικό επίπεδο δεν ήταν το ίδιο ευνοϊκές. Ακολουθεί πολιτική αστάθεια και τελειώνει με την αποχώρηση του βασιλιά και την εγκαθίδρυση της δημοκρατίας. Ταυτόχρονα αποκρυσταλλώνεται η ταξική συνείδηση και δημιουργείται το εργατικό κίνημα στην Ελλάδα.

Οι πρόσφυγες διασκορπίστηκαν παντού στο ελληνικό έδαφος ώστε το κράτος να μπορέσει να ανταποκριθεί στην αποκατάστασή τους τόσο στο θέμα της κατοικίας όσο και στο θέμα της εργασίας.

Μεγάλο μέρος των προσφύγων εγκαταστάθηκε στις γειτονιές του Πειραιά καθώς και της Αθήνας λόγω του λιμανιού που δεχόταν καθημερινά εκατοντάδες πρόσφυγες. Μια από αυτές ήταν και η περιοχή της Ν. Ιωνίας.

1.1 Το ιστορικό πλαίσιο του προσφυγικού προβλήματος

Μεγάλη σημασία για την κατανόηση του προβλήματος που δημιουργήθηκε, έχουν τα ιστορικά γεγονότα που συνέβησαν και δρομολόγησαν τις εξελίξεις για την έλευση των προσφύγων. Από το 1908 οι Νεότουρκοι προσπάθησαν να μειώσουν την επιρροή των χριστιανικών πληθυσμών στο τουρκικό κράτος, και ιδιαίτερ Ελλήνων και των Αρμενίων. Η πολιτική του εκτουρκισμού και των διωγμών εντάθηκε ακόμη περισσότερο μετά το τέλος των Βαλκανικών πολέμων. Εξαιτίας της πολιτικής αυτής απέναντι στο ελληνικό στοιχείο της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, οι σχέσεις Ελλάδας και Τουρκίας ήταν, λίγο πριν τον Α' Παγκόσμιο πόλεμο, τεταμένες και είχαν φτάσει στα πρόθυρα του πολέμου.

Τον τουρκικό εθνικισμό υποβοηθούσε και η γερμανική πολιτική στην Τουρκία. Οι Γερμανοί θεωρούσαν τους Έλληνες της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, οι οποίοι είχαν συγκεντρώσει στα χέρια τους το εμπόριο και τη βιομηχανία της υπανάπτυκτης Τουρκίας, ως σοβαρό εμπόδιο για την οικονομική τους διεξόδου στην περιοχή αυτή. Κατά τη διάρκεια του Α' Παγκόσμιου πολέμου και με το πρόσχημα της «στρατιωτικής ασφάλειας» των τουρκικών πόλεων, μεγάλο μέρος του ελληνικού πληθυσμού της Ανατολικής Θράκης, της Δυτικής Μικράς Ασίας και του Πόντου εκτοπίζεται προς τη μικρασιατική ενδοχώρα. Εκεί μακριά από το Πατριαρχείο και χωρίς ελληνικά σχολεία, οι Έλληνες εξαναγκάζονταν να εκτουρκιστούν.

Ένα άλλο μέτρο εξόντωσης ήταν τα λεγόμενα «τάγματα εργασίας» (αμελέ ταμπουρού), όπου αναγκάζονταν να υπηρετούν άνδρες πάνω από 45 ετών που δεν κατατάσσονταν στο στρατό. Τα «τάγματα εργασίας» βρίσκονταν στα βόρεια της Μικράς

Ασίας και όσοι υπηρετούσαν σε αυτά δούλευαν σε λατομεία, ορυχεία, στη διάνοιξη δρόμων και αλλού κάτω από εξοντωτικές συνθήκες. Οι περισσότεροι πέθαιναν από την πείνα, τις κακουχίες και τις αρρώστιες.

Την οργή του εθνικισμού των Τούρκων γνωρίζει και ο λαός της Αρμενίας, που έχει να θυμάται το δικό του «ολοκαύτωμα» του 20ού αιώνα, την «σφαγή των Αρμενίων» που συνέβη το 1915. Με το πρόσχημα της δημιουργίας Ελληνο-Αρμενικού κράτους στην περιοχή του Πόντου, η τουρκική κυβέρνηση στήνει άτακτα δικαστήρια κατά τη διάρκεια των ετών 1919-1922, τα οποία θανατώνει 200.000 Έλληνες του Πόντου. Κάτω από αυτές τις συνθήκες και μη έχοντας άλλη λύση, πολλοί Έλληνες από την Ανατολική Θράκη, τον Πόντο και τη Δυτική Μικρά Ασία, για να αποφύγουν τους διωγμούς, καταφεύγουν ως πρόσφυγες στην Ελλάδα ή σε άλλα κράτη (αρκετοί Πόντοι κατέφευγαν στη Νότια Ρωσία). (Σκουλάτου Β., Δημακοπούλου Ν., Κόνδη Σ., *Ιστορία νεότερη και σύγχρονη, Β' τεύχος, Γ' Λυκείου, Αθήνα 2005,, 88-91*)

Η Αντάντ παραχωρεί με τη συνθήκη της Μωριέννης (Σαβοΐα 1917) την περιοχή της Σμύρνης στην Ιταλία. Από την άλλη όμως, το Συμβούλιο της Ειρήνης, πριν από την υπογραφή της Συνθήκης των Σεβρών, αναθέτει στην Ελλάδα την προσωρινή διοίκηση της περιοχής της Σμύρνης. Οι συνθήκες αυτές είχαν αποικιακό χαρακτήρα, η μια αναιρούσε την άλλη, με αποτέλεσμα να δημιουργείται σύγχυση τόσο στο λαό όσο και στις πολιτικές ηγεσίες. (Σκουλάτου Β., Δημακοπούλου Ν., Κόνδη Σ., *Ιστορία νεότερη και σύγχρονη, Β' τεύχος, Γ' Λυκείου, Αθήνα 2005,, 92*)

Έτσι αρχές Μαΐου (2 Μαΐου 1919) τα ελληνικά στρατεύματα αποβιβάζονται στην Σμύρνη, μέσα σε κλίμα ενθουσιασμού, εξάπτοντας συγχρόνως τον φανατισμό των Τούρκων. Η παρουσία Ελληνικών στρατευμάτων αναζωπυρώνει τον εθνικισμό των Τούρκων οι οποίοι βρίσκουν τον εκφραστή τους στο πρόσωπο του Μουσταφά Κεμάλ, τον επονομαζόμενο Ατατούρκ. Ο ελληνικός στρατός με προβλήματα ανεφοδιασμού, ηττάται και οι δυνάμεις του Κεμάλ μπαίνουν στις 27 Αυγούστου 1922 στην Σμύρνη. Την είσοδο ακολουθεί η πυρπόληση της πόλης και σφαγή των κατοίκων μπροστά στα απαθή βλέμματα των στρατιωτών των ξένων δυνάμεων. Όσοι από τους κατοίκους δεν πρόλαβαν να αναχωρήσουν με πλοία, γνώρισαν διώξεις και κακουχίες, ενώ πολλοί εξοντώθηκαν.

Η ειρήνη αποκαταστάθηκε με την υπογραφή της συνθήκης της Λοζάνης (24 Ιουλίου 1923) με την οποία ορίστηκε ο Έβρος ως σύνορο των δύο χωρών, παραχωρήθηκαν στην Τουρκία τα νησιά Ίμβρος και Τένεδος και αποφασίστηκε η ανταλλαγή πληθυσμών. Από την ανταλλαγή εξαιρέθηκαν οι Έλληνες κάτοικοι της Κωνσταντινούπολης και των νησιών Ίμβρου και Τενέδου, καθώς και οι μουσουλμάνοι της Δυτικής Θράκης. Με τη συνθήκη αυτή ο ελληνισμός της Ανατολικής Θράκης, της Ιωνίας και του Πόντου, έπαυε ουσιαστικά να υπάρχει. (Σακκάς Γεώργιος, Σφουντούρης Δημήτριος. *Καταγραφή Προσφυγικών Συνοικισμών της Αθήνας και του Πειραιά. Οι Προσφυγικές Κατοικίες του Περάματος, Αθήνα 2002, σελ. 29, Πτυχ. Εργ., Εισηγητής Γ. Βαρελίδης*)

Εικόνα 1: Η έξοδος

1.2 Η συνθήκη της Λωζάνης

Στις 24 Ιουλίου 1923 υπεγράφη η συνθήκη της Λωζάνης «περί υποχρεωτικής ανταλλαγής των ελληνο- τουρκικών πληθυσμών , μ οποία θεωρήθηκαν δεδομένες όσες μετακινήσεις πληθυσμών είχαν συμβεί από την έναρξη του Α' Βαλκανικού Πολέμου (18 Οκτωβρίου 1912) και ρυθμίστηκαν όσες μετακινήσεις θα έπρεπε να συμβούν από κει και πέρα. (Σακκάς Γεώργιος, Σφουντούρης Δημήτριος. *Καταγραφή Προσφυγικών Συνοικισμών της Αθήνας και του Πειραιά. Οι Προσφυγικές Κατοικίες του Περάματος, Αθήνα 2002, σελ31, Πτυχ. Εργ. Εισηγητής Γ. Βαρελίδης)*

Η συνθήκη αυτή ήταν εξοργιστική όχι μόνο από την άποψη του διεθνούς δικαίου αλλά και από την άποψη του κοινού αστικού δικαίου καθώς αναγνώρισε στο καθένα από τα συμβαλλόμενα κράτη το δικαίωμα να κινεί τη διαδικασία υποχρεωτικού εκπατρισμού ατόμων της εθνικότητάς του, "ατόμων που συνδέονταν με την άλλη πλευρά με δεσμούς θρησκείας και φυλής". (Ι. Πολύζος, *Η εγκατάσ προσφύγων του 1922: Μια οριακή περίπτωση αστικοποίησης, 1984, ΤΕΕ. Σελ6)*

Η συμφωνία αυτή για ανταλλαγή πληθυσμών διέφερε από τις προηγούμενες. Καθιέρωνε για πρώτη φορά τη μαζική μετακίνηση πληθυσμών και είχε υποχρεωτικό χαρακτήρα, ενώ οι μέχρι τότε συμφωνίες προέβλεπαν εθελοντική μετανάστευση κατοίκων κάποιων επίμαχων περιοχών. (Θέματα Νεοελληνικής Ιστορίας, Γ' Λυκείου (Θεωρητική Κατεύθυνση), Αθήνα, Ο.Ε.Δ.Β., 2008, σελ. 150-151)

Σύμφωνα με την 6 Συνθήκη της συμφωνίας αυτής, που ονομάστηκε “ Όροι ανταλλαγής των ελληνικών και τουρκικών πληθυσμών” , θα ξεκινούσε η διαδικασία υποχρεωτικής ανταλλαγής των Τούρκων υπηκόων και των Ελλήνων υπηκόων μουσουλμανικού θρησκειύματος που ήταν εγκαταστημένοι στην ελληνική επικράτεια και αντίστροφα. Τα διπλωματικά ντοκουμέντα της διάσκεψης της Λωζάνης δείχνουν ότι , τόσο η ελληνική όσο και η τουρκική κυβέρνηση απέρριψαν την πατρότητα της αμοιβαίας ανταλλαγής ομοεθνών υπηκόων τους. (Ι. Πολύζος, *Η εγκατάσταση σφύγων του 1922: Μια οριακή περίπτωση αστικοποίησης, 1984, ΤΕΕ. Σελ6*)

Από την ανταλλαγή αυτή εξαιρέθηκαν οι Έλληνες ορθόδοξοι της Κωνσταντινούπολης, της Ίμβρου και της Τενέδου και οι Μουσουλμάνοι της Δυτικής Θράκης. (*Θέματα Νεοελληνικής Ιστορίας, Γ' Λυκείου (Θεωρητική Κατεύθυνση), Αθήνα,, 2008, .150*)

Χώρες προέλευσης των προσφύγων	Αριθμός Προσφύγων Απογραφή του 1928	Ποσοστό %
Μικρά Ασία	626.954	51
Θράκη	256.635	21
Εύξεινος Πόντος	182.169	15
Βουλγαρία	49.027	4
Καύκασος	47.091	4
Κωνσταντινούπολη	38.458	3
Ρωσία	11.435	1
Σερβία	6.057	1
Αλβανία	2.498	-
Δωδεκάνησος	738	-
Ρουμανία	722	-
Κύπρος	57	-
Αίγυπτος	8	-
Σύνολο	1.221.849	100

(Ι. Πολύζος, *Η εγκατάσταση των προσφύγων του 1922: Μια οριακή περίπτωση αστικοποίησης, 1984, ΤΕΕ. Σελ4)*

Η σύμβαση προέβλεπε:

1. Οι μετανάσται θέλουσιν αποβάλει την ιθαγένειαν της εγκαταλειπομένης παρ' αυτών χώρας και αποκτήσει την της χώρας προς την κατευθύνονται άμα τη αφίξει των εις το έδαφος ταύτης.
2. Τα πρόσωπα αυτά δεν θα είχαν τη δυνατότητα να πάνε και να εγκατασταθούν εκ νέου στην Τουρκία ή αντίστοιχα στην Ελλάδα, χωρίς την άδεια της τουρκικής ή αντιστοίχως της ελληνικής κυβερνήσεως.
3. Είχαν δικαίωμα να μεταφέρουν την κινητή περιουσία τους.
4. Είχαν δικαίωμα να πάρουν από το κράτος στο οποίο μετανάστευαν ως αποζημίωση περιουσία ίσης αξίας με την ακίνητη περιουσία που εγκατέλειπαν φεύγοντας.
5. Θα διευκολύνονταν στη μετακίνησή τους από τη *Μικτή Επιτροπή Ανταλλαγής*.

(*Θέματα Νεοελληνικής Ιστορίας, Γ' Λυκείου (Θεωρητική Κατεύθυνση), Αθήνα, . . . , 2008, .150-151*)

Με βάση το άρθρο 11 της Σύμβασης της Λοζάνης ιδρύθηκε η *Μικτή Επιτροπή Ανταλλαγής* με έδρα την Κωνσταντινούπολη. Την αποτελούσαν έντεκα μέλη (τέσσερις Έλληνες, τέσσερις Τούρκοι και τρία μέλη- πολίτες ουδέτερων κατά τον Α' Παγκόσμιο πόλεμο κρατών) με αρμοδιότητα τον καθορισμό του τρόπου μετανάστευσης των πληθυσμών και της εκτίμησης της ακίνητης περιουσίας των ανταλλαξίμων. (*Θέματα Νεοελληνικής Ιστορίας, Γ' Λυκείου (Θεωρητική Κατεύθυνση), Αθήνα, Ο.Ε.Δ.Β., 2008, .152*)

Το θέμα όμως προσέκρουσε σε ανυπέρβλητα εμπόδια με αποτέλεσμα τα δύο κράτη να υπογράψουν συμπληρωματική συνθήκη στην Άγκυρα στις 10 Ιουνίου 1930 μ ε ν οποία παραιτούνταν αμφότεροι από οποιαδήποτε μορφής αποζημίωση. (Σακκάς Γεώργιος, Σφουντούρης Δημήτριος. *Καταγραφή Προσφυγικών Συνοικισμών της Αθήνας και του Πειραιά. Οι Προσφυγικές Κατοικίες του Περάματος, Αθήνα 2002, 31, Πτυχ. Εργ. Εισηγητής Γ. Βαρελίδης)*

Όταν έγινε γνωστή η υπογραφή της Σύμβασης και οι όροι της, οι πρόσφυγες που βρίσκονταν στην Ελλάδα αντέδρασαν έντονα. Σε όλες τις πόλεις της Ελλάδας συγκρότησαν συλλαλητήρια, διατρανώνοντας την απόφασή τους να εμποδίσουν την εφαρμογή της. Η επίσημη διαμαρτυρία που έστειλαν οι πρόσφυγες στην κυβέρνηση ήταν το Φλεβάρη του 1923, ύστερα από μια συγκέντρωσή τους στην πλατεία Συντάγματος. Οι έντονες διαμαρτυρίες των ενδιαφερομένων που ζητούσαν να επιστρέψουν στους τόπους καταγωγής τους δεν είχαν κανένα αποτέλεσμα. Στο όνομα όμως της ευρωπαϊκής ειρήνης η μεγάλη αυτή πληθυσμιακή μετακίνηση έπρεπε να πραγματοποιηθεί, καθώς η κατάσταση αυτή δεν μπορούσε να ανατραπεί παρά μόνο με ένα νέο και νικηφόρο πόλεμο ενάντια στην Τουρκία. (Ι. Πολύζος, *Η εγκατάσταση προσφύγων του 1922: Μια οριακή περίπτωση αστικοποίησης, 1984, ΤΕΕ. Σελ6)*

Οι πρόσφυγες έμειναν με την πικρία ότι το δίκαιο και τα συμφέροντά τους θυσιάστηκαν στο βωμό των συμφερόντων του ελληνικού κράτους. Καταγγέλλουν επίσης την αδικία που τους γίνεται, σαν μια προσβολή δίχως προηγούμενο κατά της ανθρωπότητας και του πολιτισμού. (*Θέματα Νεοελληνικής Ιστορίας, Γ' Λυκείου (Θεωρητική Κατεύθυνση), Αθήνα, Ο.Ε.Δ.Β., 2008, σελ. 1151-152*)

Η διεθνής πολιτική της εποχής είχε σκοπό να δημιουργήσει εθνικά κράτη μένα από μειονότητες και με τη συνθήκη αυτή επιδίωξε να εποικήσει όπου χρειαζόταν τα νεοσύστατα κράτη της Βαλκανικής. Η συνθήκη της Λωζάνης εισάγει για πρώτη φορά στα διπλωματικά χρονικά το αμετάκλητο, το τετελεσμένο της ανταλλαγής.

Η μεταφύτευση λοιπόν των πληθυσμών αυτών εκδηλώνεται ρητά και κατηγορηματικά. Επιβάλλεται στους δυο λαούς να καθορίσουν τα σύνορά τους και να εξαλείψουν με τη βοήθεια των ανταλλαγών τις μειονότητες στα χωρικά τους εδάφη.

Η συνθήκη της Λωζάνης στην ουσία διέγραψε το άτομο και τη βούλησή του να επιλέγει αυτό το ίδιο, τον τόπο διαμονής και κατοικίας του. (Σακκάς Γεώργιος, Σφουντούρης Δημήτριος. *Καταγραφή Προσφυγικών Συνοικισμών της Αθήνας και του Πειραιά. Οι Προσφυγικές Κατοικίες του Περάματος, Αθήνα 2002, σελ34,* . . .

ής Γ. Βαρελίδης)

Με την υπογραφή της Σύμβασης της Λωζάνης, οι πρόσφυγες άρχισαν να συνειδητοποιούν ότι το όνειρο της επιστροφής δεν επρόκειτο να πραγματοποιηθεί. Στόχος τους τώρα έγινε η βελτίωση των συνθηκών της ζωής τους και η ενσωμάτωση στη νέα πατρίδα . (Θέματα Νεοελληνικής Ιστορίας, Γ' Λυκείου (Θεωρητική Κατεύθυνση), Αθήνα, Ο.Ε.Δ.Β., 2008, σελ. 149)

1.3 Η κρατική πρόνοια

Το ελληνικό κράτος δέχθηκε την εξεταζόμενη ιστορική περίοδο μια εισροή ενός πολύ μεγάλου αριθμού προσφύγων χωρίς το παραμικρό περιουσιακό στοιχείο. Οι πρόσφυγες αυτοί κοντεύανε γύρω στο 1.500.000 ψυχές, τη στιγμή που ο τότε πληθυσμός της Ελλάδας δεν ξεπερνούσε τα 5.000.000 . Οι πρόσφυγες της Μικράς Ασίας δεν ήταν οι μόνοι που είχαν καταφύγει στην Ελλάδα, σε σύντομο μάλιστα χρονικό διάστημα. Από τις αρχές του 20ού αιώνα είχαν προηγηθεί 33.000 πρόσφυγες από τη Βουλγαρία ως συνέπεια των εκεί διωγμών. Το 1917 λόγω της επανάστασης στη Ρωσία, με τη συνθήκη του Νεϊγύ για ανταλλαγή πληθυσμών, το ελληνικό κράτος δέχθηκε 45.000 οικογένειες. Επίσης, πριν τη καταστροφή του 1922, πρόσφυγες από την Μικρά Ασία και τη Θράκη είχαν καταφύγει στην Ελλάδα ως συνέπεια των διωγμών και των βαλκανικών πολέμων.

Οι πρόσφυγες που έφτασαν μετά την καταστροφή του 1922 και με τη συνθήκη της Λοζάνης το 1923 ήταν σύμφωνα με την απογραφή του 1928 1.221.849. Θα πρέπει να χωριστούν σε 4 κατηγορίες έχοντας ως κριτήριο την ημερομηνία αφίξεως τους στην Ελλάδα:

- Σε αυτούς που έφυγαν ύστερα από την αποχώρηση ή κατά την διάρκεια της αποχώρησης του ελληνικού στρατού.
- Σε αυτούς που έφυγαν από την Ανατολική Θράκη.
- Στους κανονικά ανταλλαχθέντες σύμφωνα με τη συνθήκη της Λοζάνης.
- Σ' αυτούς που επέζησαν τις τουρκικές φυλακές και επέστρεψαν.

Ο λόγος του διαχωρισμού έχει να κάνει με την περιουσία που κατάφεραν να φέρουν οι πρόσφυγες στην Ελλάδα. Στην πρώτη κατηγορία κατατάσσονται υψηλού οικονομικού επιπέδου οικογένειες οι οποίες λόγω επαγγελματικών αιτιών ή σπουδών είχαν εγκαταλείψει τα τουρκικά εδάφη. Κατάφεραν δε να σώσουν ένα αρκετά σημαντικό μέρος της περιουσίας τους και δεν χρέζανε βοήθειας του ελληνικού κράτους. Οι υπόλοιποι δυστυχώς ήρθαν στη νέα χώρα διαμονής τους χωρίς σχεδόν ούτε τα απαραίτητα. Το κράτος βρέθηκε μπροστά σε μια πραγματικότητα την οποία ήταν δύσκολο να ανατρέψει λόγω κακής οικονομικής κατάστασης και ανυπαρξίας θέσεων εργασίας.

Ως πρώτος φορέας για την προσφυγική αποκατάσταση ιδρύθηκε από το ελληνικό κράτος το Ταμείο Περιθάλψεως Προσφύγων. Εκδόθηκαν εσωτερικά δάνεια και δαπανήθηκαν ποσά ύψους 257.220.000 δραχμών. Τα χρήματα όμως αυτά δεν ήταν αρκετά για να ολοκληρωθεί η αποκατάσταση, με αποτέλεσμα να αναγκαστεί το κράτος να αιτηθεί στην Κοινωνία των Εθνών οικονομική βοήθεια για να φέρει εις πέρας το έργο αυτό. Η Κοινωνία των Εθνών ενέκρινε την δανειοδότηση της Ελλάδας και υπεγράφη σύμβαση ανάμεσα στην ελληνική κυβέρνηση και των τραπεζικών οργανισμών Hambros Bank Lid του Λονδίνου, των Speyers and co της Ν. Υόρκης και της Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδας για έκδοση δανείου 12.300.000 Αγγλικών Λιρών. *(Σακκάς Γεώργιος, Σφουντούρης Δημήτριος. Καταγραφή Προσφυγικών Συνοικισμών της Αθήνας και του Πειραιά. Οι Προσφυγικές Κατοικίες του Περάματος, Αθήνα 2002, .35-37, Πτυχ. Εργ. Εισηγητής Γ. Βαρελίδης)*

1.4 Η ΕΑΠ

Η Ελλάδα το 1923 ήταν μια χώρα ηττημένη στρατιωτικά, διχασμένη πολιτικά, διεθνώς απομονωμένη και απειλούμενη από τις γειτονικές χώρες, οικονομικά κλονισμένη και υποχρεωμένη να περιθάλψει περισσότερους από ένα εκατομμύριο ενδεείς άστεγους πρόσφυγες. *(Ιστορία του νεότερου και του σύγχρονου κόσμου (από το 1815 έως σήμερα), Γ' Λυκείου, Αθήνα, Ο.Ε.Δ.Β., 2008, σελ.93)*

Μπροστά στο τεράστιο έργο της περίθαλψης και αποκατάστασης των προσφύγων, η ελληνική κυβέρνηση ζήτησε τη βοήθεια της *Κοινωνίας των Εθνών* (). Με πρωτοβουλία της ΚΤΕ, το Σεπτέμβριο του 1923 ιδρύθηκε ένας αυτόνομος οργανισμός με πλήρη νομική υπόσταση, η *Επιτροπή Αποκαταστάσεως Προσφύγων* (ΕΑΠ), με έδρα την Αθήνα. Βασική αποστολή της ήταν να εξασφαλίσει στους πρόσφυγες παραγωγική απασχόληση και οριστική στέγαση. *(Θέματα Νεοελληνικής Ιστορίας, Γ' Λυκείου (Θεωρητική Κατεύθυνση), Αθήνα, Ο.Ε.Δ.Β., 2008, σελ. 153)*

Η Επιτροπή Αποκατάστασης Προσφύγων διαιρέθηκε, ώστε να καταμεριστούν οι εργασίες σε διάφορες υπηρεσίες. Η Διεύθυνση Οικονομικών είχε τον έλεγχο των λογιστικών συστημάτων και την διαχείριση των οικονομικών πόρων. Η Διεύθυνση Αγροτικής Αποκατάστασης που είχε τη φροντίδα της οργάνωσης και παρακολούθησης ζητημάτων της αγροτικής αποκατάστασης σε όλη την επικράτεια. Τέλος, η Διεύθυνση Αστικής Αποκατάστασης η οποία είχε την ευθύνη της στέγασης και εύρεσης απασχόλησης των αστών προσφύγων. *(Σακκάς Γεώργιος, Σφουντούρης Δημήτριος. ραφή Προσφυγικών Συνοικισμών της Αθήνας και του Πειραιά. Οι*

Προσφυγικές Κατοικίες του Περάματος, Αθήνα 2002, σελ38, Πτυχ. Εργ. Εισηγητής Γ.

Βαρελίδης)

Η ελληνική κυβέρνηση διέθεσε στην ΕΑΠ τα παρακάτω:

- ✓ Τις ιδιοκτησίες των Τούρκων ανταλλαξιμών και των Βουλγάρων που εγκατέλειψαν την Ελλάδα, κτήματα του Δημοσίου, κτήματα που απαλλοτριώθηκαν με την αγροτική μεταρρύθμιση και μοναστηριακή γη
- ✓ Το ποσό από δύο δάνεια (1924,1928) που είχε συνάψει η ελληνική κυβέρνηση στο εξωτερικό
- ✓ Οικόπεδα μέσα ή γύρω από τις πόλεις για την ανέγερση αστικών συνοικισμών
- ✓ Το τεχνικό και διοικητικό προσωπικό του Υπουργείου Γεωργίας και του Υπουργείου Πρόνοιας και Αντιλήψεως.

Για την καλύτερη αποκατάσταση των προσφύγων η ΕΑΠ έλαβε υπόψη τις παρακάτω παραμέτρους:

- ✓ **Τη διάκριση σε «αστούς» και «αγρότες».** Υπήρξε μέριμνα να αποκτήσουν οι πρόσφυγες απασχόληση ίδια ή συναφή με αυτή που είχαν στην πατρίδα τους. Έτσι, έγινε προσπάθεια από την ΕΑΠ να εγκατασταθούν γεωργοί πρόσφυγες στα μέρη όπου θα μπορούσαν να συνεχίσουν τις καλλιέργειες που ήδη γνώριζαν. Καλλιεργητές δημητριακών εγκαταστάθηκαν σε πεδινά μέρη της Μακεδονίας και της Δυτικής Θράκης, καπνοπαραγωγοί σε κατάλληλα εδάφη στην Ανατολική Μακεδονία και τη Δυτική Θράκη, αμπελουργοί στην Κρήτη και σηροτρόφοι στο Σουφλί, την Έδεσσα και αλλού.

- ✓ **Τον τόπο προέλευσης.** Η ΕΑΠ επιδίωξε ώστε οι πρόσφυγες που προέρχονταν από τον ίδιο οικισμό ή έστω την ευρύτερη περιοχή του να εγκατασταθούν μαζί στο ελληνικό έδαφος. Σ' αυτό εν μέρει οφείλονται και τα τοπωνύμια Νέα Σμύρνη, Νέα Φιλαδέλφεια, Νέα Μουδανιά, Νέα Αλικαρνασσός κ.ά. Σε λίγες όμως κοινότητες έγινε αυτό δυνατό. Οι περισσότερες εγκαταστάσεις περιλάμβαναν πρόσφυγες διαφορετικής προέλευσης.
- ✓ **Τις αντικειμενικές συνθήκες.** Η ΕΑΠ διέκρινε την αποκατάσταση των προσφύγων *αγροτική* (παροχή στέγης και κλήρου στην ύπαιθρο) και *αστική* (παροχή στέγης στις πόλεις). *(Θέματα Νεοελληνικής Ιστορίας, Γ' Λυκείου (Θεωρητική Κατεύθυνση), Αθήνα, Ο.Ε.Δ.Β., 2008, σελ. 153-154)*

Βέβαια, η εγκατάσταση των προσφύγων δεν έγινε πάντοτε σύμφωνα με την παραπάνω λογική, ούτε ακολούθησε σε όλες τις περιπτώσεις την κρατική αντίληψη και επιταγή.

Εκτός από την ΕΑΠ, με την αποκατάσταση των προσφύγων ασχολήθηκαν το Ταμείο Περιθάλψεως Προσφύγων (1922 - 1925), το Υπουργείο Πρόνοιας και Αντιλήψεως (από το 1925) και το Υπουργείο Γεωργίας.

Η ΕΑΠ λειτούργησε μέχρι το τέλος του 1930. Με ειδική σύμβαση μεταβίβασε στο Ελληνικό Δημόσιο την περιουσία της, καθώς και τις υποχρεώσεις που είχε αναλάβει απέναντι στους πρόσφυγες. *(Θέματα Νεοελληνικής Ιστορίας, Γ' Λυκείου (Θεωρητική Κατεύθυνση), Αθήνα, Ο.Ε.Δ.Β., 2008, σελ. 154-155)*

1.5 Το πρόβλημα αποκατάστασης των προσφύγων

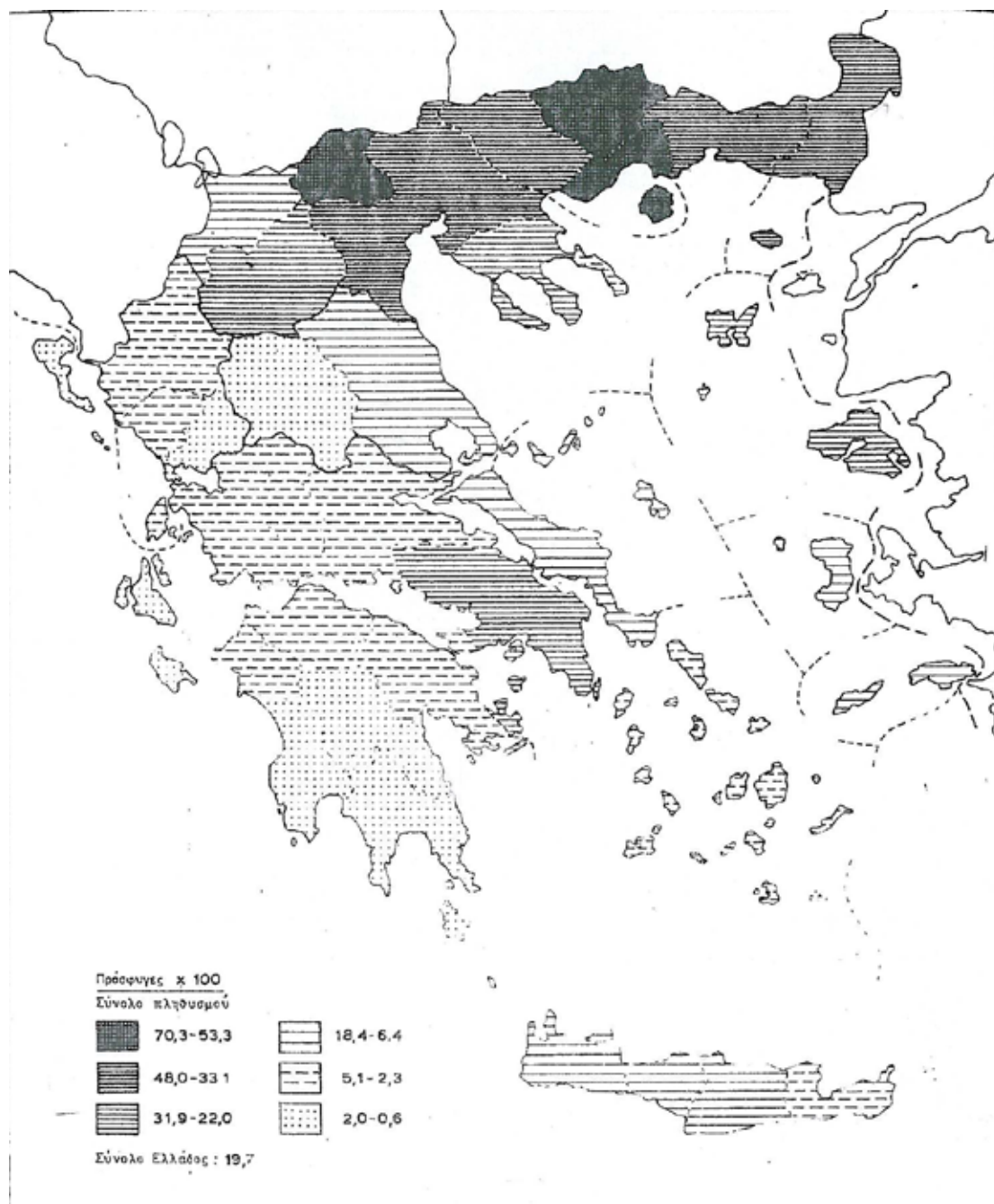
Η εισροή Ελλήνων προσφύγων, διαφόρου προελεύσεως, στη χώρα, στο τέλος και αμέσως μετά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, είχε αναλογίες τέτοιες που ξεπερνούσαν κατά πολύ τις δυνατότητες της χώρας για μια κανονική απορρόφησή τους. Αυτή η εισροή άρχισε, σε μικρότερη κλίμακα, στα μέσα της δεκαετίας του 1910, αλλά εντάθηκε εν συνεχεία. Η Ρωσική επανάσταση του 1917 είχε σαν αποτέλεσμα την άφιξη μεγάλου αριθμού Ελλήνων από τη Νότια Ρωσία, ακολούθησε η ανταλλαγή των πληθυσμών με τη Βουλγαρία σαν αποτέλεσμα της συνθήκης του Νεϊγύ (1919) και πάνω απ' όλα η κολοσσιαία άφιξη Ελλήνων από τη Μικρά Ασία (1922) και η επακόλουθη ανταλλαγή των πληθυσμών σε εφαρμογή της Συνθήκης της Λωζάνης (1923). Αυτά όλα ανέβασαν το συνολικό αριθμό των προσφύγων σε 1.400.000 και ο αριθμός αυτός έπρεπε να απορροφηθεί από μια χώρα με 4.000.000 περίπου κατοίκους (χώρα που ο πληθυσμός της το 1907 ήταν ακόμη 2.600.000). Επί πλέον, η άφιξη αυτή των προσφύγων, κυρίως των προερχομένων από τη Μικρά Ασία, γινόταν κατά μεγάλα και απότομα κύματα που καθιστούσαν την απορρόφησή τους ακόμη πιο δύσκολη. Οι περισσότεροι πρόσφυγες ήλθαν με τέτοιες συνθήκες ώστε δεν κατόρθωσαν να διασώσουν ούτε το πλέον ελάχιστο μέρος των περιουσιών των και των αγαθών των και έφθασαν στην Ελλάδα μη κρατώντας τίποτε στα χέρια τους.

(*ικία στην Ελλάδα, Κρατική Δραστηριότητα, 1975, ΤΕΕ, σελ12*)

Τα προβλήματα που έπρεπε να αντιμετωπίσει η χώρα ήταν πολλαπλά. Από οικονομική άποψη, παράλληλα με μια αρχική και πολύ βασική «φιλανθρωπική» βοήθεια (τρόφιμα, ρούχα, φάρμακα, σκηνές) ο πληθυσμός έπρεπε να ενσωματωθεί

στο παραγωγικό δυναμικό της χώρας και απαιτείτο γι' αυτό ένα τεράστιο στο σύνολό του έργο: για την εγκατάσταση, την εκπαίδευση, τον εξοπλισμό και την εν γένει συμπαράσταση αυτού του πληθυσμού. Από κοινωνική άποψη, έπρεπε πρώτα να τούν, αφ' ενός η έχθρα του εγχωρίου πληθυσμού, που σε πολλές περιπτώσεις είδε τους πρόσφυγες («εμείς» και «αυτοί οι πρόσφυγες») σαν σφετεριστές της ζωής τους, καθώς επίσης οι εσωτερικές προστριβές λόγω της αναπόφευκτης αναμίξεως προσφύγων, που ανήκαν προηγουμένως σε πολύ διαφορετικά κοινωνικά και οικονομικά επίπεδα. Λόγω των καλλίτερων συνθηκών ζωής οι περισσότεροι πρόσφυγες ήθελαν να εγκατασταθούν στην Αθήνα και τη Θεσσαλονίκη, παρ' ότι η ορθή οικονομική πολιτική απαιτούσε την αποκατάστασή τους στις αγροτικές περιοχές. Έτσι υπήρχε μια συνεχής σύγκρουση της Κυβερνήσεως και των προσφύγων.

Προτού αντιμετωπισθεί το πρόβλημα της κατοικίας των προσφύγων, έπρεπε να αντιμετωπιστεί το ευρύτερο θέμα του καθορισμού των θέσεων που έπρεπε να εγκατασταθούν οι πρόσφυγες, μέσα σε όλη τη χώρα. Τελικά, ένας μεγάλος αριθμός χρειάστηκε να αποκατασταθεί μέσα ή γύρω από τις μεγάλες πόλεις, παρά τις προσπάθειες της Κυβερνήσεως για να αυξηθεί το ποσοστό που θα πήγαιναν στις αγροτικές περιοχές. Σε γενικές γραμμές, οι μισοί πρόσφυγες εγκαταστάθηκαν στις αγροτικές περιοχές και οι άλλοι μισοί στις αστικές. Περίπου μισό εκατομμύριο εγκαταστάθηκε στα περίχωρα των Αθηνών και του Πειραιώς, διπλασιάζοντας έτσι τον πληθυσμό τους. *(Κατοικία στην Ελλάδα, Κρατική Δραστηριότητα, 1975, ΤΕΕ,σελ13)*

Χάρτης 1: Κατανομή των προσφύγων στο χώρο, 1928. (Ι. Πολύζος, *Η εγκατάσταση των προσφύγων του 1922: Μια οριακή περίπτωση αστικοποίησης*, 1984, ΤΕΕ. Σελ27)

1.6 Σχέση προσφύγων με τη πολιτική κατάσταση στην Ελλάδα

Η κατανομή των προσφύγων στον ελλαδικό χώρο σχετίζεται σε σημαντικό βαθμό με την εσωτερική πολιτική κατάσταση και συγκεκριμένα με την εκλογική τους συμπεριφορά. Το σύνολο των προσφύγων για διάφορους λόγους υποστήριξαν τον Βενιζέλο, δηλαδή το Φιλελεύθερο Κόμμα του, με αποτέλεσμα οι κυβερνήσεις που βγήκαν μετά το 1922 θεώρησαν ότι ο καλύτερος τρόπος για να επηρεάσουν τη δομή του εκλογικού σώματος ήταν να τους εγκαταστήσουν κοντά στα μεγάλα αστικά κέντρα, κυρίως στην Αθήνα και τη Θεσσαλονίκη. Αυτή και όχι τόσο η δυνατότητα απασχόλησης, είναι η εξήγηση της μεγάλης συγκέντρωσής τους σ' αυτές τις δύο πόλεις: το 30% του συνολικού προσφυγικού πληθυσμού, το 60% του αστικού προσφυγικού πληθυσμού.

Η έντονη αύξηση του συνολικού αριθμού των ψηφοφόρων και το γεγονός ότι οι ψήφοι πηγαίνουν μαζικά, στην αρχή, στα αστικά κόμματα καθορίζει την πολιτική ζωή της Ελλάδας του μεσοπολέμου. Σύμφωνα με το Γ. Μαυρογορδάτο, οι πρόσφυγες υπήρξαν ο πραγματικός ρυθμιστής των εκλογών στην Ελλάδα από το 1923. Εξασφάλισαν την πλειοψηφία στη δημοκρατία το 1924 και στο βενιζελισμό μέχρι την εκλογική ήττα του 1933, που οφειλόταν κυρίως στο γεγονός της αποσκίρτησης μεγάλου αριθμού προσφύγων.

Η δύναμη των ψήφων αυτών εκδηλώθηκε για πρώτη φορά με την ανατροπή του προϋπάρχοντος καθεστώτος και την ανακήρυξη της δημοκρατίας. Το γεγονός

αυτό οδήγησε την κυβέρνηση να δώσει εκλογικά βιβλιάρια στους πρόσφυγες γιατί πίστευε ότι η ομοφωνία των ψήφων τους δε θα επέτρεπε στους αντιδραστικούς να ανατρέψουν το νέο καθεστώς.

Το δημοψήφισμα του Απριλίου του 1924 έφερε τη δημοκρατία με ψήφους 758.472 (70%), προς 325.322 (30%) υπέρ της μοναρχίας. Ορισμένες εκλογικές περιφέρειες, όπως η Αττική, η Βοιωτία, η Αργολίδα, η Κορινθία, που κατοικούσαν σε μεγάλο βαθμό από πρόσφυγες, έδωσαν την πλειοψηφία στη δημοκρατία. Στα βιομηχανικά κέντρα του Πειραιά, της Αθήνας, του Βόλου, της Ερμούπολης, της Πάτρας ή της Θεσσαλονίκης, το ποσοστό της δημοκρατίας φτάνει το 75 ως 90%, ενώ έξω από τις μεγάλες πόλεις οι βασιλικοί πήραν την πλειοψηφία στις ορεινές και αγροτικές περιοχές της Κεντρικής Ελλάδας και της Πελοποννήσου.

Οι πρώτες βουλευτικές εκλογές του νέου καθεστώτος, το Νοέμβριο του 1926, δείχνουν τη στενή σχέση ανάμεσα στην κατανομή των προσφύγων και τη γεωγραφική κατανομή των ψήφων που πήρε το Φιλελεύθερο Κόμμα και σε μικρότερο ποσοστό οι κομμουνιστές. Η σχέση αυτή φαίνεται από το παράδειγμα της Μακεδονίας, που το 1920 οι αντιβενιζελικοί πήραν το 60% των ψήφων και οι φιλελεύθεροι το 39,3% , ενώ το 1926 η σχέση αυτή αντιστρέφεται με το βενιζελικό κόμμα να παίρνει το 36,4% και οι αντιβενιζελικοί μόνο 22%.

πό την άλλη πλευρά, η απήχηση του ΚΚΕ ήταν μεγαλύτερη στις περιοχές που είχαν εποικιστεί από μικρασιάτες αγροτικής προέλευσης παρά στον αστικό πληθυσμό των μεγάλων πόλεων της Παλαιάς Ελλάδας. Αυτή είναι και η αιτία που η κύρια δύναμη των κομμουνιστών το 1926 προέρχεται από τις βόρειες εκλογικές περιφέρειες της χώρας όπως Έβρος, Καβάλα, Ροδόπη, Λάρισα, Θεσσαλονίκη. Οι

αγρότες πρόσφυγες της Ελλάδας αποτέλεσαν το σημαντικότερο τμήμα τόσο της εκλογικής όσο και της οργανωτικής δύναμης του ΚΚΕ στο μεσοπόλεμο, ενώ προλεταριοποιημένοι κάτοικοι πόλεων μικρασιάτες, και από προέλευση μικροαστοί, δεν ψηφίζουν το κόμμα αυτό στην ίδια αναλογία. (**Ι. Πολύζος, *Η εγκατάσταση προσφύγων του 1922: Μια οριακή περίπτωση αστικοποίησης, 1984, ΤΕΕ. Σελ11-13***)

Η εκλογική ήττα των βενιζελικών το 1933 και κυρίως ο θάνατος του ιδρυτή του κόμματος το Μάρτη του 1936 οδηγούν στη μετακίνηση του προσφυγικού εκλογικού σώματος. Έτσι, ενώ στις εκλογές του Γενάρη του 1936, το κόμμα εξακολουθεί να συγκεντρώνει μεγάλο ποσοστό ψήφων στις προσφυγικές γειτονίες της Αθήνας και του Πειραιά, 83% στη Νέα Ιωνία, 82,9% στην Καισαριανή, 78,9% στη Νέα Σμύρνη, 79,4% στην Κοκκινιά, 70% στο Κερατσίνι, στις εκλογές του 1958, στις ίδιες περιοχές , συγκεντρώνει αντίστοιχα 19,6%, 18,5%, 30,3% 17,6% και 16%.

α στοιχεία αυτά δείχνουν ότι η εγκατάστασή τους στον αστικό χώρο δεν ήταν ούτε τυχαία ούτε αυθόρμητη: βασικά υπαγορεύτηκε από τις ανάγκες των Φιλελεύθερων να προσφέρουν φτηνή εργατική δύναμη στις βιομηχανίες του κέντρου και ν' αντισταθμίσουν την εκλογική υπεροχή των αντιβενιζελικών δυνάμεων στα αστικά κέντρα της Παλαιάς Ελλάδας. (**Ι. Πολύζος, *Η εγκατάσταση των προσφύγων του 1922: Μια οριακή περίπτωση αστικοποίησης, 1984, ΤΕΕ. Σελ. 14***)

Είναι σημαντικό να αναφερθούμε και στις προσπάθειες που έγιναν για τη μ ουργία ενός κόμματος προσφύγων, το οποίο θα επέτρεπε να ακουστεί η φωνή τους στη Βουλή. Στις εκλογές του 1926 δύο κόμματα έχουν στον τίτλο τους τη λέξη πρόσφυγες, το Κόμμα των ανεξάρτητων Προσφύγων που συγκεντρώνει το 1,82%

των ψήφων και το Φιλελεύθερο Προσφυγικό Κόμμα του Θ. Σοφούλη με το 1,44% των ψήφων.

Κατά τον D. Petzouros, το εκλογικό σώμα των προσφύγων δεν αντιπροσωπευόταν αρκετά, ενώ αποτελούσε το 20% του πληθυσμού της Ελλάδα, οι βουλευτές του αποτελούσαν μόνο το 12 με 13% της Βουλής. Μετά το 1932, ποσοστό θα φτάσει το 15%. Η πλημμελής εκπροσώπησή τους στη Βουλή οφείλεται στην έντονη επιρροή που ασκούσαν επάνω τους τα πολιτικά κόμματα και στη γεωγραφική κατανομή τους.

Πρέπει επίσης να σημειωθεί ότι, στο διάστημα που υλοποιείται η πολιτική της κατανομής του πληθυσμού, η κοινωνική και πολιτική κατάσταση είναι ασταθής. Η ιστορία της εφήμερης ελληνικής δημοκρατίας (1924 - 1936) εξελίσσεται μέσα σε εξαιρετικά δυσμενείς συνθήκες: διαδοχή κυβερνήσεων, σειρά στρατιωτικών πραξικοπημάτων, οξυμμένη οικονομική και κοινωνική κρίση χαρακτηρίζουν την περίοδο αυτή μέχρι το πραξικόπημα του 1936 που επιτρέπει στο Μεταξά να επιβάλει δικτατορία και να επαναφέρει τη μοναρχία. (Ι. Πολύζος, *Η εγκατάσταση προσφύγων του 1922: Μια οριακή περίπτωση αστικοποίησης, 1984*, . . .15)

1.7 Η εθνική ανομοιογένεια

Από το 1913, το ελληνικό κράτος βρέθηκε αντιμέτωπο με το πρόβλημα της πληθυσμιακής σύνθεσης των νεοαπελευθερωμένων εδαφών, της Μακεδονίας, της Δυτικής Θράκης και σε μικρότερο βαθμό της Ηπείρου. Το πρώτο κριτήριο για την κατανομή των προσφύγων στο χώρο υπήρξε η ομοιογενοποίηση των Νέων Χωρών και κυρίως της Μακεδονίας, που μετά την ανταλλαγή είχε χάσει ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού της. Σύμφωνα με τις πληροφορίες μιας Επιτροπής της ΚΤΕ (Κοινωνία των Εθνών) που επισκέφτηκε το 1912 την Ελλάδα, η εθνολογική σύνθεση της Νότιας Μακεδονίας ήταν σαφώς δυσμενής για τους Έλληνες που αντιπροσώπευαν το 42,6% πληθυσμού, ενώ το αλλοεθνές στοιχείο το 57,4%.

2 : ική σύνθεση της Μακεδονίας

	1912		1926	
Έλληνες	513.000	42,6%	1.341.000	88,8%
Μουσουλμάνοι	475.000	39,4%	2.000	0,1%
Βουλγαρόφωνοι	119.000	9,9%	77.000	5,1%
Διάφοροι	98.000	8,1%	91.000	6,0%
Σύνολο	1.205.000	100,0%	1.511.000	100,0%

(Ι. Πολύζος, *Η εγκατάσταση των προσφύγων του 1922: Μια οριακή περίπτωση αστικοποίησης*, 1984, ΤΕΕ. Σελ 8)

Σε ορισμένες οθωμανικές επαρχίες το ελληνικό στοιχείο ήταν ανύπαρκτο ή πολύ μικρή μειοψηφία όπως, στο Κιλκίς 2%, στο Νέστο 2%, στη Δράμα 15%. Στη Δυτική Θράκη η εθνολογική σύνθεση εμφανίζει μια ακόμα πιο χαμηλή αναλογία Ελλήνων σε σχέση με τον αλλοεθνή πληθυσμό: το 1915, είναι 17.000 μέσα σε ένα σύνολο 150.000 κατοίκων, δηλαδή μόλις 12%.

Διαπιστώνεται ότι με την προσάρτηση των Νέων Χωρών η Ελλάδα αντιμετωπίζει πρόβλημα πληθυσμιακής σύνθεσης καθώς το 13% του πληθυσμού της - 644.000 κάτοικοι σ' ένα σύνολο 4.820.000 - αποτελείται από " ξένα" αποκαλούμενα στοιχεία : Τούρκους, Αλβανούς, Σλάβους, Ρουμάνους, Κουτσόβλαχους. Μετά και την υπογραφή της συνθήκης των Σεβρών, η αναλογία του αλλοεθνούς πληθυσμού αυξάνει από 13 σε 20%. Εάν συμπεριληφθεί και η ευρύτερη ζώνη της Σμύρνης που διεκδικεί η Ελλάδα το ποσοστό αυτό φτάνει στο 23%, πράγμα που σημαίνει ότι το 1920 ζουν κάτω από ελληνική διοίκηση περίπου 800.000 μουσουλμάνοι.

3 : Εθνολογική σύνθεση του πληθυσμού της Ελλάδας το 1913, 1920 και

1928

	1913	1920	1928
Τούρκοι	370.000	770.000	103.000
Αλβανοί	25.000	25.000	25.000
Βουλγαρόφωνοι	104.000	139.000	82.000
Ισπανοεβραίοι	70.000	70.000	70.000
Ξένοι, Αρμένιοι	75.000	74.000	108.000
Σύνολο	644.000	1.078.000	388.000
Έλληνες	4.176.000	4.458.000	5.817.000
Σύνολο	4.820.000	5.536.000	6.205.000

(Ι. Πολύζος, *Η εγκατάσταση των προσφύγων του 1922: Μια οριακή περίπτωση αστικοποίησης*, 1984, ΤΕΕ. Σελ 10)

Η ανταλλαγή των πληθυσμών θεωρήθηκε ο μοναδικός τρόπος για να συγκροτηθεί η Ελλάδα σε ομοιογενές κράτος, διώχνοντας τους κατοίκους της που ανήκαν σε “ διαφορετική φυλή ” για να τους αντικαταστήσει με πληθυσμούς που είχαν “ αδιαμφισβήτητο ελληνικό εθνικό συναίσθημα”. Έτσι, οι πρόσφυγες της Μικράς Ασίας μεταφέρονται κυρίως στις βόρειες επαρχίες, επαρχίες που θα εξελληνίζονταν με τρόπο βέβαιο και ολοκληρωτικό, οπότε θα έσβηνε τελειωτικά κάθε βλέψη που

στηριζόταν στην αριθμητική δύναμη των αλλόφυλων πληθυσμών που κατοικούσαν στην περιοχή.

Από το 1926 και μετά, με το τέλος της υποχρεωτικής ανταλλαγής, ο μόνος πληθυσμός που παραμένει στην Ελλάδα είναι οι μουσουλμάνοι της Δυτικής Θράκης που εξαιρέθηκαν της ανταλλαγής μαζί με τους Έλληνες της Κωνσταντινούπολης, Αλβανόφωνοι μουσουλμάνοι της Ηπείρου, μερικοί Σλαβόφωνοι, οι Εβραίοι της Θεσσαλονίκης και οι Αρμένιοι. Το 1928 αντιπροσώπευαν το 6% του συνολικού πληθυσμού.

Καταλήγουμε λοιπόν, στο συμπέρασμα ότι με την ανταλλαγή των πληθυσμών κλείνει μια περίοδος έντονα φορτισμένη, καθώς κάτω από την ελληνική κυριαρχία συνυπήρχαν πολυάριθμα αλλοεθνή στοιχεία που, ενώ διατηρούσαν την εθνική τους ταυτότητα, βρισκότουσαν ενωμένοι στη βάση της κοινής ελληνικής γλώσσας, που ήταν και η επίσημη γλώσσα του κράτους. Από τη στιγμή εκείνη και ύστερα μπορούμε να μιλάμε για “ εθνική ομοιογένεια” στην Ελλάδα. (Ι. Πολύζος, *Η εγκατάσταση προσφύγων του 1922: Μια οριακή περίπτωση αστικοποίησης, 1984, ΤΕΕ. Σελ7-11*)

1.8 Κριτήρια χωροθέτησης των προσφυγικών συνοικισμών και ο ρόλος τους στην ανάπτυξη της βιομηχανίας.

Η ΕΑΠ σε αντίθεση με το ΤΠΠ (Ταμείο Περιθαλψής Προσφύγων) αντιμετωπίζει το ζήτημα της στέγασσης των προσφύγων πιο προγραμματισμένα και με κατεύθυνση τη μόνιμη εγκατάστασή τους . Τότε πρωτοεμφανίζεται το ζήτημα της επιλογής κάποιων περιοχών μέσα ή γύρω από τα υπάρχοντα αστικά κέντρα που θα διαμορφώνονταν σε προσφυγικούς συνοικισμούς. Κυρίως προτιμήθηκε η χωροθέτησή τους έξω από τα όρια της πόλης, στα περίχωρα με σκοπό την ελαχιστοποίηση της οικονομικής επιβάρυνσης από τις απαραίτητες απαλλοτριώσεις, την προστασία των γηγενών από τις μεταδοτικές επιδημίες που μαστίζουν τους πρόσφυγες αλλά και την προσπάθεια απομόνωσής τους προς αποφυγή πιθανών κοινωνικοπολιτικών αναταραχών από τη συσσώρευση ανέργων, αστέγων και στημένων.

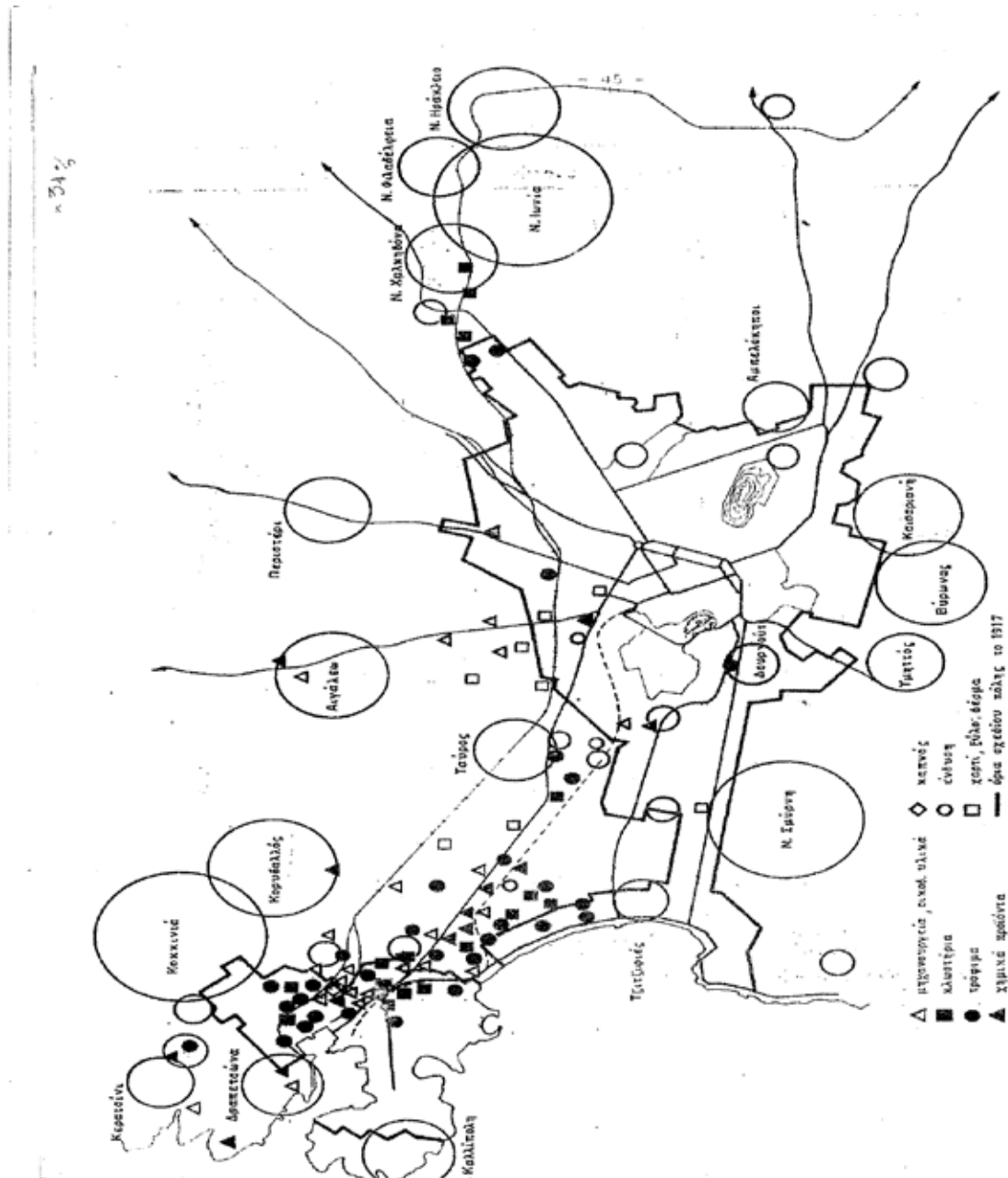
Ένα πολύ σημαντικό κριτήριο επιλογής μελλοντικών θέσεων ήταν η ύπαρξη σ' αυτές από παλαιότερα βιομηχανικών μονάδων, όσο μικρές και περιορισμένες αν ήταν. Η συγκέντρωση γύρω τους πληθώρας φτηνών εργατικών χεριών, από την πλευρά της θα αποτελέσει αφορμή για την προσέλκυση νέων μονάδων. Αυτό ισχύει για το πολεοδομικό συγκρότημα της Αθήνας και τη Θεσσαλονίκη και δεν μπορεί να γενικευτεί για τα μικρότερα κέντρα όπου η βιομηχανία είναι περιορισμένη έως ανύπαρκτη.

Είναι σημαντικό λοιπόν να αναφέρουμε την τοποθεσία των βιομηχανιών της Αθήνας και του Πειραιά για να δούμε αργότερα τη σχέση τους με τους συνοικισμούς.

- Τα μηχανουργεία και οι χημικές βιομηχανίες συγκεντρώνονται κυρίως στον Πειραιά, το Νέο Φάληρο, το Μοσχάτο, το Κερατσίνι και κατά μήκος της οδού Πειραιώς: από τις 19 βιομηχανίες μηχανικών κατασκευών, 14 βρίσκονται στον Πειραιά, 4 στην Αθήνα και 1 στην Καλλιθέα. Από τις 5 κατασκευαστικές βιομηχανίες, 2 βρίσκονται στον Πειραιά (Δραπετσώνα και οδός Θηβών), 3 στην Αθήνα (οδός Πειραιώς και Ιερά Οδός).
- Τα υφαντουργεία και οι βιομηχανίες τροφίμων, οι δυο βιομηχανικοί κλάδοι που προσφέρουν τις περισσότερες απασχολήσεις, χωροθετούνται στις ίδιες περίπου περιοχές: 13 από τις 18 υφαντουργικές βιομηχανίες βρίσκονται στον Πειραιά και το Φάληρο, 5 στην Αθήνα, από τις οποίες 3 ανάμεσα στα Άνω Πατήσια και τη Νέα Χαλκηδόνα, περιοχή που θα διαμορφωθεί με την πάροδο του χρόνου σε σημαντικό πόλο δραστηριοτήτων. Από τις 28 βιομηχανίες τροφίμων, 21 βρίσκονται στον Πειραιά (Μοσχάτο, Νέο Φάληρο) και 7 στην Αθήνα.
- μ χανίες ένδυσης, χαρτιού και ξύλου είναι περισσότερο διασκορπισμένες (κέντρο Αθήνας, Πειραιώς, Ρουφ, Κεραμικός) ενώ και τα 4 εργοστάσια δέρματος που λειτουργούσαν σ' αυτή τη χρονολογία είναι συγκεντρωμένα στο Ρουφ.

Πλάι σ' αυτές τις μονάδες, σαν σημαντικούς τόπους προσφοράς εργασίας, πρέπει να προσθέσουμε το Γκάζι στην Πειραιώς, τις ναυπηγοκατασκευαστικές μονάδες του Πειραιά, το Εργοστάσιο Χημικών και Φωσφορικών Λιπασμάτων στη

Δραπετσώνα, την Ελληνική Ηλεκτρική Εταιρία στο Νέο Φάληρο, καθώς και πολλές μεγάλες αποθήκες που συναντά κανείς συνήθως στον Πειραιά.

Χάρτης 2: Η χωροθέτηση των προσφυγικών συνοικισμών σε σχέση με τη βιομηχανία.

(Ι. Πολύζος, *Η εγκατάσταση των προσφύγων του 1922: Μια οριακή περίπτωση αστικοποίησης*, 1984, ΤΕΕ. Σελ45)

Από τον παραπάνω χάρτη παρατηρούμε ότι:

- Η σχέση βιομηχανία - πρόσφυγες είναι άμεση μόνο σ' ότι αφορά τον Πειραιά και τη γύρω περιοχή του, ο οποίος και συγκεντρώνει το μισό περίπου των προσφύγων της πρωτεύουσας. Η Δραπετσώνα, το Κερατσίνι, η Κοκκινιά, ο Κορυδαλλός και μερικές μικρότερες συγκεντρώσεις προσφύγων στο Ρέντη, το Νέο Φάληρο ή την Καλλιπόλη πάνω στην Πειραιϊκή Χερσόνησο, περιβάλλουν το λιμάνι και τα εργοστάσιά του. Το ίδιο συμβαίνει και με το συνοικισμό του Ταύρου, κοντά στα Νέα Σφαγεία και το Ρουφ.
- Για τους συνοικισμούς που απλώνονται βορειοανατολικά της Αθήνας, η σχέση αυτή είναι πολύ περιορισμένη ως ανύπαρκτη στην αρχή της δημιουργίας τους, ενισχύεται όμως αργότερα. Η Νέα Χαλκηδόνα, η Νέα Φιλαδέλφεια, η Νέα Ιωνία και το Νέο Ηράκλειο επεκτείνονται δεξιά του Κηφισού και μεταξύ της κεντρικής σιδηροδρομικής γραμμής και της γραμμής Αθηνών- Λαυρίου, σε περιοχές παρθένες από χτίσματα. Μόνο ο αυθαίρετος συνοικισμός του Ποδονίφτη στη Νέα Φιλαδέλφεια βρίσκεται κοντά στα 3 υφαντουργεία και στα 2 εργοστάσια τροφίμων στα Άνω Πατήσια. Ο Κηφισός και οι παραπόταμοι του παρέχουν την αναγκαία πρώτη ύλη, το νερό, για τα πολλά υφαντήρια και ταπητουργεία που θα έρθουν να εγκατασταθούν εκεί και που επωφελούνται από την πάμφθηνη συγκεντρωμένη εργατική δύναμη που τους προσφέρεται κυρίως γυναίκες και παιδιά. Το σύνολο των συνοικισμών που δημιουργήθηκαν σ' αυτές τις περιοχές με τα μεγάλα εργοστάσια και τις πολυάριθμες μικρές οικογενειακές επιχειρήσεις, έφτιαξε προοδευτικά ένα τρίτο σημαντικό βιομηχανικό πόλο, δίπλα σ' εκείνο του ά και του Μεταξουργείου-Κεραμεικού-Ψυρρή στην Αθήνα, που

επεκτείνει προς βορρά τη ζώνη των δραστηριοτήτων του βιομηχανικού τομέα.

Μακριά από το κέντρο της πόλης βρίσκονται επίσης και δύο άλλες περιοχές όπου κατοικούσαν πρόσφυγες, το Αιγάλεω και το Περιστέρι. Την πρώτη αποτελούσαν οι συνοικισμοί των Νέων Κυδωνιών και του Πυριτιδοποιείου, δίπλα στο ομώνυμο εργοστάσιο που προϋπήρχε της εγκατάστασής τους και τη δεύτερη τα Άνω και Κάτω Γερμανικά.

- Για τους συνοικισμούς που τοποθετούνται νότια της Αθήνας, δεν μηριώνεται καμιά ιδιαίτερη σχέση με τη βιομηχανία, καθώς δεν υπήρχαν εργοστάσια κοντά στην Καισαριανή και το Βύρωνα. Το ίδιο ισχύει για τους μεγάλους συνοικισμούς του Δουργουτιού και της Νέας Σμύρνης ή για μικρότερους.

Το κοινό γνώρισμα όλων αυτών των συνοικισμών είναι ότι χωροθετούνται έξω από τα όρια του εγκεκριμένου σχεδίου πόλης όπως είναι γνωστά μέχρι το Μάη του 1917, σε μια μέση απόσταση που κυμαίνεται από 5 έως 6 χιλιόμετρα από το κέντρο της Αθήνας και του Πειραιά. Μεταξύ αυτής της χρονολογίας και του Ιούλη του 1923, δεν έγινε καμιά νέα ένταξη στο σχέδιο πόλης λόγω της εμπόλεμης κατάστασης.

Όσο ο χρόνος περνάει, τόσο η σχέση βιομηχανία-πρόσφυγες συσφίγγεται. Αυτό αποδεικνύεται από τη συνεχή χωροθέτηση νέων μονάδων πλάι στους προσφυγικούς συνοικισμούς, με μόνη πάντα διαφοροποίηση στο νοτιοανατολικό τμήμα του λεκανοπεδίου, Βύρωνα, Καισαριανή και Νέα Σμύρνη, αλλά και εκεί με εξαιρέσεις, όπως συνέβηκε με το εργοστάσιο του Μαλτσινιώτη στον Υμηττό που μόλις αποπερατώθηκε περιτριγυρίστηκε από παραπήγματα. Από τα πιο γνωστά

εργοστάσια που δημιουργούνται τότε είναι των Μποδοσάκη, Σινιόσογλου και Μουταλάσκη στη Νέα Ιωνία, Προυσάλογλου στον Πειραιά, Πίτσου στο πάνω τμήμα της Λ. Αλεξάνδρας.

Ειδικότερα στους τέσσερις συνοικισμούς της ΕΑΠ, την Κοκκινιά, τη Νέα Ιωνία , Βύρωνα και την Καισαριανή, εγκαταστάθηκαν μέχρι το τέλος του 1926, 36 νέες βιομηχανικές μονάδες, από τις οποίες 26 ταπητουργεία, 4 κλωστήρια-υφαντουργεία, 1 εργοστάσιο χρωμάτων και χημικών προϊόντων, 1 σοκολατοποιία και 2 οικοδομικών υλικών. Όλες μαζί απασχολούσαν 342 εργάτες και 4.532 εργάτριες. Πρέπει να προσθέσουμε και 500 περίπου αργαλειούς εγκατεστημένους στα ισόγεια των προσφυγικών κατοικιών, σ' όσες είχε προβλεφθεί χώρος γι' αυτό το σκοπό.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4: Πληθυσμιακή σύνθεση και απασχόληση στους προσφυγικούς συνοικισμούς της ΕΑΠ, 1926

	Κάτοικοι κάτω των 16 χρονών		Κάτοικοι άνω από 16 χρονών	
	Άνδρες	Γυναίκες	Άνδρες	Γυναίκες
Βύρωνα	1.478	1.580	2.392	4.479
Καισαριανή	1.977	1.938	2.367	4.268
Νέα Ιωνία	3.031	3.039	4.030	6.360
Κοκκινιά	5.685	5.292	7.240	11.068
Σύνολο	12.171	11.849	16.029	26.175

	Εργάτες	Διάφορα επαγγέλματα	Σύνολο
Βύρωνας	501	2.687	3.188
Καισαριανή	1.605	2.253	3.858
Νέα Ιωνία	2.448	3.568	6.016
Κοκκινιά	5.198	4.679	9.877
Σύνολο	9.752	13.187	22.939

(Ι. Πολύζος, *Η εγκατάσταση των προσφύγων του 1922: Μια οριακή περίπτωση αστικοποίησης, 1984, ΤΕΕ. Σελ49*)

Το φτηνό εργατικό δυναμικό είναι εκείνο που δημιούργησε τις προϋποθέσεις για την ανάπτυξη του δευτερογενή τομέα σ' αυτήν την περίοδο. Η δημιουργία αμιγών προσφυγικών συνοικισμών δορυφόρων των 15 έως 20.000 κατοίκων, καθώς και η χωροθέτηση ενός σημαντικού τμήματος τους κοντά στους υφιστάμενους βιομηχανικούς πόλους πλήρως στο εκατονταπλάσιο, με τα γρήγορα κέρδη που επέτρεψαν, τα ξένα δάνεια που σύναψε η Ελλάδα για το σκοπό αυτό. Είναι οι ελληνικές εργατουπόλεις του μεσοπολέμου, οι κατοπινές κόκκινες συνοικίες που τόσο τρόμαξαν την εντός των τειχών Αθήνα στη διάρκεια του εμφύλιου.

Οι προσφυγικοί συνοικισμοί όχι μόνο συντέλεσαν στην πολεοδομική διαμόρφωση του ελλαδικού χώρου αλλά καθόρισαν σε μεγάλο βαθμό τη μελλοντική του οργάνωση. Στέγασαν στα όριά τους ή ακόμη στο υποβαθμισμένο εσωτερικό τους, και ξεριζωμένους της κατοχής και του εμφύλιου και εσωτερικούς μετανάστες. (.

Πολύζος, *Η εγκατάσταση των προσφύγων του 1922: Μια οριακή περίπτωση αστικοποίησης*, 1984, ΤΕΕ. Σελ51)

1.9 Νομοθετικό πλαίσιο και φορείς παραγωγής κατοικίας

Για να προχωρήσει η αστική αποκατάσταση των προσφύγων ήταν απαραίτητα ορισμένα ριζοσπαστικά νομοθετικά μέτρα. Στις 17 Νοέμβρη 1922 δημοσιεύτηκε το Ν.Δ. “ περί επιτάξεως ακινήτων δι’ εγκατάστασιν προσφύγων” που προέβλεπε την επίταξη οποιουδήποτε δημόσιου ή ιδιωτικού ακινήτου με στόχο μια πρώτη προσωρινή εγκατάσταση. Στις 23 του ίδιου μήνα, ακολούθησε ένα δεύτερο διάταγμα, που επέτρεπε αυτή τη φορά ακόμα και την επίταξη ενός κατοικημένου ακινήτου.

Τα διατάγματα αυτά δεν είχαν τα αναμενόμενα αποτελέσματα καθώς οι χώροι που επιτάχθηκαν δεν ήταν επαρκείς για την εγκατάσταση των προσφύγων. Η έλλειψη συντονισμού ανάμεσα στις διάφορες υπηρεσίες χειροτέρευε την κατάσταση. Έτσι, η εισαγωγή του άρθρου 119 στο Σύνταγμα του 1927 επέτρεψε τη γρήγορη απόκτηση των αναγκαίων εκτάσεων χωρίς να προκαταβάλλεται η αξία τους και μέχρι την 3 Ιούνη του 1932, που έπαψε να εφαρμόζεται το άρθρο, απαλλοτριώθηκαν περίπου 2.000 Ηα αστικής και περιαστικής γης σ’ ολόκληρη τη χώρα. (**Ι. Πολύζος, *εγκατάσταση των προσφύγων του 1922: Μια οριακή περίπτωση αστικοποίησης, 1984, ΤΕΕ. Σελ34-35***)

Η οικοδόμηση των συνοικισμών έγινε με τρεις τρόπους:

1. από το κράτος
2. με αυτοστέγα
3. με αυθαίρετη δόμηση

κράτος σε άλλες περιπτώσεις έχτισε το ίδιο τις κατοικίες, από την αρχή ή βελτιώνοντας παλιότερες κατασκευές, σε άλλες απλά τεμάχισε το χώρο με βάση ένα υποτυπώδες σχέδιο σε οικοδομήσιμους κλήρους τους οποίους παραχώρησε αργότερα στους δικαιούχους.

αυτοστέγαση ήταν μια μέθοδος που χρησιμοποιήθηκε σε αρκετά μεγάλο βαθμό μετά το 1930. Απάλλαξε το κράτος από την πλήρη ευθύνη στέγασης των προσφύγων μια και μόνο τα οικόπεδα τους παραχωρούντο μαζί με δωρεάν άδεια οικοδομής και τεχνικής επίβλεψης, καθώς μικρή οικονομική ενίσχυση της τάξης των 40.000 με 50.000 δραχμών.

αυθαίρετη δόμηση ήταν εξίσου αποτελεσματική και γενικεύτηκε με την ανοχή της πολιτείας. Με αυτόν τον τρόπο αντιμετωπίστηκε ανέξοδα το στεγαστικό πρόβλημα, χωρίς την αναγκαία κοινωνική και τεχνική υποδομή, ενώ ταυτόχρονα εκτονώνονταν ο κοινωνικός και πολιτικός αναβρασμός που προκαλούσε η έλλειψη στέγης. (. Πολύζος, *Η εγκατάσταση των προσφύγων του 1922: Μια οριακή περίπτωση αστικοποίησης, 1984, ΤΕΕ. Σελ36*)

Οι φορείς παραγωγής κατοικίας ήταν:

- **Ταμείο Περιθάλψεως Προσφύγων**, οργανισμός με κατοχυρωμένη νομική υπόσταση, που λειτούργησε από το Νοέμβρη του 1923 μέχρι το Μάη του 1925. Με σκοπό να στεγάσει γρήγορα και ανέξοδα το μεγαλύτερο δυνατό αριθμό προσφύγων, το ΤΠΠ προχώρησε στην κατασκευή παρατηγμάτων και ολόκληρων συγκροτημάτων από σκηνές για την

προσωρινή διαμονή τους. Τα πρώτα παραπήγματα τοποθετήθηκαν σε εκτάσεις που ανήκαν στο δημόσιο ή προέρχονταν από απαλλοτριώσεις, όπως στον Ταύρο και στο Βύρωνα στην Αθήνα. αρέδωσε **33.647**

μόνιμες κατοικίες και **7.449** προσωρινές που παραχώρησε σε ισάριθμους δικαιούχους, από τις οποίες τα 3 / 4 βρίσκονταν στην Αθήνα και τον Πειραιά.

· (Επιτροπή Αποκατάστασης Προσφύγων) ένας αυτόνομος οργανισμός με πλήρη νομική υπόσταση, άρχισε να ενδιαφερθεί για την αστική αποκατάσταση των προσφύγων, θεωρώντας τη λιγότερη 'παραγωγική' επένδυση για τα κεφάλαια που της είχαν παραχωρηθεί από την αγροτική αποκατάσταση. Παρόλα αυτά, από το 1925 άρχισε να ασχολείται με τη στέγαση των αστών προσφύγων, ακολουθώντας τη μέθοδο της απ' ευθείας κατασκευής των κατοικιών. Μέχρι το Φλεβάρη του 1930, οπότε διαλύθηκε, κατασκεύασε **27.610** κατοικίες σε **118** συνοικισμούς, από τις οποίες **43%** στην πρωτεύουσα και μόνο **4%** στη Θεσσαλονίκη. Το κεφάλαιο που δαπανήθηκε από την ΕΑΠ για την αστική αποκατάσταση υπολογίζεται σε 1.661 εκατομμύρια δραχμές.

· Υπουργείο Πρόνοιας, μετά τη διάλυση της ΕΑΠ, συνέχισε τη στέγαση των προσφύγων αλλά με μειωμένους ρυθμούς. Το σύ μ ακολούθησε υπήρξε συνδυασμός: κατασκευής νέων συνοικισμών από μονώροφα σπίτια ή πολυκατοικίες, χορήγησης οικοπέδου με ή χωρίς δάνειο για την ανέγερση κατοικίας με πρωτοβουλία και ευθύνη του ίδιου του ιδιοκτήτη, σύστασης 320 συνεταιρισμών, στους οποίους παραχωρήθηκαν 3.500 οικόπεδα και οικοδομικά δάνεια. Με τη μέθοδο αυτή δηλώνεται ότι στεγάστηκαν στη δεκαετία 1931-40, 36.500 περίπου οικογένειες σε ισάριθμες

κατοικίες ή διαμερίσματα στους συνοικισμούς Νέα Σμύρνη, Νέα Φιλαδέλφεια, Νέα Καλλίπολη, Αιγάλεω, Νέα Ερυθραία, Αναύρου (Βόλου), Βυζαντίου (Θεσσαλονίκη).

· Υπηρεσία Διαχείρισεως Αστικών Προσφυγικών Συνοικισμών (ΥΔΑΠΣ) που συστάθηκε τον Ιούλη του 1927, κατασκεύασε 600 κατοικίες που κόστισαν 55 εκατομμύρια δραχμές.

Συγκεντρωτικά, τα ακίνητα που διατέθηκαν μέχρι το 1941 για την αστική αποκατάσταση των προσφύγων αναλύονται ως εξής:

· Από το Ταμείο Περιθάλψεως Προσφύγων	33.647 κατ
· Από την Επιτροπή Αποκαταστάσεως Προσφύγων	27.456 «
· Από το Υπουργείο Πρόνοιας	36.500
· Από την ΥΔΑΠΣ	600
Σύνολο	98.203

· Από το Υπουργείο πρόνοιας	22.000
· Από τους προσφυγικούς συνεταιρισμούς	3.500 «
Σύνολο	25.500

(Ι. Πολύζος, *Η εγκατάσταση των προσφύγων του 1922: Μια οριακή περίπτωση αστικοποίησης, 1984, ΤΕΕ. Σελ36-40*)

1.10 Η εξέλιξη της Οικονομίας

Για ένα διάστημα η άφιξη των προσφύγων φαινόταν δυσβάστακτο φορτίο για την ελληνική οικονομία. Μεσοπρόθεσμα όμως αυτή ωφελήθηκε από την εγκατάσταση των προσφύγων.

Κατ' αρχήν αναδιαρθρώθηκαν οι καλλιέργειες και η αγροτική παραγωγή πολλαπλασιάστηκε. Σε μια δεκαετία (1922-1931) οι καλλιεργούμενες εκτάσεις αυξήθηκαν περίπου κατά 50%, η γεωργική παραγωγή διπλασιάστηκε και εξασφαλίστηκε επάρκεια σε σιτηρά. Οι πρόσφυγες εφάρμοσαν την αμειψισπορά, την εναλλαγή δηλαδή της καλλιέργειας στο ίδιο έδαφος για να εξασφαλίζονται καλύτερες γεωργικές αποδόσεις, την πολυκαλλιέργεια και στήριξαν το θεσμό της μικρής γεωργικής ιδιοκτησίας. Η έλλειψη γεωργικών εκτάσεων προς διανομή στους πρόσφυγες υποχρέωσε το κράτος να αναλάβει την κατασκευή μεγάλων εγγειοβελτιωτικών έργων, κυρίως στη Μακεδονία, και έτσι αυξήθηκαν οι καλλιεργήσιμες εκτάσεις. Εισήχθησαν νέες καλλιέργειες ή επεκτάθηκαν οι παλιές (καπνός, βαμβάκι, σταφίδα). Η κτηνοτροφία και η πτηνοτροφία βελτιώθηκαν ποσοτικά και ποιοτικά. Η δενδροκομία, η σηροτροφία και η αλιεία αναπτύχθηκαν από πρόσφυγες που ήταν ειδικευμένοι σε αυτές τις ασχολίες στην πατρίδα τους.

Η άφιξη των προσφύγων αναζωογόνησε και τη βιομηχανία με νέο, ειδικευμένο και φθηνό εργατικό δυναμικό, με τη διεύρυνση της καταναλωτικής αγοράς και με τη δράση ανθρώπων με επιχειρηματικές ικανότητες. Στη δεκαετία 1922-1932, διπλασιάστηκε ο αριθμός των βιομηχανικών μονάδων. Η πρόοδος όμως δεν ήταν μική, εξαπίας κυρίως της διατήρησης των παραδοσιακών δομών λειτουργίας

τους. Η συμμετοχή των προσφύγων (ως κεφαλαιούχων και ως εργατών) ήταν μεγαλύτερη στην κλωστοϋφαντουργία, την ταπητουργία, τη μεταξουργία, την αλευροβιομηχανία και την παραγωγή οικοδομικών υλικών. Αρκετοί ήταν πρόσφυγες που αναδείχθηκαν ως επιχειρηματίες, βιομήχανοι ή μεγαλέμποροι. Οι Έλληνες που προέρχονταν από τα αστικά κέντρα της Μικράς Ασίας και την Κωνσταντινούπολη υπερείχαν σε σύγκριση με τους αυτόχθονες σε επιχειρηματικό πνεύμα, εκπαίδευση, κατάρτιση και προοδευτικές αντιλήψεις. Ο κοσμοπολίτικος χαρακτήρας της ζωής τους, η γνώση ξένων γλωσσών, οι επαφές που είχαν αναπτύξει με την Ευρώπη και η πείρα που διέθεταν τους βοήθησαν, όταν εγκαταστάθηκαν στην Ελλάδα, να οργανώσουν δικές τους επιχειρήσεις ή να στελεχώσουν επιχειρήσεις άλλων, προσφύγων ή γηγενών.

Η άφιξη των προσφύγων επέδρασε και στην ένταξη των γυναικών στον ενεργό πληθυσμό. Το 1930 οι γυναίκες αποτελούσαν την πλειονότητα των εργατών στην κλωστοϋφαντουργία, την καπνοβιομηχανία και τη βιομηχανία ετοιμών ενδυμάτων. *(Θέματα Νεοελληνικής Ιστορίας, Γ' Λυκείου (Θεωρητική Κατεύθυνση), Αθήνα, Ο.Ε.Δ.Β., 2008, σελ. 167-169)*

1.11 Η αστική ένταξη και αποκατάσταση

Τα προβλήματα της αστικής προσφυγικής αποκατάστασης ήταν πολύ περισσότερα από αυτά της αγροτικής. Η ΕΑΠ έδειξε μεγαλύτερο ενδιαφέρον για την αγροτική αποκατάσταση, αφού ως επένδυση ήταν πιο επικερδής.

Την αστική αποκατάσταση ανέλαβε περισσότερο το κράτος και λιγότερο η ΕΑΠ, η οποία πρόσφερε οικονομική βοήθεια σε περιορισμένο αριθμό επιχειρήσεων, οικοτεχνικών και βιοτεχνικών δραστηριοτήτων (όπως η ταπητουργία). Σε αντίθεση με την αγροτική αποκατάσταση, η αστική περιλάμβανε μόνο στέγαση και όχι πρόνοια για εύρεση εργασίας.

Ο αριθμός των προσφύγων ήταν μεγάλος, τα ανταλλάξιμα (μουσουλμανικά) σπίτια στις πόλεις ήταν λίγα και τα οικιστικά προγράμματα του κράτους καθυστέρησαν, λόγω των πολιτικών ανωμαλιών και της κακής οικονομικής κατάστασης κατά τις δεκαετίες του 1920 και του 1930. Πρόβλημα επίσης αποτελούσε η περιπλάνηση των αστών προσφύγων από πόλη σε πόλη για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα προκειμένου να βρουν το μέρος με τις καλύτερες συνθήκες για εγκατάσταση. Άλλοι πάλι μετακινούνταν προς τα αστικά κέντρα με σκοπό να παρουσιαστούν ως «αστοί» και να πάρουν με αυτόν τον τρόπο την αποζημίωση που δινόταν στους αστούς ανταλλάξιμους.

Οι περισσότεροι πρόσφυγες στις πόλεις τα πρώτα χρόνια εργάζονταν περιστασιακά, είτε κάνοντας «μεροκάματα» στις οικοδομές, σε εργοστάσια και βιοτεχνίες, είτε ως πλανόδιοι μικροπωλητές και μικροκαταστηματάρχες. Άλλοι δούλεψαν ως ναυτεργάτες και εργάτες σε δημόσια έργα στις πόλεις ή στην ύπαιθρο

(αρδευτικά και αποστραγγιστικά έργα, διάνοιξη δρόμων, κατασκευή ή επέκταση λιμανιών κ.ά.)

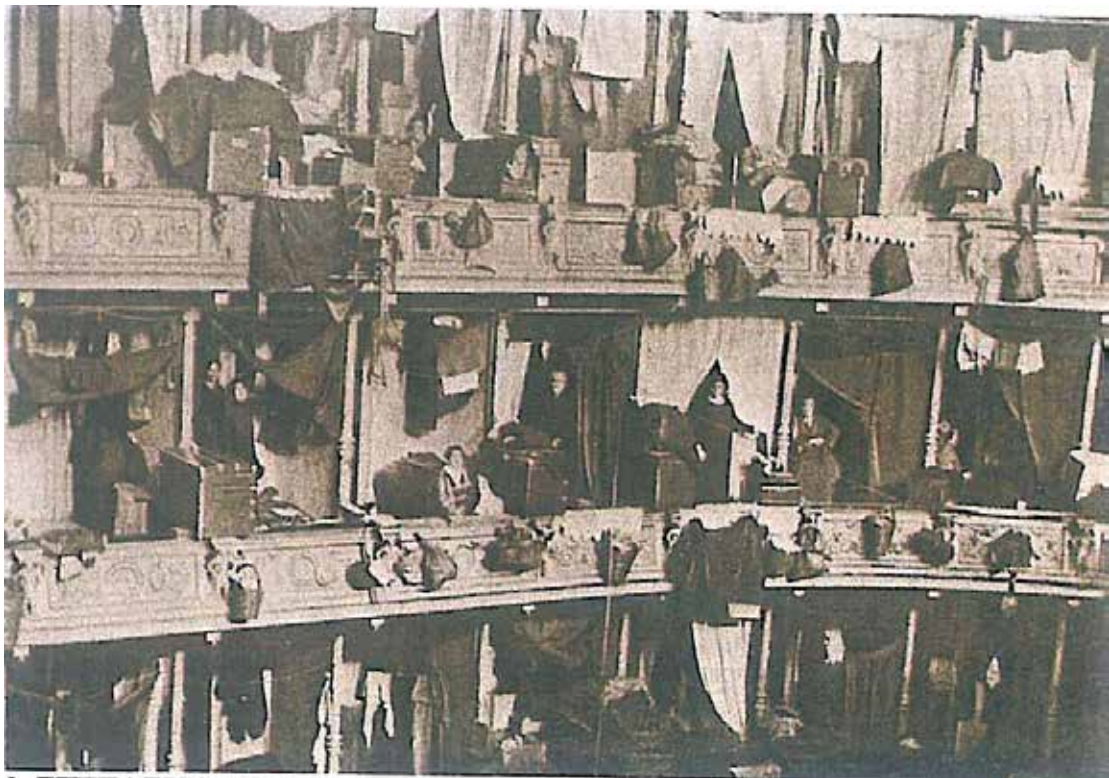

Εικόνα 2: Παλιά Κοκκινιά, Παράγκες στην Αγία Σωτήρα, 1929

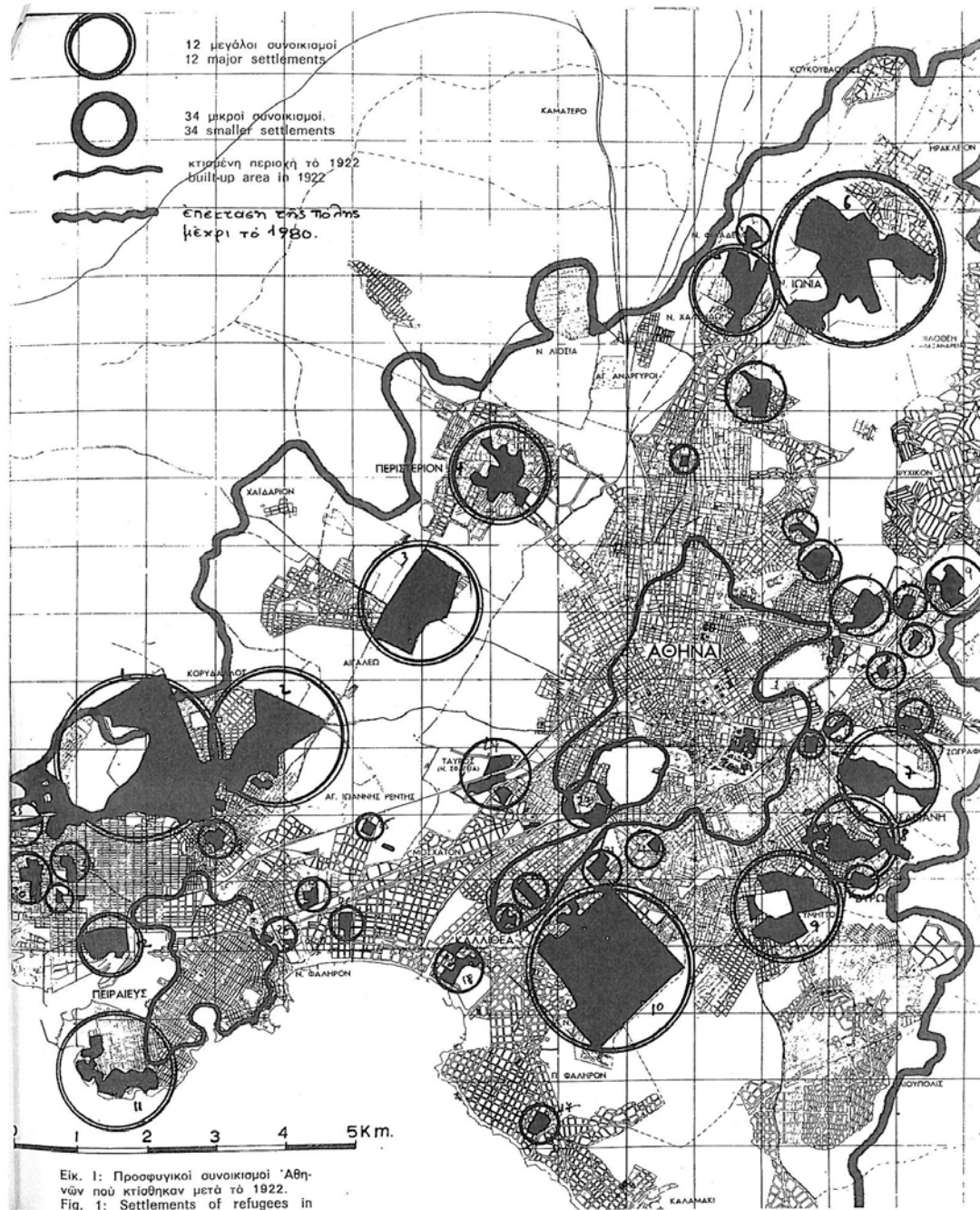

Εικόνα 3: Καισαριανή 1950-1951

Η αστική στέγαση ξεκίνησε από την Αθήνα με τη δημιουργία τεσσάρων συνοικισμών: της *Καισαριανής*, *Βύρωνα*, της *Νέας Ιωνίας* στην Αθήνα και της *Κοκκινιάς* στον Πειραιά. Για τη στέγαση των προσφύγων υιοθετήθηκε η δημιουργία οικισμών με επέκταση των πόλεων στις οποίες αυτοί ήταν προσωρινά εγκατεστημένοι. Προκρίθηκε - εκτός από σπάνιες εξαιρέσεις - το σύστημα της ανέγερσης μικρών κατοικιών, μονοκατοικιών/ διπλοκατοικιών/ τετρακατοικιών, μονώροφων ή διώροφων, με ένα ή δύο δωμάτια, κουζίνα και τους αναγκαίους βοηθητικούς χώρους. (*Θέματα Νεοελληνικής Ιστορίας, Γ' Λυκείου (Θεωρητική Κατεύθυνση), Αθήνα, Ο.Ε.Δ.Β., 2008, σελ. 157-158*)

Εικόνα 4: Στέγαση προσφύγων στο δημοτικό θέατρο Αθηνών. Σε κάθε θεωρείο εγκαταστάθηκε μια οικογένεια.

Χάρτης 3: Προσφυγικοί συνοικισμοί Αθηνών που κτίστηκαν μετά το 1922

Στις πόλεις, οι πρόσφυγες εγκαταστάθηκαν σε «δορυφόρους» κοινότητες ή οικισμούς, που κτίστηκαν σε σχετική απόσταση από την περίμετρο των υφιστάμενων πόλεων. Το σύστημα αυτό υιοθετήθηκε αφ' ενός για να μην ενοχληθεί η «κανονική» ζωή της υπάρχουσας πόλης και αφ' ετέρου για να εξασφαλισθεί ένα ομοιογενές κοινωνικό περιβάλλον στους ίδιους τους αστικού προσφυγικούς οικισμούς. Σ' αυτούς τους οικισμούς δοκιμάστηκε και εφαρμόστηκε ένας μεγάλος αριθμός συστημάτων κατοικίας και οργανώσεως οικισμών, ενώ τα επικρατέστερα συστήματα άλλαζαν αισθητά ανάλογα με το χρόνο εφαρμογής τους.

Εικόνα 5: Σπίτι του Συνοικισμού της Δραπετσώνας 1931-1932

Εικόνα 6: Δραπετσώνα 1931-1932

Παρακάτω, περιγράφονται οι κυριότεροι τύποι κατοικιών:

✓ **Δίδυμα σπίτια:** Το καθένα περιβαλλόταν από μικρό κήπο και ήταν μονώροφο (δηλ. για δύο οικογένειες) ή διώροφο (δηλ. για 4 οικογένειες). Το σύστημα αυτό εφαρμόστηκε συχνά, κυρίως κατά τα πρώτα χρόνια του προγράμματος π.χ. στον οικισμό του Βύρωνα όπως φαίνονται στις παρακάτω φωτογραφίες.

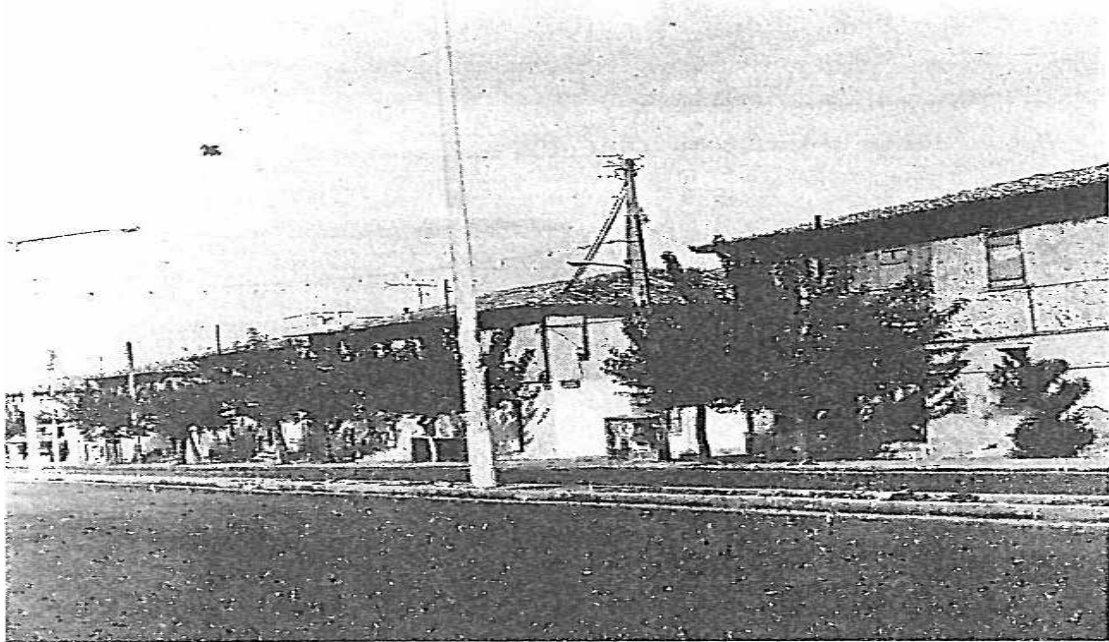

Εικόνα 7: Παράδειγμα διδυμων σπιτιών

Εικόνα 8: Δίδυμα σπίτια

- ✓ **Στίχοι σπιτιών:** Τα σπίτια είναι και πάλι μονώροφα ή διώροφα για 6, 8, 10 ή 12 οικογένειες κατά όροφο σε κάθε μονάδα (π.χ. ο οικισμός της Καισαριανής) που επίσης έτυχε συχνής εφαρμογή

όνα 9: Στοιχείο σπιτιών

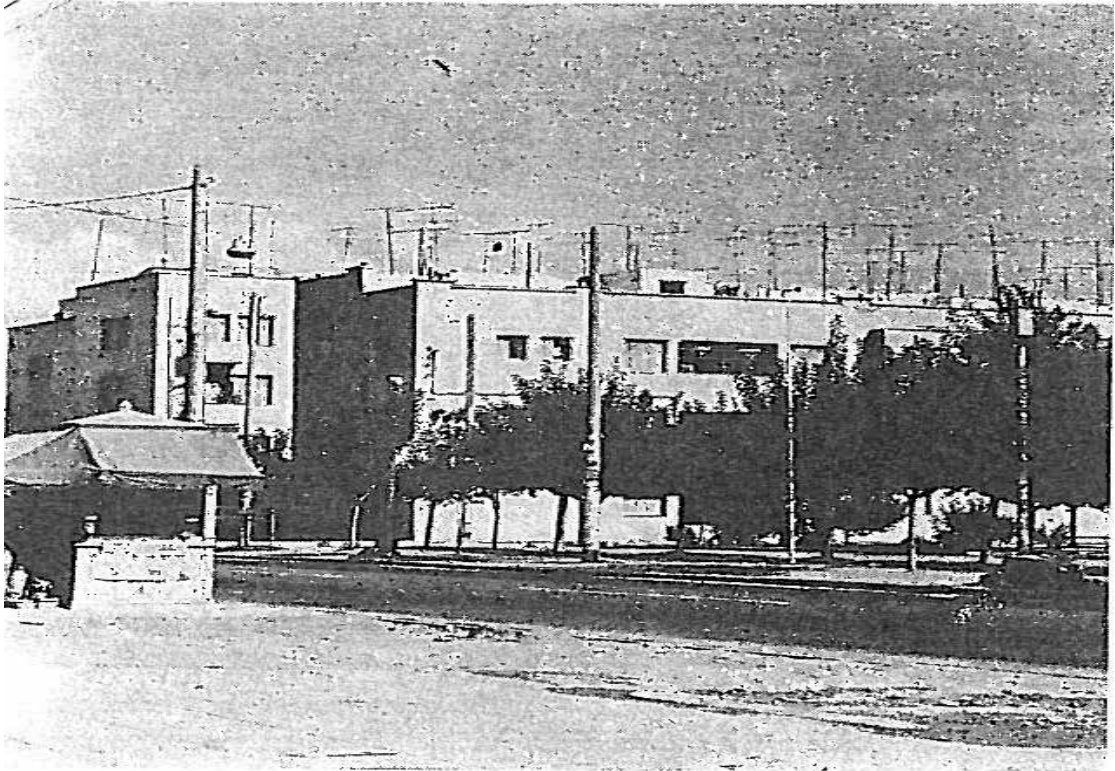
- ✓ **Ελεύθερα μιας ή δύο οικογενειών,** διώροφα σπίτια (π.χ. ο οικισμός της Νέας Φιλαδέλφειας) που χρησιμοποιήθηκε κατ' εξαίρεση για να στεγάσει τους πιο εύπορους πρόσφυγες.
- ✓ **Μικρές ελεύθερες μονώροφες κατοικίες.** (συχνή εφαρμογή)
- ✓ **«Πρώιμα προκατασκευασμένα»:** Μερικά μερικώς προκατασκευασμένα σπίτια εισήχθησαν γι' αυτό το πρόγραμμα κατά την δεκαετία του 1950. Τα προκατασκευασμένα στοιχεία ήταν ξύλινα και περιλάμβαναν στέγες, κουφώματα και καμιά φορά τοίχους, στοιχεία που συνδυάζονταν συνήθως με την παραδοσιακή πλινθοδομή. Η εισαγωγή

τους είχε γίνει κυρίως από τη Γερμανία, γι' αυτό και η λαϊκή τους ονομασία είναι «Γερμανικά». Τα σπίτια ήταν φθηνής κατασκευής, ενός ή δύο ορόφων: σ' αυτή την τελευταία περίπτωση, ένα σκεπαστό ξύλινο μπαλκόνι εξασφάλιζε την προσπέλαση στις κατοικίες του 1 ορόφου με κοινό W.C. στις δύο απολήξεις των μπαλκονιών.

Εικόνα 10: Πρώιμα προκατασκευασμένα

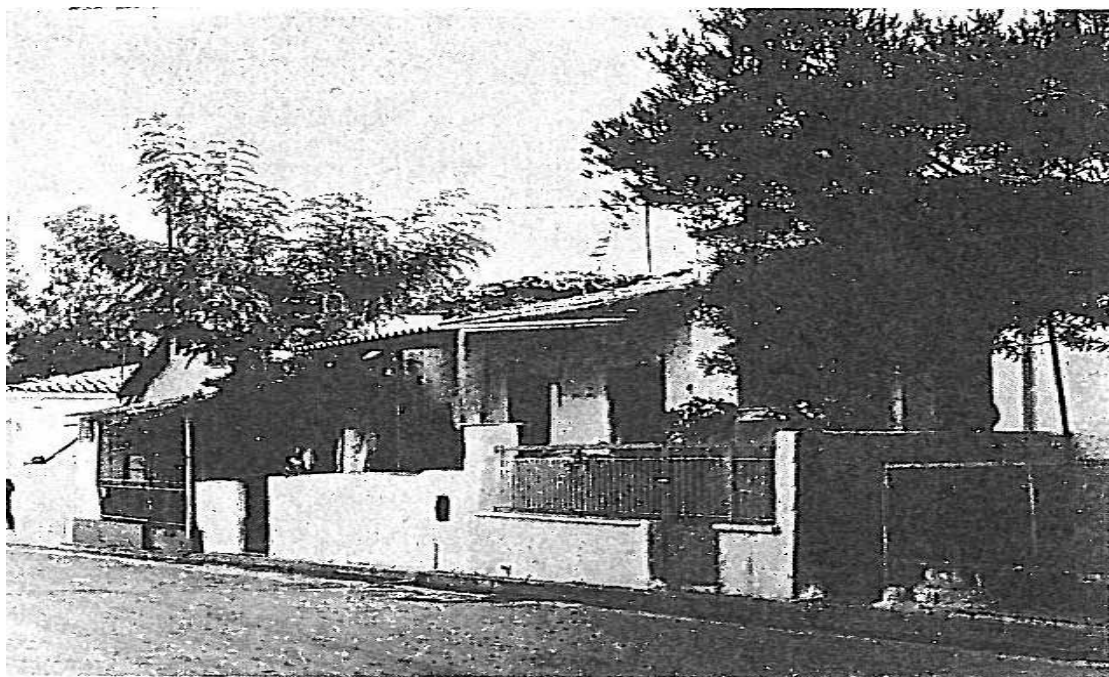
- ✓ **Κτίρια διαμερισμάτων:** Άρχισαν να κτίζονται στο τέλος της δεκαετίας του 1920 και κυρίως στην δεκαετία του 1930 (ως τετραώροφα χωρίς αναβατήρα, π.χ. ο οικισμός Νίκαιας)

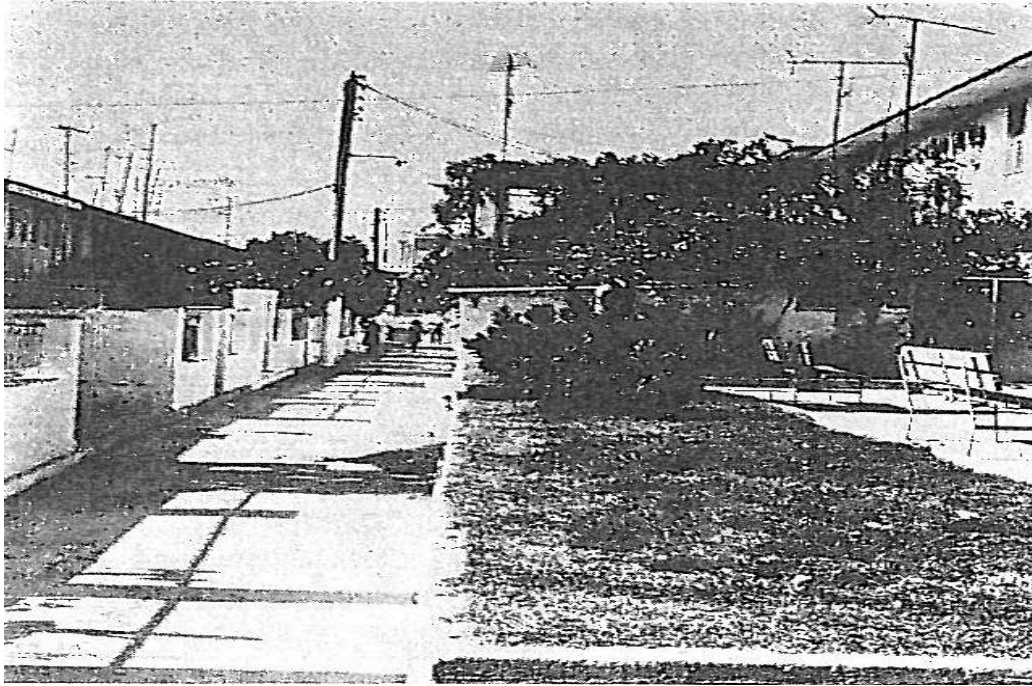
Εικόνα 11: Κτίρια διαμερισμάτων

- ✓ **Προγράμματα παροχής γης και υποδομής:** Για τις ευπορότερες προσφυγικές οικογένειες υιοθετήθηκε η πολιτική της παροχής οικοπέδου και της σχετικής υποδομής. Αυτή περιλάμβανε τη γη, τους δρόμους, τα δίκτυα και μερικά βασικά δημόσια κτίρια (π.χ. εκκλησία, αγορά, που παρείχοντο κατά κανόνα από το κράτος, σε όλους τους μεγάλους αστικούς ή αγροτικούς προσφυγικούς οικισμούς). Η κατοικία αυτή κτιζόταν με ευθύνη του ιδιοκτήτη με ή χωρίς κρατική βοήθεια, ενώ οι προηγούμενοι τύποι έχουν κτισθεί με εργολαβία.
- ✓ **Τρώγλες:** Παρά τις προσπάθειες της κυβέρνησης, πολλοί πρόσφυγες συγκεντρώθηκαν στις πόλεις αντί στις αγροτικές περιοχές. Αυτός ο πρόσθετος αριθμός προσφύγων δεν μπορούσε να αντιμετωπισθεί και το αποτέλεσμα ήταν η δημιουργία οικισμών από τρώγλες που χωρίς

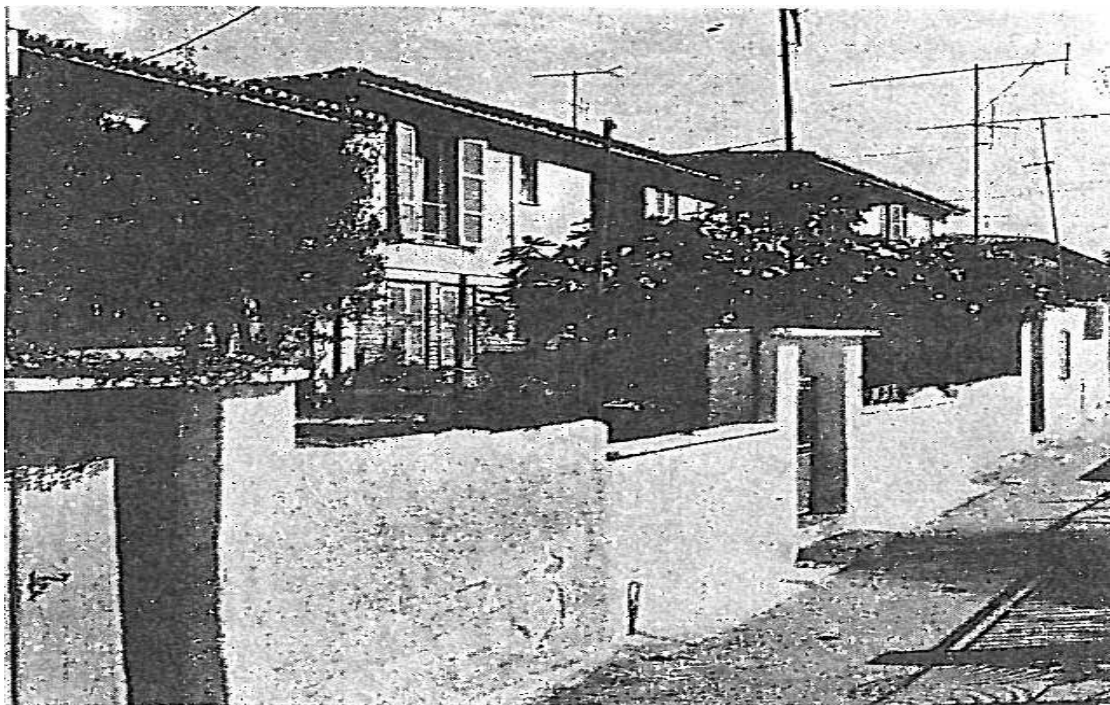
έλεγχο σκορπίστηκαν παντού γύρω από τις μεγάλες πόλεις. Στην περιοχή της πρωτεύουσας τέτοιες περιοχές τρωγλών δημιουργήθηκαν είτε κοντά στις οργανωμένες προσφυγικές περιοχές είτε ανεξάρτητες οπουδήποτε οι ενδιαφερόμενοι έβρισκαν ελεύθερη γη. Σε πολλές περιπτώσεις, απελπισμένοι οι πρόσφυγες, μη έχοντας δυνατότητα καλύτερης εκλογής εγκαταστάθηκαν στις πιο ακατάλληλες θέσεις: παλιά εγκαταλελειμμένα λατομεία, απότομες πλαγιές, στις κοίτες ποταμών και χειμάρρων, πλαγιές λόφων ή σε άλλα ακατάλληλα εδάφη. Μερικές από τις τρώγλες ήταν μικρές σαν παιγνίδια (π.χ. 2 *2 μέτρα για μια ολόκληρη οικογένεια) και καταμετρήθηκαν μέχρι 8 άτομα ανά κρεβάτι. Σαν υλικά χρησιμοποίησαν, εκτός από ξύλο, τενεκέ, τσουβάλι και άλλα ευτελή είδη. Οι περισσότερες τρώγλες σύντομα βελτιωνόταν, τις μεγάλωναν, τις επισκεύαζαν με καλύτερα υλικά και τις διακοσμούσαν με εκπληκτικό γούστο.

Εικόνα 12: Τρώγλες

Εικόνα 13 : Τρώγλες

Εικόνα 14: Τρώγλες

(Κατοικία στην Ελλάδα, Κρατική Δραστηριότητα, 1975, ΤΕΕ, σελ14-18)

Το κράτος ή ΕΑΠ ανέθεταν την ανέγερση των συνοικισμών σε εργολάβους ή φρόντιζαν να εφοδιάζουν τους πρόσφυγες με τα απαραίτητα μέσα για να κατασκευάσουν οι ίδιοι τα σπίτια. Η οικοδόμηση των συνοικισμών, ελλείπει χρόνου και χρημάτων, συχνά δεν συνδυαζόταν με έργα υποδομής (ύδρευση, αποχετευτικό σύστημα, οδικό δίκτυο, χώροι πρασίνου κ.ά.).

Παρά την ομοιομορφία που επικρατούσε, υπήρχε ελαφρά διαφοροποίηση των κατοικιών του ενός συνοικισμού από τις κατοικίες του άλλου, ως προς το εμβαδόν, την ποιότητα κατασκευής και τη λειτουργικότητα. Ιδρύθηκαν ακόμη προσφυγικοί οικοδομικοί συνεταιρισμοί και χορηγήθηκαν άτοκα δάνεια σε προσφυγικές οικογένειες για τη στέγασή τους.

Υπήρχαν βέβαια και οι εύποροι πρόσφυγες, που είχαν την οικονομική δυνατότητα φροντίσουν μόνοι τους για τη στέγασή τους. Αυτοί στην αρχή ήταν σε θέση να νοικιάσουν ή να αγοράσουν κατοικίες μέσα στις πόλεις και έτσι να αναμειχθούν με τους γηγενείς. Αργότερα ανέλαβαν οι ίδιοι πρωτοβουλίες για την ίδρυση οικισμών. Η διαδικασία ήταν η ακόλουθη: ίδρυσαν έναν οικοδομικό συνεταιρισμό, αγόραζαν μια έκταση σε προνομιούχο περιοχή και οικοδομούσαν αστικές κατοικίες καλής ποιότητας . Τέτοιοι οικισμοί ήταν η Νέα Σμύρνη στην Αθήνα και η Καλλίπολη στον Πειραιά.

τίθετο άκρο βρίσκονταν οι άποροι πρόσφυγες που δεν είχαν κατορθώσει να αποκατασταθούν ακόμη. Εγκαταστάθηκαν σε καλύβες, χαμόσπιτα και σε άλλες πρόχειρες κατασκευές στις παρυφές παλαιών οικισμών, ή δημιούργησαν παραγκουπόλεις γύρω από τους προσφυγικούς συνοικισμούς. *(Θέματα Νεοελληνικής Ιστορίας, Γ' Λυκείου (Θεωρητική Κατεύθυνση), Αθήνα, Ο.Ε.Δ.Β., 2008, σελ. 157-159)*

1.12 Η αγροτική αποκατάσταση

Σε μια περίοδο ανακατατάξεων, πολέμων, πραξικοπημάτων και έλευσης προσφύγων η Ελληνική γη είχε μείνει ακαλλιέργητη σε πολύ μεγάλο ποσοστό. Πολλοί από τους Τούρκους που αποχώρησαν ήταν ιδιοκτήτες μεγάλων εκτάσεων από τις οποίες μόνο ένα τμήμα ήταν ανεπτυγμένο. Επίσης, πολλοί Έλληνες είχαν στην ιδιοκτησία τους εκτάσεις τέτοιων μεγεθών στην Ήπειρο και τη Θεσσαλία στις οποίες πραγμάτωναν παρόμοια διαχείριση. Οι αγροτικές εκτάσεις που ανήκαν στην εκκλησία βρισκόντουσαν σε χειρότερη κατάσταση, με το χώμα να έχει καλυφθεί από αγριόχορτα, με αποτέλεσμα να χρειάζεται μεγάλη προσπάθεια από τους ιδιοκτήτες ώστε να γίνουν και πάλι αρόσιμα. (Σακκάς Γεώργιος, Σφουντούρης Δημήτριος. *Καταγραφή Προσφυγικών Συνοικισμών της Αθήνας και του Πειραιά. Οι Προσφυγικές Κατοικίες του Περάματος, Αθήνα 2002, σελ.56*)

Η Ελληνική κυβέρνηση, πριν την πλημμυρίδα των προσφύγων (γύρω στο 1920) ψήφισε νόμο με τον οποίο απαλλοτριωνόταν όλες οι ακαλλιέργητες εκτάσεις στην Ελλάδα πάνω από ένα συγκεκριμένο όριο. Όταν οι πρόσφυγες έφτασαν στην Ελλάδα, το κράτος κατέλαβε ένα μεγάλο μέρος από τις εκτάσεις που ανήκαν στην εκκλησία για να διευκολύνει την εγκατάστασή τους. (Σακκάς Γεώργιος, Σφουντούρης Δημήτριος. *Καταγραφή Προσφυγικών Συνοικισμών της Αθήνας και του Πειραιά. Οι Προσφυγικές Κατοικίες του Περάματος, Αθήνα 2002, σελ.57*)

Το ποσοστό της καλλιεργήσιμης γης στην Ελλάδα αποτελούσε το 20% της συνολικής της έκτασης. Οι πρόσφυγες αγρότες που κατέφθασαν στην Ελλάδα υπολογίζονται συνολικά στα 700.000 άτομα, από τα οποία το σύνολό τους

συγκεντρώθηκε στην Κρήτη, τη Μακεδονία και τη Θράκη, που ήταν οι πιο αραιοκατοικημένες περιοχές της Ελληνικής περιφέρειας. (**Κακός Γεώργιος, Σφουντούρης Δημήτριος. Καταγραφή Προσφυγικών Συνοικισμών της Αθήνας και του Πειραιά. Οι Προσφυγικές Κατοικίες του Περάματος, Αθήνα 2002, σελ.61,** Εισηγητής Γ. Βαρελίδης)

Η αγροτική αποκατάσταση των προσφύγων στον Ελλαδικό χώρο στ μεγαλύτερο μέρος της ήταν έργο της ΕΑΠ, η οποία απέβλεπε στη δημιουργία μικρών γεωργικών ιδιοκτησιών. Μολονότι οι περισσότεροι πρόσφυγες ασκούσαν στην πατρίδα τους «αστικά» επαγγέλματα (σχετικά με το εμπόριο, τη βιοτεχνία - βιομηχανία),δόθηκε το βάρος στη γεωργία, γιατί :

- ✓ Υπήρχαν τα μουσουλμανικά κτήματα (κυρίως στη Μακεδονία, αλλά και στην Κρήτη, τη Λέσβο, τη Λήμνο και αλλού)
- ✓ Η αγροτική αποκατάσταση ήταν ταχύτερη και απαιτούσε μικρότερες δαπάνες
- ✓ Η ελληνική οικονομία βασανιζόταν ανέκαθεν στη γεωργική παραγωγή

Υπήρχε η πολιτική σκοπιμότητα της αποφυγής κοινωνικών αναταραχών με τη δημιουργία γεωργών μικροϊδιοκτητών αντί εργατικού προλεταριάτου. (**Θέματα Νεοελληνικής Ιστορίας, Γ' Λυκείου (Θεωρητική Κατεύθυνση),Αθήνα, Ο.Ε.Δ.Β.,2008, .154)**

Πολλοί πρόσφυγες, αν και δεν ήταν γεωργοί, είχαν δεχτεί ή ζητήσει να αποκατασταθούν ως αγρότες για να επωφεληθούν από τα δάνεια και τις παροχές της . (**Θέματα Νεοελληνικής Ιστορίας, Γ' Λυκείου (Θεωρητική Κατεύθυνση),Αθήνα,,2008, .155)**

Η εγκατάσταση των προσφύγων έγινε σε εγκαταλελειμμένα χωριά, σε νέους συνοικισμούς προσαρτημένους σε χωριά και σε νέους αμιγώς προσφυγικούς συνοικισμούς. Ο παραχωρούμενος κλήρος ποίκιλλε ανάλογα με το μέγεθος της οικογένειας των προσφύγων, την ποιότητα του εδάφους, το είδος της καλλιέργειας και τη δυνατότητα άρδευσης. Συνήθως ο κλήρος δεν αποτελούσε ενιαία έκταση, αλλά τεμάχια αγρών που βρίσκονταν σε διαφορετικές τοποθεσίες.

Στην αρχή η διανομή από τις υπηρεσίες εποικισμού ήταν προσωρινή. Θα γινόταν οριστική μετά την κτηματογράφηση από την τοπογραφική υπηρεσία του Υπουργείου Γεωργίας. Εκτός από τη γη παραχωρούνταν στέγη, εργαλεία, σπόροι, λιπάσματα και ζώα. *(Θέματα Νεοελληνικής Ιστορίας, Γ' Λυκείου (Θεωρητική Κατεύθυνση), Αθήνα,, 2008, .156-157)*

Από τους πρόσφυγες αγρότες το 76% ασχολούνταν με την καλλιέργεια δημητριακών, το 14% με την καπνοκαλλιέργεια, 3% καλλιεργούσε σταφύλια, 2% οπωροφόρα και 5% ασχολούνταν με περιφερειακές αγροτικές εργασίες όπως μεταφορείς προϊόντων, σιδηρουργοί, μυλωνάδες κλπ. *(Σακκάς Γεώργιος, Σφουντούρης Δημήτριος. Καταγραφή Προσφυγικών Συνοικισμών της Αθήνας και του Πειραιά. Οι Προσφυγικές Κατοικίες του Περάματος, Αθήνα 2002, σελ61, Πτυχ. Εργ. Εισηγητής Γ. Βαρελίδης)*

Πριν την άφιξή τους, οι πρόσφυγες δεν γνώριζαν τις συνθήκες διαβίωσης που θα συναντούσαν ούτε αν η βοήθεια του κράτους θα ήταν αρκετή ώστε να λύσει τα προβλήματα που θα αντιμετώπιζαν. Τα 12 - 15 στρέμματα που αντιστοιχούσαν σε

κάθε οικογένεια για τους καλλιεργητές δημητριακών, που κάλυπταν το 76% του αγροτικού προσφυγικού πληθυσμού αποτελούσε το ελάχιστο δυνατό όριο, ώστε μια κακή σοδειά να αποτελεί καταστροφή. Τα κτήματα που εγκατέλειψαν οι Τούρκοι καλλιεργούνταν πριν την άφιξη των προσφύγων από Έλληνες καλλιεργητές με ενοικίαση. Το αποτέλεσμα ήταν οι ενοικιαστές να θεωρούν τα κτήματα αυτά δικά τους από τη στιγμή που οι Τούρκοι ιδιοκτήτες τα εγκατέλειψαν. Επίσης, πολλές από τις εκτάσεις αυτές χρησιμοποιούνταν από Έλληνες ως βοσκές για τα ζώα τους και αρνούσαν να τα εγκαταλείψουν ώστε να εγκατασταθούν σε αυτά πρόσφυγες.

Οι αγροτικές εκτάσεις οι οποίες παραχωρήθηκαν στους πρόσφυγες διαμορφώθηκαν με την απαλλοτρίωση κυρίως των τσιφλικιών, με το διάταγμα της 14^{ης} Φεβρουαρίου 1923 για απαλλοτρίωση των εκτάσεων που δεν καλλιεργούνταν. Εκτός από αυτές τις εκτάσεις, το ελληνικό δημόσιο διέθεσε στη χρήση της ΕΑΠ εκτάσεις που εγκατέλειψαν Τούρκοι και Βούλγαροι, από απαλλοτρίωση, του δημοσίου καθώς και μοναστηριακά κτήμα . (Σακκάς Γεώργιος, Σφουντούρης Δημήτριος. *Καταγραφή Προσφυγικών Συνοικισμών της Αθήνας και του Πειραιά. Οι Προσφυγικές Κατοικίες του Περάματος, Αθήνα 2002, σελ58, Πτυχ. Εργ. Εισηγητής Γ. Βαρελίδης*)

Τέλος, ο μεγάλος αυτός αριθμός προσφύγων που εγκαταστάθηκε στην επαρχία συνέλαβε στον εκσυγχρονισμό της γεωργικής οικονομίας της χώρας σε πολλούς τομείς. Έδωσε την ευκαιρία να επεκταθεί η αγροτική μεταρρύθμιση και να απαλλοτριωθούν τα υπολειπόμενα μεγάλα κτήματα που δεν είχαν έως τότε γνωρίσει την εντατική καλλιέργεια. (Γ. Πολύζου. *Μικρασιατικός Ελληνισμός, Πολεοδομικές επιπτώσεις από την εγκατάσταση των προσφύγων. Οικονομικός Ταχυδρόμος 992, 1973, 2)*

Αγροτική κατοικία

Για τη στέγαση των αγροτών προσφύγων τηρήθηκε το σύστημα της ανέγερσης των οικιών απευθείας από την ΕΑΠ (εργολαβία) ή της ανέγερσης από τους ίδιους τους πρόσφυγες με τη χορήγηση όλων των οικοδομικών υλικών (αυτεπιστασία). Τα κτίσματα ήταν, συνήθως, δύο δωμάτια, μια αποθήκη και ένας στάβλος. Την αξία του παραχωρούμενου κλήρου θα πλήρωναν οι πρόσφυγες με δόσεις. Ο τίτλος που δινόταν στους κληρούχους ήταν τίτλος απλής κατοχής. Θα γινόταν τίτλος πλήρους κυριότητας αργότερα, μετά την αποπληρωμή του χρέους. Μετά τη διάλυση της ΕΑΠ, τα χρέη των αγροτών προσφύγων ανέλαβε να εισπράξει η Αγροτική Τράπεζα. *(Θέματα Νεοελληνικής Ιστορίας, Γ' Λυκείου (Θεωρητική Κατεύθυνση), Αθήνα, Ο.Ε.Δ.Β., 2008, σελ. 157)*

Στις αγροτικές περιοχές δημιουργήθηκαν περίπου 2.000 οικισμοί προσφύγων, από τους οποίους τα 3 /4 προσκολλήθηκαν σε υφιστάμενα χωριά και το 1/ 4 αποτέλεσαν νέους ανεξάρτητους οικισμούς. Οι οικισμοί αυτοί αποτελούνται συνήθως από μερικές εκατοντάδες κατοίκους και σπάνια από περισσότερους (μεταξύ 1.000 και 5.000). Περισσότερες από 150.000 οικογένειες εγκαταστάθηκαν σε ένα μικρότερο αριθμό κατοικιών ενώ μερικές σε απλού τύπου πολυκατοικίες. Τα περισσότερα από τα κτίρια ήταν νέα, ενώ μερικά ήταν παλαιά που επισκευάστηκαν ή τροποποιήθηκαν για αυτό το σκοπό.

Εικόνα15: Πρόχειρες εγκαταστάσεις στην ελληνική ύπαιθρο

Οι πιο πολλοί αγροτικοί προσφυγικοί οικισμοί ιδρύθηκαν στη Βόρεια Ελλάδα (στη Μακεδονία και τη Θράκη πάνω από το 80%), ενώ τα υπόλοιπα 20% σκορπίστηκαν στις αγροτικές περιοχές της υπόλοιπης χώρας. Σ' αυτό το δυσανάλογα απαιτητικό αγροτικό οικιστικό πρόγραμμα , για το μέγεθος της οικονομίας της χώρας πάντα, το θέμα της κατοικίας αποτελούσε ένα μόνο κομμάτι της όλης προσπάθειας για την ομαλή εγκατάσταση των προσφύγων στους χώρους αυτούς.

Η αγροτική αποκατάσταση, η παροχή εξοπλισμού και προμηθειών, η κατανομή της γης, τα προγράμματα εκπαίδευσης, η διοίκηση και η επίβλεψη, η παροχή κοινωφελών κτιρίων και υπηρεσιών και πολλά άλλα απορρόφησαν το

μεγαλύτερο μέρος της συνολικής προσπάθειας για τους αγροτικούς οικισμούς, καθώς δεν ήταν εύκολη η δημιουργία τόσων πολλών νέων οικισμών σε περιοχές απομακρυσμένες και δυσπρόσιτες.

Το έργο αυτό αποτέλεσε ένα μεγάλο εγχείρημα με έντονο πειραματικό χαρακτήρα σε εθνική κλίμακα, καθώς η επιτυχία του ήταν σχετική, αν λάβουμε υπ' όψη το επίπεδο αναπτύξεως της Ελλάδος εκείνη την εποχή. Το τόλμημα λειτούργησε, οι κάτοικοι αποκαταστάθηκαν, όχι μόνον επειδή ενσωματώθηκαν στην οικονομία της χώρας, αλλά γιατί στις περισσότερες περιπτώσεις ξεπέρασαν αισθητά την δραστηριότητα και παραγωγικότητα του τοπικού πληθυσμού.

Οι κατοικίες που παραχωρήθηκαν ήταν τελείως απλές, η ποιότητά τους όμως ήταν ελάχιστα κατώτερη του προ- προσφυγικού μέσου αγροτικού σπιτιού. Η όχι τόσο καλή ποιότητα του σπιτιού δεν ενόχλησε ιδιαίτερα τους πρόσφυγες καθώς είχαν στερηθεί άλλα πράγματα που τα θεωρούσαν πιο σημαντικά από το απλό σπίτι που απέκτησαν. Όσο περνούσε ο καιρός και αποκτούσαν μεγαλύτερη ευμάρεια, πολλές οικογένειες κατάφεραν να βελτιώσουν το σπίτι τους είτε προσθέτοντας δωμάτια, είτε εξοπλίζοντάς το, είτε συντηρώντας το. Η πυκνότητα οικήσεως των αγροτικών οικισμών ήταν μεσαία ή σχετικά χαμηλή, πράγμα που επέτρεπε την άνετη επέκταση του σπιτιού όταν αυτό ήταν αναγκαίο.

Τα συστήματα κατασκευής κτιρίων που υιοθετήθηκαν, δεν διέφεραν αισθητά από τα τοπικά παραδοσιακά συστήματα. Στην πλειοψηφία, έγινε χρήση λιθοδομής και πλινθοδομής στους τοίχους, παραδοσιακή ξύλινη στέγη και επικάλυψη από κεραμίδια. Οι ωμόπλινθοι, παρ' ότι χρησιμοποιούνται από παράδοση, κρίθηκαν ακατάλληλοι από τους οργανωτές των αγροτικών οικισμών λόγω δυσχερειών

οργανώσεως και υψηλού κόστους συντηρήσεως γι' αυτό και δεν χρησιμοποιήθηκαν.

(Κατοικία στην Ελλάδα, Κρατική Δραστηριότητα, 1975, ΤΕΕ, σελ13-14)

Εικόνα 16: Τύπος αγροτικού σπιτιού για δυο οικογένειες από αυτά που κατασκεύαζε

1922

1.13 Αποτέλεσμα του προγράμματος κατοικίας

Παρόλο που εκείνη την εποχή υιοθετήθηκαν χαμηλά standard σε σχέση με τα σημερινά δεδομένα, το μεγάλο πρόγραμμα κατοικίας θα μπορούσε να πει κανείς ότι ήταν ιδιαίτερα επιτυχημένο από ορισμένες απόψεις:

1. Αποδείχθηκε ικανό να αντιμετωπίσει ένα δυσανάλογα μεγάλο εθνικό πρόβλημα, σε κλίμακα τέτοια που ξεπερνούσε οτιδήποτε είχε αντιμετωπιστεί έως τότε από τη χώρα και έδωσε ανεκτές λύσεις στο μεγαλύτερό του μέρος.
2. Επέτυχε να ενσωματώσει ομαλά 1.400.000 πρόσφυγες στην οικονομία και στην όλη ζωή της χώρας.
3. Παρ' ότι δεν ήταν δυνατό να αποφευχθεί στις πρώτες φάσεις του σχεδίου, η δημιουργία τρωγλών, ιδιαίτερα στις αστικές περιοχές, στην πραγματικότητα πέτυχε την ολοκληρωτική εξάλειψή τους, έστω και αν απαιτήθηκε πολύς χρόνος.
4. Τα σπίτια που παραχωρήθηκαν, παρ' ότι απλά, μικρά, ανεπαρκώς εξοπλισμένα σε σύγκριση με τα σημερινά πρότυπα, ανταποκρίνονταν στις συνήθειες και στις ανάγκες των περισσότερων προσφύγων και δεν απείχαν πολύ από την ποιότητα της μέσης κατοικίας που επικρατούσε στα περισσότερα μέρη της χώρας.
5. μπίστηκαν με ευφυΐα τα συστήματα κατασκευής, τα σχέδια των κατοικιών, η διάταξη των οικισμών, η σχέση των νέων προς τους ήδη υπάρχοντες οικισμούς, τα συστήματα χρηματοδότησεως, η εν γένει οργάνωση. Έχοντας υπ' όψη τους περιορισμούς της οικονομίας μιας φτωχής και τεχνολογικά ακόμη καθυστερημένης χώρας διαπιστώνουμε ότι οι λύσεις

που υιοθετήθηκαν είχαν σημαντική πρωτοτυπία, τόσο στη σύλληψη όσο και στην εφαρμογή.

Πάνω απ' όλα, οι δημιουργηθέντες νέοι οικισμοί «δούλεψαν καλά». Πράγματι σήμερα, μισό αιώνα μετά την ανέγερση των πρώτων από αυτούς, βρίσκονται ακόμη σε κανονική λειτουργία, και οι βελτιώσεις που έγιναν στο μεταξύ, πρόλαβαν την υποβάθμισή τους, που με άλλες συνθήκες θα τις είχε μετατρέψει σε τρώγλες.

(*Κατοικία Ελλάδα, Κρατική Δραστηριότητα, 1975, , 23*)

1.14 Σχέση προσφύγων και γηγενών

Οι πρόσφυγες που κατέφθασαν στην Ελλάδα μετά την Μικρασιατική Καταστροφή δεν αποτελούσαν ένα ενιαίο σύνολο. Ανάμεσά τους υπήρχαν διαφορές κοινωνικής προέλευσης, πολιτιστικής παράδοσης, διαλέκτου, ακόμα και γλώσσας (περίπου 100.000 πρόσφυγες ήταν τουρκόφωνοι). Όσοι εύποροι κάτοικοι της Μικράς Ασίας ή της Ανατολικής Θράκης κατόρθωσαν να φέρουν στην Ελλάδα μεγάλο μέρος από την περιουσία τους, σχεδόν αμέσως ενσωματώθηκαν στο νέο τόπο εγκατάστασής τους και αναμείχθηκαν με τους γηγενείς.

Για τη μεγάλη όμως μάζα των προσφύγων, παρά την ταχεία αποκατάστασή τους, η αφομοίωση ήταν μια διαδικασία που κινήθηκε με πού πιο αργούς ρυθμούς. Οι περισσότεροι πρόσφυγες, ψυχικά τραυματισμένοι και με το άγχος πρώτα της επιβίωσης και αργότερα της βελτίωσης της ζωής τους, εξέφραζαν συχνά παράπονα για την αντιμετώπιση του κράτους, αλλά και των γηγενών κατοίκων του. Κατηγορούσαν το ελληνικό κράτος ότι με την υπογραφή της Σύμβασης ανταλλαγής της Λοζάνης και του ελληνοτουρκικού Συμφώνου του 1930 παραβίασε βασικά δικαιώματά τους: ότι αποζημιώθηκαν μόνο κατά ένα μέρος για την περιουσία που εγκατέλειψαν στις πατρίδες τους, ότι, τέλος η ανταλλάξιμη περιουσία δεν περιήλθε πάντοτε σε αυτούς. Πράγματι, παρά την ύπαρξη νόμων που υπαγόρευαν τη μεταβίβαση της μουσουλμανικής ακίνητης ιδιοκτησίας, η έλλειψη κτηματολογίου, η ανυπαρξία, σε πολλές περιπτώσεις, τίτλων ιδιοκτησίας και η δυσκολία στην οριοθέτηση ή την περιφραγή της, συνέβαλαν στο να περιέλθουν τέτοιες εκτάσεις σε

ντόπιους. Αλλά και το ίδιο το κράτος κάποιες φορές παραχώρησε ανταλλάξιμη περιουσία σε γηγενείς ακτήμονες ή σε ευαγή ιδρύματα.

Σε γενικές γραμμές υπήρχε διαφορά νοοτροπίας και ιδιοσυγκρασίας μεταξύ προσφύγων και γηγενών. Οι γηγενείς αναφέρονταν συχνά στο ήθος των προσφύγων (κυρίως των αστών), στη ροπή τους για διασκέδαση και την κοσμοπολίτικη συμπεριφορά αυτών και των γυναικών τους. Οι πρόσφυγες από τη μεριά τους μιλούσαν για το χαμηλό μορφωτικό και πολιτιστικό επίπεδο των ντόπιων και πρόβαλλαν την ελληνικότητά τους, την οποία οι ντόπιοι συχνά αμφισβητούσαν.

Η διάσταση προσφύγων και γηγενών εκφράστηκε κυρίως:

- **Στην οικονομική ζωή.** Υπήρχε ανταγωνισμός στην αγορά εργασίας, στην ιδιοκτησία της γης και σε άλλες επιχειρηματικές δραστηριότητες.
- **Στην πολιτική ζωή.** Πριν ακόμη από την παροχή στέγης και εργασίας, οι πρόσφυγες απέκτησαν την ελληνική ιθαγένεια και πολιτικά δικαιώματα. Εντάχθηκαν στο κόμμα του Βενιζέλου τόσο ως ψηφοφόροι όσο και ως πολιτευτές, βουλευτές και υπουργοί. Οι αντιβενιζελικοί και ο αντιβενιζελικός τύπος καλλιεργούσαν το μίσος εναντίον τους.
- **Στην κοινωνική ζωή.** Οι πρόσφυγες που κατοικούσαν στους συνοικισμούς ήταν απομονωμένοι, δεν είχαν συχνές επαφές με ντόπιους και προτιμούσαν να συνάπτουν γάμους μεταξύ τους. Δεν συνέβαινε το ίδιο με τους πρόσφυγες που εγκαταστάθηκαν μέσα στις πόλεις ή τα χωριά. Ο χώρος εργασίας, το σχολείο, η εκκλησία και κυρίως η γειτονιά έδιναν ευκαιρίες επικοινωνίας με τους ντόπιους. Σιγά-σιγά άρχισαν να συνάπτονται μικτοί γάμοι, που με την πάροδο του χρόνου όλο και περισσότεροι.

Η αντίθεση μεταξύ προσφύγων και γηγενών, σε ελάχιστες περιπτώσεις πήρε τη μορφή ανοικτής σύγκρουσης. Ο όρος «πρόσφυγας», όμως, είχε στην κοινή συνείδηση υποτιμητική σημασία, για πολλά χρόνια. Η διαχωριστική γραμμή μεταξύ προσφύγων και γηγενών έπαψε να υπάρχει μετά τη δεκαετία του 1940. Αλλά και από πια πριν οι πρόσφυγες πρώτης γενιάς και αργότερα τα παιδιά και τα εγγόνια τους συμμετείχαν σε όλες τις δραστηριότητες στη νέα πατρίδα τους. *(Θέματα Νεοελληνικής Ιστορίας, Γ' Λυκείου (Θεωρητική Κατεύθυνση), Αθήνα, Ο.Ε.Δ.Β., 2008, σελ. 163-166)*

1.15 Η δημογραφική, εθνολογική και πολιτιστική προσφορά των προσφύγων

Στην αρχή, η έλευση των προσφύγων στον ελλαδικό χώρο προκάλεσε αναταραχή, όχι μόνο λόγω του μεγάλου αριθμού τους αλλά και λόγω της αδυναμίας της ελληνικής κυβέρνησης να ανταπεξέλθει στο τιτάνιο έργο της αποκατάστασής τους. Οι δυσκολίες ήταν πολλές, καθώς έπρεπε να βρεθούν χώροι εγκατάστασης και κατοικίας για όλους τους πρόσφυγες και να λυθεί το πρόβλημα της ανεργίας. Παρόλα αυτά, η κυβέρνηση μαζί με διάφορους οργανισμούς που δημιουργήθηκαν εκείνη την περίοδο κατάφερε να εγκαταστήσει τους πρόσφυγες σε διάφορες περιοχές της Ελλάδας. Άλλοι εγκαταστάθηκαν σε χωριά και άλλοι σε αστικές πόλεις με αποτέλεσμα την αγροτική και βιομηχανική ανάπτυξη της χώρας.

Τα δημογραφικά οφέλη συνοψίζονται στο γεγονός ότι ο πληθυσμός της Ελλάδας αυξήθηκε από το 1920 έως το 1928 περίπου κατά 20%. Η πυκνότητα του πληθυσμού στην απογραφή του 1920 ήταν 37 κάτοικοι ανά km² ενώ το 1928 αυξήθηκε στους 49 κατοίκους ανά km², και αυτό παρά την ελάττωση της έκτασης της χώρας λόγω των απωλειών της Ανατολικής Θράκης και των νησιών Ίμβρου και Τενέδου.

Σημαντικότερες ήταν οι επιπτώσεις από την άφιξη των προσφύγων στην εθνολογική σύσταση του πληθυσμού της Ελλάδας. Το 1920 η Ελλάδα είχε 20% μη Έλληνες ορθόδοξους, ενώ το 1928 μόλις 6%. Ο ελληνικός πληθυσμός της Δυτικής Θράκης και της Ηπείρου αυξήθηκε, ενώ η Κρήτη, η Λέσβος και η Λήμνος εξελληνίστηκαν πλήρως. Η κυριότερη όμως μεταβολή στην εθνολογική σύσταση λόγω

της εγκατάστασης των προσφύγων συνέβη στη Μακεδονία. Το ποσοστό των μη Ελλήνων ορθοδόξων που ήταν 48% το 1920, έπεσε στο 12% το 1928. Η ενίσχυση του ελληνικού χαρακτήρα της Μακεδονίας είχε μεγάλη σημασία για τη διατήρηση της εδαφικής ακεραιότητας της Ελλάδας. *(Θέματα Νεοελληνικής Ιστορίας, Γ' Λυκείου (Θεωρητική Κατεύθυνση), Αθήνα, Ο.Ε.Δ.Β., 2008, σελ. 166-167)*

Στον παρακάτω πίνακα φαίνεται σύσταση της Ελλάδας το 1920 και το 1928.

5: Σύσταση της Ελλάδας το 1920 και το 1928

	1920		1928	
	Πληθυσμός	%	Πληθυσμός	%
Έλληνες	4.470.000	80,75	5.822.000	93,83
Τούρκοι	770.000	13,91	103.000	1,66
Βούλγαροι	139.000	2,51	82.000	1,32
Αλβανοί	18.000	0,32	20.000	0,32
Ισραηλίτες	65.000	1,17	70.000	1,13
Αρμένιοι	1.000	0,02	35.000	0,56
Ξένοι υπήκοοι	73.000	1,32	73.000	1,18

(Σακκάς Γεώργιος, Σφουντούρης Δημήτριος. *Καταγραφή Προσφυγικών Συνοικισμών της Αθήνας και του Πειραιά. Οι Προσφυγικές Κατοικίες του Περάματος, Αθήνα 2002, σελ.86, Πτυχ. Εργ. Εισηγητής Γ. Βαρελίδης)*

Τα κοινωνικά οφέλη από την έλευση των προσφύγων είναι ιδιαίτερω
μ ά. Στην περιφέρεια, η οποία είχε αγροτικό χαρακτήρα, η ανάγκη να βρεθούν
αγροτεμάχια στα οποία θα μπορούσαν να καλλιεργήσουν οι πρόσφυγες οδήγησε στη
διάλυση των τσιφλικιών ώστε να τεμαχιστούν και να μοιραστούν. Αυτό είχε ως
αποτέλεσμα να επωφεληθούν και οι γηγενείς αγρότες, οι οποίοι νοίκιαζαν υπό
συνθήκες στυγνής εκμετάλλευσης τα αγροτεμάχια για να ζήσουν. Η κοινωνία των
αγροτών αναδιαρθρώθηκε και επαναπροσδιορίστηκε, υπήρξε μια μορφή εδραίωσης
της δημοκρατίας στην περιφέρεια, στην οποία ο μικροϊδιοκτήτης πρόσφυγας, έδωσε
νέα πνοή. Στις αστικές πόλεις, ο πρόσφυγας κατάφερε να αναστηλωθεί κάτω από
δύσκολες συνθήκες και να γίνει παραγωγικό και χρήσιμο μέλος της κοινωνίας.
Αύξησε την παραγωγή τόσο στην τυπική όσο και στην άτυπη οικονομία, δημιούργησε
θέσεις εργασίας και συνέλαβε στην αστικοποίηση της Ελλάδας. (Σακκάς Γεώργιος,
Σφουντούρης Δημήτριος. *Καταγραφή Προσφυγικών Συνοικισμών της Αθήνας και του
Πειραιά. Οι Προσφυγικές Κατοικίες του Περάματος, Αθήνα 2002, σελ86-87, .
Εργ. Εισηγητής Γ. Βαρελίδης)*

πολιτισμός και η μόρφωση που έφεραν και εισήγαγαν στον ελληνικό χώρο
οι πρόσφυγες, άλλαξαν τα δεδομένα. Οι «εξ' ημάς ανατολής» Έλληνες διακρινόταν
για την έφεση την οποία είχαν στα ελληνικά γράμματα. Δαπανούσαν αρκετά χρήματα
για να παρέχουν ελληνική παιδεία, ώστε να διατηρήσουν τα ήθη και τα έθιμά τους,
διατηρώντας εκπαιδευτήρια στην Μικρά Ασία. Οι σχολές αυτές, ο αριθμός των

οποίων υπολογίζεται στις 2.000, παρείχαν μέση και κατώτερη εκπαίδευση ενώ στις τελευταίες τάξεις το επίπεδο έφτανε αυτό του Πανεπιστημίου. Οι πιο ονομαστές ήταν: η Μεγάλη του Γένους Σχολή στην Κωνσταντινούπολη, η Ευαγγελική Σχολή Σμύρνης, το «Φροντιστήριο Τραπεζούντας», το γυμνάσιο της Αδριανούπολης και τέλος τα Ζαρίδεια εκπαιδευτήρια στην Φιλιππούπολη. Οι σχολές αυτές προσέφεραν μ στους πανεπιστημιακούς και ανθρώπους των γραμμάτων και των τεχνών στην ελληνική παιδεία. (Σακκάς Γεώργιος, Σφουντούρης Δημήτριος. *Καταγραφή Προσφυγικών Συνοικισμών της Αθήνας και του Πειραιά. Οι Προσφυγικές Κατοικίες του Περάματος, Αθήνα 2002, σελ87-88, . . . Εισηγητής Γ. Βαρελίδης)*

Οι πρόσφυγες είχαν ζήσει σε τόπους με πολιτιστική παράδοση πολλών αιώνων, την οποία μετέφεραν στ νέα τους πατρίδα. Η μουσική που έφεραν μαζί τους επηρέασε τον τρόπο έκφρασης των λαϊκών στρωμάτων και αναδείχθηκε σε λαϊκή μουσική της πόλης (ρεμπέτικα). Πρόσφυγες οργανοπαίχτες και τραγουδιστές κυριάρχησαν στη λαϊκή μουσική σκηνή μέχρι το 1940. Οι πρόσφυγες έκαναν αισθητή την παρουσία τους και στον πνευματικό χώρο. Οι λογοτέχνες Γ. Σεφέρης, Η. Βενέζης, Κ. Πολίτης, Γ. Θεοτοκάς, Σ. Δούκας, ο ζωγράφος και συγγραφέας Φ. Κόντογλου και ο μουσικός Μ. Καλομοίρης είναι μερικοί από τους πολλούς Μικρασιάτες που διέπρεψαν στα γράμματα και τις τέχνες, πλούτισαν τη νέα ελληνική γλώσσα και συνέβαλαν στην εξέλιξή της. Γενικότερα, σημαντική υπήρξε η προσφορά των προσφύγων στη διαμόρφωση της σημερινής ελληνικής ταυτότητας. (*Θέματα Νεοελληνικής Ιστορίας, Γ' Λυκείου (Θεωρητική Κατεύθυνση), Αθήνα, Ο.Ε.Δ.Β., 2008, σελ. 169*)

1.16 Μαρτυρίες

“Οι πρόσφυγες

Η προσφυγιά κίνησε κι απλώθηκε σ’ ολόκληρη την έκταση της Ελλάδας, σαν το ποτάμι που ξεχείλησε κι έχασε τη στράτα του, σαν το πεινασμένο κοπάδι π’ αναζητάει βοσκή. Οι καταυλισμοί και οι περιμαντρωμένοι χώροι δεν τη χωρούσαν πια και δεν την κρατούσαν.

νάμισυ εκατομμύριο πεινασμένα στόματα ... Ενάμισυ εκατομμύριο φτηνά χέρια ... Ενάμισυ εκατομμύριο διψασμένοι άνθρωποι για δουλειά, για γαλήνη, για ελπίδα, τριγυρνούσαν στους δρόμους της Ελλάδας με τα χέρια στις τσέπες της ανέχειας! Έβγαλε ο πρόσφυγας τη ζωή του στον πλειστηριασμό της φτήνιας, όσο-όσο. Για ένα μεροκάματο στο εργοστάσιο. Για μια χούφτα καλαμπόκι στα χωράφια... Κι ήταν κι άλλες χιλιάδες που τράβηξαν κατά τα έλη, ατελείωτα έλη και μιλιούνια κουνούπια. Είχαν γίνει οι άνθρωποι σαν την κίτρινη φυλή.

τοί κούληδες. Και τα «εγγειοβελτιωτικά έργα και η αποξήρανσις των ελών» κουδούνιζαν σε κάθε εκλογική περίοδο, το ίδιο κούφια κι άκαρπα, όπως και η «αστική αποκατάστασις των προσφύγων».”

Διδώ Σωτηρίου, Οι νεκροί περιμένουν.

(Β. Σκουλάτου - Ν. Δημακοπούλου - Σ. Κόνδη., *Ιστορία Νεότερη και Σύγχρονη, Γ' Λυκείου, Αθήνα 2005, Ο.Ε.Δ.Β., σελ.197*)

“Εμείς οι άλλοι περιμέναμε τρεις μέρες, ώσπου μπήκαμε σε καΐκια και μπαρκάραμε για Μυτιλήνη. Ώσπου να πατήσει το ποδάρι του ο τούρκικος στρατός στο χωριό, άραζαν καΐκια και μας παίρναν. Πίσω-πίσω στη Μυτιλήνη δεν μας δέχονταν. Δεν είναι και πλούσιος τόπος, από ένα μαζούλι (σοδειά) περιμένει. Βασανιστήκαμε, κακοκοιμηθήκαμε, κακοφάγαμε, μεγάλη συμφορά πάθαμε. Και ποιος δεν έκλαψε νεκρούς; Και ποιος δεν κακοπάθησε και ποιος δεν κλαίει ακόμα; Μονάχα τα παιδιά που γεννήθηκαν εδώ, τ’ ακούνε σαν ψεύτικα παραμύθια.” (*Θέματα Νεοελληνικής Ιστορίας, Γ’ Λυκείου (Θεωρητική Κατεύθυνση), Αθήνα, Ο.Ε.Δ.Β., 2008, .144*)

“Πήγαμε πάλι στη Θεσσαλία. Βάλαμε καπνά στον Αλμυρό. Δουλέψαμε όλοι, νέοι, γέροι, γυναίκες και παιδιά. Είχε όμως ελονοσία και μας θέρισε, πέθαναν οι μισοί. Ο τόπος μας ξεπάστρεψε. Κερδίσαμε πολλά, μα τι τα θες; Μετά φοβηθήκαμε την αρρώστια και πήγαμε στη Θήβα. Μείναμε κι εκεί λίγο και κάναμε καπνά, μετά πήραμε ζημίωση κι ήρθαμε δω. Μπήκαμε σε καλές δουλειές. Ο αδερφός μου έπιασε δουλειά στο σιδηρόδρομο. Εγώ έγινα φορτοεκφορτωτής στο σταθμό. Πήρα και σπιτάκι στην Καισαριανή το ’26.” (*Θέματα Νεοελληνικής Ιστορίας, Γ’ Λυκείου (Θεωρητική Κατεύθυνση), Αθήνα, Ο.Ε.Δ.Β., 2008, .147*)

“Δεκαπέντε μέρες μείναμε στα βαπόρια. Έπειτα φτάσαμε στον Πειραιά. Απ’ τον Πειραιά μόνο τα σύρματα ξέρω. Στα σύρματα είκοσι μέρες μας κρατήσανε. Αμάν,

πολύ μας ρεζιλέψανε, πολύ μας βασανίσανε. Μας βάλαν στη σειρά. Τα μικρά και τις γριές απ' τη ρίζα μας κουρεύανε. Έκλαιγα, φώναζα: - Ψάξε με, δες με, δεν έχω ψείρες! Με το ζόρι με κουρέψανε. Σαν κολοκύθι με κάνανε. Πολύν καιρό έπειτα ντρεπόμενα να βγω στην αγορά να ψουνίσω.

Μας γδύσανε. Ό,τι φορούσαμε στον κλίβανο, άντε, τα βάλανε. Παπούτσια δεν είχαμε έπειτα να φορέσουμε. Μας δίνανε να φάμε. Είχαμε και μαζί μας. Όμως στην каранτίνα μεγάλο ρεζιλίκι, μεγάλο σεφιλίκι (κακοπάθεια) ήτανε. Είκοσι μέρες κράτησε.

Από τον Άι-Γιώργη, απ' τον Πειραιά, μας βάλανε στο βαπόρι, στη Θεσσαλονίκη μας φέρανε. Μας βγάλανε και μας αφήσανε. Στα σοκάκια της Θεσσαλονίκης μας αφήσανε. Στα σοκάκια της Θεσσαλονίκης πεταμένοι ήμαστε. Έτσι ξαπλωμένοι, μέσα στα σοκάκια. Περνούσε κόσμος και μας έβλεπε. Αμάν, ρεζιλίκι!

Πέρασε ένας άντρας, ένας τρανός. Μας πέταξε μια πεντάρα. Έπιασα την πεντάρα, φώναζα, έκλαιγα: - Εμείς έχουμε λεφτά! Εμείς έχουμε να φάμε! Αφήσαμε τα σπίτια μας, τόσα αμπέλια αφήσαμε! Δεν είμαστε ζητιάνοι εμείς! - Άσε την πεντάρα. Ησύχασε έλεγε η μητέρα μου. Η μάνα μου άρρωστη ήταν. Ένα κουβάρι μαζεμένη καθότανε.

Περνούσε ο κόσμος. Μας βλέπανε από μακριά. Δεν ερχότανε κοντά μας:

- Προσφυγιά! Προσφυγιά! Λέγανε και περνούσανε..." (*Θέματα Νεοελληνικής Ιστορίας, Γ' Λυκείου (Θεωρητική Κατεύθυνση), Αθήνα,, 2008, .148*)

“Στη Μερσίνα μείναμε μισή εβδομάδα στα σύρματα... ύστερα ήρθε το βαπόρι και μας πήρε. Στο ταξίδι έκανε φουρτούνα και οι γυναίκες λιγοθυμούσαν από το φόβο τους. Άκουγες φωνές, κλάματα. Εγώ είχα μαζί μου τον άντρα μου, τη μάνα μου και τα τρία παιδιά μου, το Χαράλαμπο, το Δημήτρη και τη Μαρίκα, από ένα ως έξι χρονώ. Ευτυχώς δεν έπαθα τίποτε. Άφησα τα παιδιά σε μια γωνιά του βαποριού κοντά στη μάνα μου και κουβαλούσα νερό στις λιπόθυμες γυναίκες. Μερικοί άνθρωποι δε βάσταζαν από τα βάσανα που τράβηξαν και πέθαναν στο βαπόρι, τους έδεσαν με σίδερα και τους πέταξαν στη θάλασσα. Επιτέλους φτάσαμε στον Πειραιά. Άλλοι κατέβηκαν εκεί, εμείς συνεχίσαμε το ταξίδι για την Καβάλα. Μας πήγαν στο Τσινάρ Ντερέ, κοντά στη σημερινή Νέα Καρβάλη. Δυο χρόνια μείναμε εκεί κάτω από τα τσαντίρια. Ο κόσμος αρρώσταινε και πέθαινε κάθε μέρα. Πέθανε ο άντρας μου, πέθανε και το παιδί μου ο Χαράλαμπος. Τη νύχτα έρχονταν τα τσακάλια, σκάβανε τους τάφους και έτρωγαν τους πεθαμένους. Δεν ξέραμε στο χωριό μας τέτοια αγρίμια, είχαν, να, κάτι τέτοια μεγάλα δόντια...

- Αχ! Καλύτερα να μη γινόταν η Ανταλλαγή, να μείναμε στα Κενάταλα. Εκεί έξι μήνες δουλεύαμε, έξι μήνες καθόμαστε και τρώγαμε. Πάλι όμως μπορούσε να γίνει αυτό, να μη φεύγαμε; Τι θα κάναμε ανάμεσα στους Τούρκους; Εδώ τουλάχιστον, είμαστε σε χριστιανικό έθνος.” (*Θέματ Νεοελληνικής Ιστορίας, Γ' Λυκείου (Θεωρητική Κατεύθυνση), Αθήνα,, 2008, .149*)

“Όταν ήρθαμε στη Χίο ήμαστε περισσότεροι από τους ντόπιους. Υποφέραμε εμείς, αλλά υπόφερε κι η Χίος πολύ. Ούτε αγκάθια δεν είχαν μείνει. Άλλος πήγαινε για ξύλα, άλλος για κουκουνάρες... Μας κυνηγούσαν πολύ οι αγροφύλακες κι όλος ο κόσμος. Άλλος ζητιάνευε, άλλος πήγαινε στα περιβόλια. Ό,τι έβρισκε ο καθένας, έπαιρνε για να ζήσει.

Στη Χίο έμεινα ένα χρόνο. Μετά πήγα Πάτρα, Κόρινθο και τελικά στο Βέλο. Εκεί έκανα μερικά χρόνια, έχω και σπίτι. Από το Βέλο ήρθα στην Αθήνα και μετά πήγα στην Αλεξανδρούπολη, στην αδελφή μου, κι άνοιξα εστιατόριο. Σε λίγο μου κάηκε το μαγαζί κι άνοιξα άλλο εξοχικό. Εντωμεταξύ αρρώστησα και ξαναγύρισα στο Βέλο. Εκεί καλλιεργούσα περιβόλια. Έφυγα όμως πάλι κι ήρθα στην Αθήνα για καλύτερα.” *(Θέματα Νεοελληνικής Ιστορίας, Γ' Λυκείου (Θεωρητική Κατεύθυνση), Αθήνα, Ο.Ε.Δ.Β., 2008, σελ. 154-155)*

“ Βγάλαμε επιτροπή και γύρισε διάφορα μέρη να βρουν ένα καλό χωριό. Πήγαμε στα Γρεβενά, όπου μείναμε πέντε μέρες. Μετά σκορπίσαμε στα γύρω χωριά. Εδώ στο Βατόλακκο (Κοζάνη) ήρθαμε το 1925. Οι πιο πολλοί βρίσκονται στο χωριό Φυλή των Γρεβενών.

Δόξα τω Θεώ, καλούτσικα περνάμε εδώ. Έχουμε γεωργία, κάνουμε καπνά, σταφύλια. Τα παιδιά μας μαθαίνουν γράμματα. Δεν έχουμε πια εκείνο το φόβο των Τούρκων.” *(Θέματα Νεοελληνικής Ιστορίας, Γ' Λυκείου (Θεωρητική Κατεύθυνση), Αθήνα, Ο.Ε.Δ.Β., 2008, σελ. 156)*

“Όσοι μείναμε ζωντανοί στη Θεσσαλονίκη, μας φέρανε εδώ στην Τούμπα. Βάλαμε στην ξυλένια εκκλησιά το εικόνισμα του Ταξιάρχη μας. Μπήκαμε κι εμείς στα θαλάματα (στρατιωτικοί θάλαμοι). Έπειτα μας χτίσαν σπίτια. Όταν πια μπήκαμε σε σπίτι πολύ χαρήκαμε.

- Δόξα σοι ο Θεός, λέγαμε, σπίτι είναι! Σπίτι! Τη νύχτα θα κλειδώνουμε την πόρτα!

Και σήσαμε πια τα εικονοστάσια μας στα ντουβάρια, σ' αληθινά ντουβάρια. Δεν το πιστεύαμε στην αρχή. Τη νύχτα ξυπνούσαμε: - Αλήθεια, σε σπίτι είμαστε; λέγαμε.

Μέσα στη νύχτα σηκωνόμαστε. Πηγαίναμε στο εικονοστάσι και προσκυνούσαμε. «Δόξα σοι , ο Θεός!» λέγαμε και ξαναλέγαμε στην αρχή. Έπειτα κι αυτό το συνηθίσαμε.” *Θέματα Νεοελληνικής Ιστορίας, Γ' Λυκείου (Θεωρητική Κατεύθυνση), Αθήνα, Ο.Ε.Δ.Β., 2008, σελ. 158*

“Την άλλη μέρα του Φωτός, Ιανουάριο του 1923, πρωτοβγήκαμε στην Ελλάδα. Μόλις βγήκαμε, περιμένανε κυρίες και μας μοιράσανε ψωμιά και τυριά. Την ίδια μέρα μας βάλανε στο τρένο και μας πήγανε στην Τρίπολη. Τις δύο πρώτες βραδιές μείναμε μέσα στην Τρίπολη. ...

Κι εγώ έρημη ήμουνα και είχα και τρία παιδιά μαζί μου. ...

Ο γιος μου ήρθε στην Τρίπολη για να μας πάρει να μείνουμε όλοι στην Αθήνα. ... Άμα βγήκαμε στον Πειραιά, δεν είχαμε που να μείνουμε. Δύο νύχτες κοιμηθήκαμε στο σταθμό, στο ύπαιθρο. Τρέξαμε, πήγαμε στα Υπουργεία και τότε μας πήρανε μας βάλανε στο εργοστάσιο του Στρίγγου, σε κάτι αποθήκες μέσα, στον Πειραιά. Εκεί ήτανε και άλλοι πρόσφυγες, από της Σμύρνης τα μέρη όλοι.

Έξι μήνες μείναμε μέσα εκεί. Κακήν κακώς, μην τα ρωτάς, πως ζούσαμε. Έφτασε ο δεύτερος χρόνος της προσφυγιάς. Ήμαστε στα 1924 κι ακούσαμε πως γίνονται συνοικισμοί, για να κάτσουμε εμείς οι πρόσφυγες, στον Ποδονίφτη (Ν. Ιωνία), στους Ποδαράδες (Περισσός), στην Κοκκινιά.

Τότε ξέρεις πως πιάνανε τα σπίτια στους συνοικισμούς; Πήγαινες εκεί, κρεμούσες ένα τσουβαλάκι ή ό,τι είχες σ' ένα δωμάτιο και το σπίτι ήτανε δικό σου. Ατελείωτα ήτανε ακόμη, κεραμίδια δεν είχανε, πόρτες δεν είχανε, παράθυρα δεν είχανε. Και μερικά που είχανε πόρτες και παράθυρα πηγαίνανε άλλοι τη νύχτα και τις βγάζανε και ανάβανε φωτιές να ζεσταθούνε, να μαγειρέψουνε. Δύο χρόνια ύστερα που φτάσαμε εμείς στην Ελλάδα ήρθε και μας βρήκε στην Κοκκινιά και ο άντρας μου. Αυτός ήρθε από τους τελευταίους αιχμαλώτους, γιατί, επειδή ήτανε τεχνίτης, τον κρατούσανε και τους δούλευε.

Δουλέψαμε, κουρασθήκαμε και κάναμε και σπίτι κι αναστήσαμε τα παιδιά μας και δουλέψανε κι εκείνα κι εδώ θα τελειώσουμε τη ζωή μας. Τα βάσανά μας ποτέ δεν θα φύγουνε από μέσα μας. (*Θέματα Νεοελληνικής Ιστορίας, Γ' Λυκείου (Θεωρητική Κατεύθυνση), Αθήνα, Ο.Ε.Δ.Β., 2008, σελ. 159*)

2.1 Το Πέραμα

Το Πέραμα βρίσκεται στο νοτιοδυτικό άκρο του νομού Αττικής και είναι τοποθετημένο στις παρυφές του όρου Αιγάλεω. Συνορεύει βόρεια με το Δήμο Χαϊδαρίου, ανατολικά με το Δήμο Κερατσινίου ενώ νότια βρέχεται από τον όρμο Κερατσινίου και δυτικά από τα νερά του στενού της Σαλαμίνας. Διοικητικά ανήκει στο νομαρχιακό διαμέρισμα Αθήνας - Πειραιά. Απέχει από το κέντρο της Αθήνας 14,7 χιλιόμετρα.

Αναγνωρίστηκε ως δήμος το 1963 με την προαγωγή της ομώνυμης κοινότητας που είχε συσταθεί το 1935 με την απόσπασή της από το Δήμο Πειραιά. Για την αρχαία περίοδο του Περάματος οι πληροφορίες είναι ελάχιστες. Οι όποιες αναφορές υπάρχουν, σκόρπιες σε διάφορα κείμενα δεν αναφέρονται απ' ευθείας στην περιοχή του Περάματος, αλλά σχετίζονται με τη Σαλαμίνα και τη γνωστή ναυμαχία που έλαβε χώρα το 480 π. χ.

Το Πέραμα, σύμφωνα με το χάρτη του 1638, τοποθετείται στην περιοχή της αρχαίας Αμφιάλης. Το τοπωνύμιο αυτό χρησιμοποιήθηκε κατά το 1924 για να δηλώσει το ακρωτήριο του Περάματος, πριν τελικά ονομαστεί έτσι η ομώνυμη περιοχή του Κερατσινίου. Η σημερινή ονομασία της περιοχής προέρχεται από τη θέση της καθώς αποτελεί πέρασμα προς το νησί της Σαλαμίνας.

Μέχρι το 1920 η περιοχή δεν κατοικούνταν και καλυπτόταν από πυκνό πευκοδάσος ενώ ανήκε στην περιουσία της μονής Κλειστών. Στην απογραφή του 1918 καταγράφονται 4 κάτοικοι ενώ σε εκείνη του 1920 καταγράφονται 22 κάτοικοι νησιώτες και Μανιάτες στην καταγωγή οι οποίοι ήταν ψαράδες και ναυπηγοξυλουργοί. Το 1926 μεταφέρονται τα καρνάγια από τον Άγιο Διονύσιο του Πειραιά καθώς και μετακινούνται από την Καλαμάτα όπου είχαν εγκατασταθεί προσωρινά από το Φανάρι της Κωνσταντινούπολης. Ως αποτέλεσμα δημιουργείται ένας πρώτος οικισμός από παραπήγματα κατά μήκος της παραλιακής ζώνης. Το 1930 εγκαθίστανται στο δυτικό άκρο της περιοχής, σε προκατασκευασμένα και ομοιόμορφα κτίσματα από σανίδες αμιαντοτσιμέντου, σε οικισμό του Υπουργείου Κοινωνικής Πρόνοιας, 150 οικογένειες (500 άτομα περίπου) Μικρασιατών και Ποντίων προσφύγων. Τα λεγόμενα «Γερμανικά» ο πρώτος οργανωμένος και ομοιόμορφος οικισμός του Περάματος, κτίσματα του οποίου διατηρούνται έως σήμερα. Η έκταση αυτή οριοθετείται σήμερα βόρεια από την Ηπείρου και Βενιζέλου, νότια μέχρι τη θάλασσα, ανατολικά μέχρι την Καραολή Δημητρίου και δυτικά ως το ναύσταθμο και το νεκροταφείο.

Το 1930 η κυριότητα της περιοχής του Περάματος μεταβιβάζεται στον Οργανισμό Διοίκησης Εκκλησιαστικής Περιουσίας εκτός από την παραλιακή ζώνη η οποία εκχωρείται από το τότε Υπουργείο Στρατιωτικών στον Οργανισμό Λιμένος Πειραιώς. Από τη χρονιά εκείνη και μετά παραχωρούνται

εκτάσεις και δημιουργούνται οι πρώτες εγκαταστάσεις της ναυπηγοεπισκευαστικής ζώνης.

Το 1936 κατασκευάζεται ο ηλεκτρικός σιδηρόδρομος (ανενεργός σήμερα) από την ΕΗΣ ο οποίος εξυπηρετούσε κυρίως τις ανάγκες σύνδεσης του ναυστάθμου και του Πειραιά στον τομέα των μεταφορών. Ταυτόχρονα εγκαθίστανται οι πρώτες μεγάλες εταιρείες πετρελαιοειδών λόγω της χαμηλής αξίας της γης στην περιοχή και της μικρής απόστασης από το λιμάνι του Πειραιά. Η τότε κοινότητα του Περάματος προσαρτάται στο δήμο Κερατσινίου και η περιοχή αρχίζει να υποβαθμίζεται από τη συγκέντρωση βαριάς βιομηχανίας. Κατά τη δεκαετία του '30 υπήρχαν σχέδια τουριστικής ανάπτυξης και εκμετάλλευσης της ομορφιάς του τοπίου τα οποία όμως δεν ευοδώθηκαν. Η ανάπτυξη της βαριάς βιομηχανίας επιβάρυνε το τοπίο άμεσα όσο και έμμεσα: ακολούθησε μια μακρά περίοδος συνεχόμενων καταπατήσεων και αυθαίρετων κατοικιών. Στην περίοδο αυτή καθαιρέθηκαν και 125 περίπου παραπήγματα στην παραλιακή ζώνη. Από το 1940 έως το 1948 η περιοχή αποφιλώνεται τόσο από τους Γερμανούς κατακτητές όσο και από τους ίδιους τους κατοίκους, με αποτέλεσμα να χαθεί η φυσική της ομορφιά. Αυτοί οι οποίοι καταπατούσαν την παραλία φυσικά είχαν δημιουργήσει έναν οικισμό με καταπάτηση.

Ο ΟΔΕΠ παίζοντας το ρόλο του εμπόρου γης τεμαχίζει την περιοχή και την πουλά προς 30 δρχ./ μ2 . Έτσι, 128 από τους 366 «παραπηγματούχους» γίνονται νόμιμοι ιδιοκτήτες των καταπατημένων οικοπέδων.

Μετά το πόλεμο σύμφωνα με το κύμα εσωτερικής μετανάστευσης το οποίο λαμβάνει χώρα σε όλη την περιοχή της πρωτεύουσας έρχονται στο Πέραμα 2500 νέοι κάτοικοι. Εκδηλώνονται μαζικές καταπατήσεις γης με αποτέλεσμα να αρχίσουν το 1951 βίαιες συγκρούσεις μεταξύ των καταπατητών και της αστυνομίας και του ναυτικού. Τη δεκαετία του '50 προστίθενται 10.000 νέοι κάτοικοι και το Πέραμα μετατρέπεται σε μια εργατούπολη της περιφέρειας για την εξυπηρέτηση της βιομηχανικής ζώνης του Πειραιά. Την δεκαετία του '60 το δικτατορικό καθεστώς επιβάλλει την απαγόρευση της αυθαίρετης λαϊκής δόμησης, γεγονός που διακόπτει τον εποικισμό και στο Πέραμα. Την ίδια περίοδο συντελείται η λιμενοποίηση του Περάματος με την αύξηση της έκτασης της ναυπηγοεπισκευαστικής ζώνης, ενώ νέες εταιρείες πετρελαιοειδών εγκαθίστανται στην περιοχή. Η εκ νέου υποβάθμιση της περιοχής συντελείται και περιφερειακά της βιομηχανικής ζώνης με τη δημιουργία βιοτεχνιών, μηχανουργείων, ξυλουργείων, μεταφορών. Τα οικονομικά συμφέροντα των παραδοσιακών επαγγελματιών της περιοχής θίγονται και κλείνουν τα κέντρα αναψυχής και οι ταβέρνες που κάποτε χαρακτήριζαν την ζωή της περιοχής.

Η θαλάσσια ρύπανση αποξενώνει τους κατοίκους από τη θάλασσα και την παραλία, στοιχεία τα οποία αποτελούσαν την γενεσιουργό αιτία εξέλιξης του τοπικού οικισμού. (Σακκάς Γεώργιος, Σφουντούρης Δημήτριος. *Καταγραφή Προσφυγικών Συνοικισμών της Αθήνας και του Πειραιά. Οι Προσφυγικές Κατοικίες του Περάματος, Αθήνα 2002, σελ 99-103, Πτυχ. Εργ. Εισηγητής Γ. Βαρελίδης*)

2.2 Καταγωγή και αποκατάσταση των προσφύγων στο Πέραμα

Η καταγωγή των προσφύγων του Περάματος δεν είναι ενιαία αλλά χωρίζεται σε δύο κατηγορίες. Η πρώτη αφορά αυτούς που κατά την περίοδο 1926-27 ήταν εγκατεστημένοι προσωρινά στην Καλαμάτα και μετακόμισαν στην περιοχή του Περάματος. Η καταγωγή τους ήταν από το Φανάρι της Κωνσταντινούπολης, και θέλησαν να ενταχθούν στον αστικό ιστό της Αθήνας, αφού αστοί ήταν και στον τόπο καταγωγής τους. Εγκαταστάθηκαν δε, σε παραπήγματα κατά μήκος της παραλιακής ζώνης τα οποία κατασκεύασαν μόνοι τους από πρόχειρα υλικά, χαρτόνια και ξύλα που βρήκαν από τα καρνάγια της περιοχής. Ήταν πρόσφυγες που εγκατέλειψαν την Κωνσταντινούπολη λόγω διωγμών ή από το φόβο επέκτασης του πολέμου στην περιοχή τους.

Κατά το 1930 και με την εφαρμογή της συνθήκης της Λοζάννης, έφτασαν στο Πέραμα 150 οικογένειες ανταλλάξιμων πληθυσμών από ένα ψαροχώρι του Βοσπόρου, το Φαναράκι. Αυτοί τοποθετήθηκαν στην περιοχή λόγω της επαγγελματικής τους ιδιότητας, αφού τότε ο Αργοσαρωνικός προσφερόταν για αλιευτικά επαγγέλματα. Υπό κρατική αιγίδα δημιουργήθηκε και ο οικισμός «Γερμανικά» σε 102 κληροδοτήματα στην παραλιακή ζώνη του Περάματος, στα οποία δημιουργήθηκαν ομοιόμορφες, μονώροφες κατοικίες με δομικό υλικό τις πλάκες αμιαντοτσιμέντου. Το αμιαντοτσιμέντο είναι υλικό

βιομηχανικής παραγωγής και μοιάζει στην στερεά του μορφή ως προς την υφή και την όψη με την ξυλεία. Προσφέρει δε, ικανοποιητική μόνωση λόγω των συστατικών κατασκευής του (αμίαντος, τσιμέντο).

Η τύχη των γειτονικών αυτών οικισμών δεν ήταν η ίδια. Ο οικισμός των Γερμανικών σώζεται ως σήμερα στην ίδια θέση (με ένα 20% περίπου στην αρχική του μορφή) ενώ οι παρατηγματούχοι δέχθηκαν «έξωση» ότ αποφασίστηκε η κατασκευή ναυπηγο-επισκευαστικής ζώνης στην περιοχή.

Ιδιαίτερα στοιχεία για τους πρόσφυγες δεν υπάρχουν όμως από τους συνολικά 366 παρατηγματούχους μόνο οι 128 αποκαταστάθηκαν. Η ναυπηγοεπισκευαστική ζώνη και οι εταιρείες πετρελαιοειδών π εγκαταστάθηκαν στην περιοχή, σαφώς είχαν σκοπό να εκμεταλλευτούν το ήδη υπάρχον ανθρώπινο απόθεμα, αλλά να προσελκύσουν και καινούργιους κατοίκους, ώστε να δημιουργηθεί ένας οικισμός με βιομηχανικό χαρακτήρα. Η φθινή αξία της γης και τα φθινά και άφθονα εργατικά χέρια των προσφύγων δημιουργούσαν ιδανικές συνθήκες για κάτι τέτοιο.

Οι πρόσφυγες του Περάματος, άλλοι αστοί και άλλοι αλιείς βρέθηκαν κάποια στιγμή σε ένα βιομηχανοποιημένο περιβάλλον και αναγκάστηκαν να προσαρμοστούν σε αυτό. Αρχικά, πολλοί από αυτούς ασχολήθηκαν επαγγελματικά με κέντρα αναψυχής και ταβέρνες με ζωντανή μουσική, εκμεταλλεόμενοι το φυσικό κάλλος της περιοχής και το άφθονο ψάρι, δίνοντας ένα γραφικό χαρακτήρα στην περιοχή. Οι συνεχείς όμως

υποβαθμίσεις και η ρύπανση του περιβάλλοντος τους απέτρεψαν να συνεχίζουν τις ασχολίες αυτές. Υπό αυτές τις συνθήκες όλοι αναγκάστηκαν να αναζητήσουν άλλου είδους εργασίες, και τελικά λόγω εντοπιότητας να ασχοληθούν με τις τοπικές βιομηχανίες ή με περιφερειακές αυτών εργασίες.

Ακόμη και σήμερα το Πέραμα διατηρεί την εικόνα αυτή. Οι πολυπληθείς γερανοί της παραλιακής ζώνης και οι δεξαμενές πετρελαίου που είναι τοποθετημένες στα όρια των κατοικημένων περιοχών του δήμου είναι απόδειξη. Ένα βιομηχανοποιημένο αστικό σύνολο, σύμφωνα με τις αρχές του καπιταλισμού τοποθετημένο στα προάστια της πρωτεύουσας με εύκολη πρόσβαση στο μεγαλύτερο λιμάνι της χώρας, μια αξία γης που παραμένει ακόμα φθηνή, και τα φθηνά εργατικά χέρια της περιοχής δίνουν τη δυνατότητα να συνεχίζεται και να συνεχιστεί αυτή η εικόνα. (Σακκάς Γεώργιος, Σφουντούρης Δημήτριος. *Καταγραφή Προσφυγικών Συνοικισμών της Αθήνας και του Πειραιά. Οι Προσφυγικές Κατοικίες του Περάματος, Αθήνα 2002, σελ104-106,* . . .
Εισηγητής Γ. Βαρελίδης)

2.3 Κοινωνικές και άλλες παροχές στο Πέραμα

χή του Περάματος θεωρείται από τους υποβαθμισμένους δήμους της ευρύτερης περιοχής Αθήνας - Πειραιά, λόγω του ότι ένα μεγάλο μέρος περιλαμβάνει η ναυπηγοεπισκευαστική ζώνη και οι εγκαταστάσεις πετρελαιοειδών. Αποτελεί ένα αρκετά υποβαθμισμένο οικιστικό σύνολο αφού και οι λοιπές δραστηριότητες που ανθούν στην περιοχή κυριαρχούνται από οχλούσες βιοτεχνίες (συνεργεία, φαναρτζίδικα, βαφεία, κλπ) του δευτερογενούς τομέα.

Χωροθετικά αποτελεί το νοτιοδυτικό άκρο της πρωτεύουσας, με καθαρά βιομηχανικό χαρακτήρα, αποκομμένο λόγω των φυσικών του ορίων (όρος Αιγάλεω, θάλασσα) από τη γεινίαση με άλλους δήμους εκτός του Δήμου Κερατσινίου στα ανατολικά. Ο πρώτος οικισμός της περιοχής δημιουργήθηκε από πρόσφυγες, άναρχα, ενώ η πρώτη προσπάθεια οργανωμένης εγκατάστασης οικισμών έγινε με τα «Γερμανικά», έναν οικισμό που σκοπό είχε να στεγάσει πρόσφυγες. Κατόπιν, ο εποικισμός της περιοχής εντάχθηκε στο βιομηχανικό χαρακτήρα της περιοχής, με τους κατοίκους να επιλέγουν την περιοχή λόγω των βιομηχανιών που κατασκευάστηκαν εκεί.

Η περιοχή των «Γερμανικών» πήρε το όνομά της κατά μια εκδοχή λόγω της ξυλείας αμιαντοτσιμέντου που χρησιμοποιήθηκε για την κατασκευή των σπιτιών. Μια άλλη εκδοχή θέλει να ονομάστηκαν έτσι από το Γερμανό εργολάβο που ανέλαβε την ανοικοδόμηση ενώ μια Τρίτη λόγω της

ομοιογενούς διαρρύθμισης και χωροθέτησης των κατοικιών. Τα «Γερμανικά» ήταν ο πρώτος οικισμός της περιοχής με αποτέλεσμα να αναπτυχθούν περιμετρικά αυτού τόσο οι κοινωνικές παροχές όσο και η τοπική αγορά για να εξυπηρετηθούν οι ανάγκες των προσφύ .

Ενδεικτικά αναφέρω ότι υπάρχουν δυο γυμνάσια και ένα δημοτικό σχολείο, παιδικός σταθμός, παιδική χαρά, αθλητικοί χώροι, το πνευματικό κέντρο του δήμου, το δημαρχείο, εκκλησία, τοπική αγορά, κέντρο αποκατάστασης και περίθαλψης ηλικιωμένων (ΚΑΠΗ), δυο υποκαταστήματα του ΙΚΑ (πρώτων βοηθειών και διοικητικές υπηρεσίες), νεκροταφείο καθώς πράσινο και ελεύθεροι χώροι περιμετρικά των «Γερμανικών». Οι εγκαταστάσεις των πετρελαιοειδών και η ναυπηγοεπισκευαστική ζώνη βρίσκονται ανατολικά της περιοχής των «Γερμανικών».

Οι συγκοινωνίες γίνονται μέσω της κεντρικής παραλιακής οδικής αρτηρίας (Λεωφόρος Δημοκρατίας) που αποτελεί το νότιο σύνορο της εξεταζόμενης περιοχής. Οι αστικές συγκοινωνίες γίνονται μέσω της Λεωφόρου Δημοκρατίας προς Αθήνα και Πειραιά ενώ δεν υφίσταται τοπικό συγκοινωνιακό δίκτυο. Η τοπική καταλαμβάνει το συντριπτικό μέρος της συνολικής κυκλοφορίας, αφού το Πέραμα δεν δέχεται υπερτοπική κυκλοφορία παρά μόνο από και προς τη Σαλαμίνα. Η βαριά κυκλοφορία σταματά στην νοτιοανατολική βιομηχανική περιοχή, από την οποία πραγματοποιείται και η πρόσβαση στην περιοχή, με αποτέλεσμα να μην εισέρχεται στην κατοικημένη

περιοχή του δήμου. (Σακκάς Γεώργιος, Σφουντούρης Δημήτριος. *Καταγραφή Προσφυγικών Συνοικισμών της Αθήνας και του Πειραιά. Οι Προσφυγικές Κατοικίες του Περάματος, Αθήνα 2002, σελ107-110, Πτυχ. Εργ. Εισηγητής Γ. Βαρελίδης*)

2.4 Η περιοχή των «Γερμανικών»

Η καταγραφή της περιοχής των «Γερμανικών» ήταν ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα παρά τις δυσκολίες που συναντάς σε μια τέτοια εργασία. Οι τύποι κατοικιών που συναντάς χωρίζονται στις πιο κάτω κατηγορίες:

- **τύπος Α** : ονομάστηκε η κατοικία που διατήρησε αυτούσια την αρχική κάτοψη και τα αρχικά υλικά κατασκευής. Ως δομικό υλικό χρησιμοποιήθηκαν σανίδες αμιαντοσιμέντου, τα ανοίγματα ήταν ξύλινα καθώς και η σκεπή και μια μικρή εξωτερική τουαλέτα.
- **Τύπος Β** : ονομάστηκε η κατοικία που ενώ διατήρησε την αρχική αρχιτεκτονική κάτοψη, αντικαταστάθηκαν τα υλικά κατασκευής. Ισόγεια κτίρια κατασκευασμένα από οπλισμένο σκυρόδεμα, οπτόπλινθους ήτσιμεντόλιθους που ήταν και το συνηθέστερο. Σ' αυτόν τον τύπο κατοικίας ήταν διαδεδομένη η προσθήκη ενός επιπλέον δωματίου είτε από τα ίδια υλικά είτε από πρόχειρα κινητά υλικά.
- **Τύπος Γ** : ο τύπος αυτός προέκυψε από διχοτόμηση των αρχικών μερισμάτων είτε κατά πλάτος είτε κατά μήκος. Η αρχική του μορφή ήταν ένα ισόγειο κτίσμα όπως του τύπου Β. Χαρακτηριστικό του τύπου Γ είναι η καθ' ύψος προσθήκη ενός ή δυο ορόφων, και η ενσωμάτωσή τους σε ένα ενιαίο σύνολο. Ουσιαστικά το σύνολο αυτό χτίστηκε σε δυο φάσεις για να εξυπηρετήσει τις αυξημένες ανάγκες στέγασης των

επόμενων γενιών. Είναι χαρακτηριστικό της σύγχρονης λαϊκής κατοικίας όπου προστίθεται ένας όροφος (για να μείνει ο γιος ή η κόρη).

- **Τύπος Δ** : ο τύπος αυτός παρουσιάζει ομοιότητες με τον τύπο Γ ως προς τις δυο φάσεις κατασκευής. Αφού χτίστηκε και ο δεύτερος όροφος για τις ανάγκες στέγασης, το ισόγειο μετατράπηκε σε μαγαζί και απέκτησε επαγγελματική χρήση.
- **Τύπος Ε** : περιγράφει τις μεταγενέστερες πολυκατοικίες από το 1960 και μετά. Είναι συγκροτήματα αμιγούς κατοικίας και η αρχιτεκτονική τους ποικίλει, ανάλογα με τη χρονολογία κατασκευής.
- **Τύπος Ζ** : συμπεριλαμβάνει όλα τα συγκροτήματα εμπορικής χρήσης, δηλαδή κτίρια γραφείων, εμπορικά καταστήματα, συνεργεία, μηχανουργεία καθώς και νεόκτιστες πολυκατοικίες στις οποίες στεγάζονται μαγαζιά στο ισόγειο ή γραφεία στους υπόλοιπους ορόφους.
- **Τύπος Η** : ο τελευταίος τύπος συμπεριλαμβάνει όλα τα μερίσματα στα οποία έγινε αλλαγή χρήσης. Ακάλυπτοι χώροι, αποθήκες, γκαράζ καθώς και μάντρες διαφόρων βιομηχανικών υλικών.

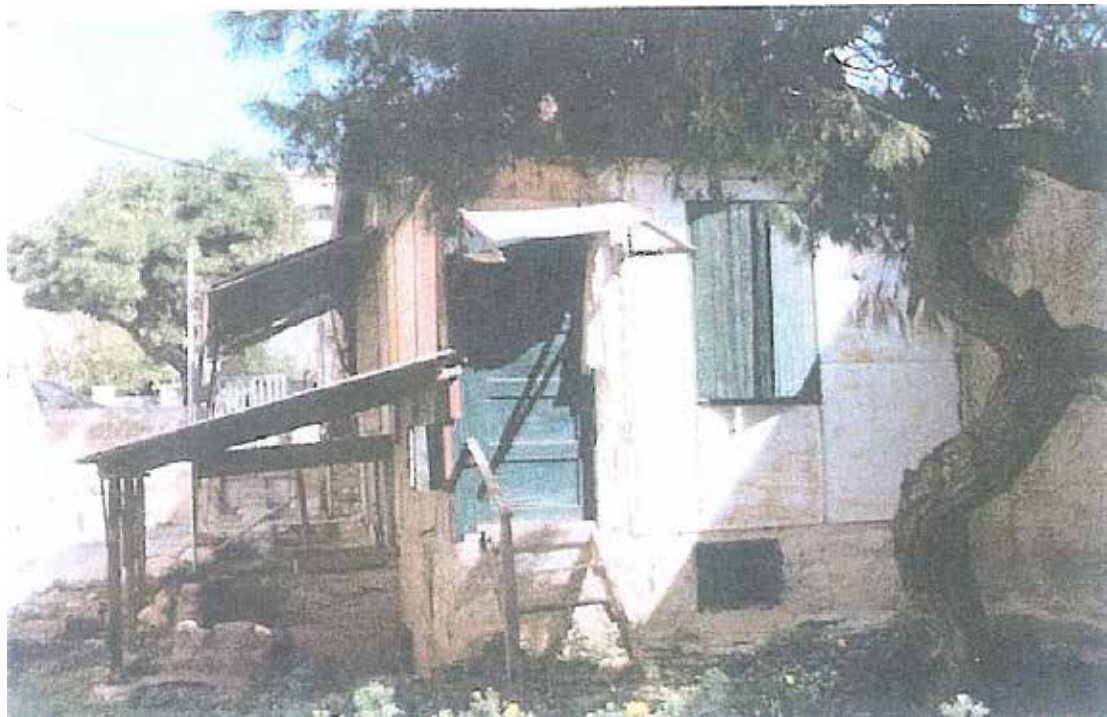
Συμπεράσματα καταγραφής

- Από τα αρχικά 102 μερίσματα προέκυψαν με διχοτομήσεις κατά μήκος και κατά πλάτος, καθώς και συγχωνεύσεις γειτονικών οικοπέδων, 177

μερίσματα. Η αύξηση ήταν της τάξης του 73,53%. Ο λόγος ήταν η διχοτόμηση από κληρονομήματα.

- Έχουν παραμείνει 32 κατοικίες σε μορφή τύπου Α σε ποσοστό 18,08% επί του συνόλου.
- Καταγράφηκαν επίσης: 28 κατοικίες τύπου Β (15,82%), 38 κατοικίες τύπου Γ (21,47%), 26 κατοικίες τύπου Δ (14,69%), 11 κατοικίες τύπου Ε (6, 21%), 28 κατοικίες τύπου Ζ (15,82%) και 13 οικόπεδα τύπου Η (7,34%).
- Η δόμηση μετά το '60 (τύπος Ε και Ζ) αποτελεί μόλις το 20% του συνόλου, δηλαδή μόλις ένα στα πέντε κτίρια αντικαταστάθηκαν από σύγχρονα κτίρια.
- Στην περιοχή των «Γερμανικών» υπάρχουν 54 πάσης φύσεως επαγγελματικοί χώροι, ποσοστό 30,51%.
- Συνολικά από τα αρχικά κτίσματα αμιαντοσιμέντου έχουν αντικατασταθεί το 58,19%.
- Ο εμπορικότερος δρόμος της περιοχής των «Γερμανικών» είναι η Λεωφόρος Δημοκρατίας, όπου βρίσκεται το 61% των συνολικών εμπορικών χρήσεων.
- Ένα 4% του συνόλου είναι εγκαταλελειμμένο, όλα τύπου Α. Αν σε αυτό προστεθεί και το 7% του τύπου Η (αλλαγές χρήσεως) το ποσοστό φτάνει στο 11.3% που δεν κατοικείται πλέον. (Σακκάς Γεώργιος, Σφουντούρης Δημήτριος. *ταγραφή Προσφυγικών Συνοικισμών της Αθήνας*

και του Πειραιά. Οι Προσφυγικές Κατοικίες του Περάματος, Αθήνα 2002,
111-115, Πτυχ. Εργ. Εισηγητής Γ. Βαρελίδης)

Εικόνα 17: Τύπος Α' υπό εγκατάλειψη

Εικόνα 18: Τύπος Β'

Εικόνα 19: Τύπος Γ'

Εικόνα 20: Τύπος Δ'

Εικόνα 21: Τύπος Ζ'

Εικόνα 22: Τύπος Η'

Εικόνα 23: Πολλές φορές είναι αδύνατον να ξεχωρίσεις τις στέγες των κτισμάτων με γυμνό μάτι!

Εικόνα 24: Παρά την παλαιότητα γίνονται προσπάθειες να διατηρηθεί η καλαισθησία.

Εικόνα 25: Χαρακτηριστικός τύπος ανακαινισμένου κτίσματος τύπου Α΄

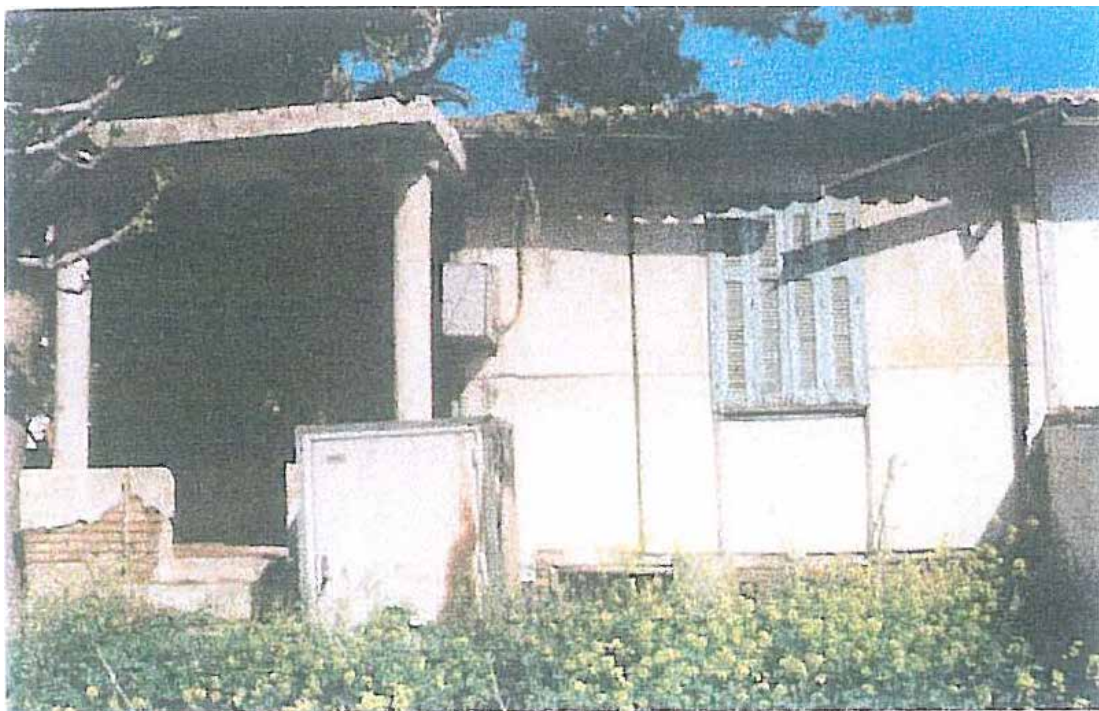
Εικόνα 26: Τύπος Α' όπου διακρίνεται το υλικό κατασκευής

Εικόνα 27: Διακρίνονται οι σανίδες από αμιαντοτσιμέντο καθώς και οι αρμοί σύνδεσης

Εικόνα 28: Ίχνη εγκατάλειψης

Εικόνα 29: Εγκαταλελειμμένο κτίσμα στη Λεωφόρο Δημοκρατίας

Εικόνα 30: Εγκαταλελειμμένο κτίσμα τύπου Α΄

Εικόνα 31: Κτίσμα τύπου Α΄ σε καλή κατάσταση

Εικόνα 32: Κτίσμα στην αρχική μορφή. Η σκεπή από λαμαρίνα.

Εικόνα 33: Τύπος Γ'

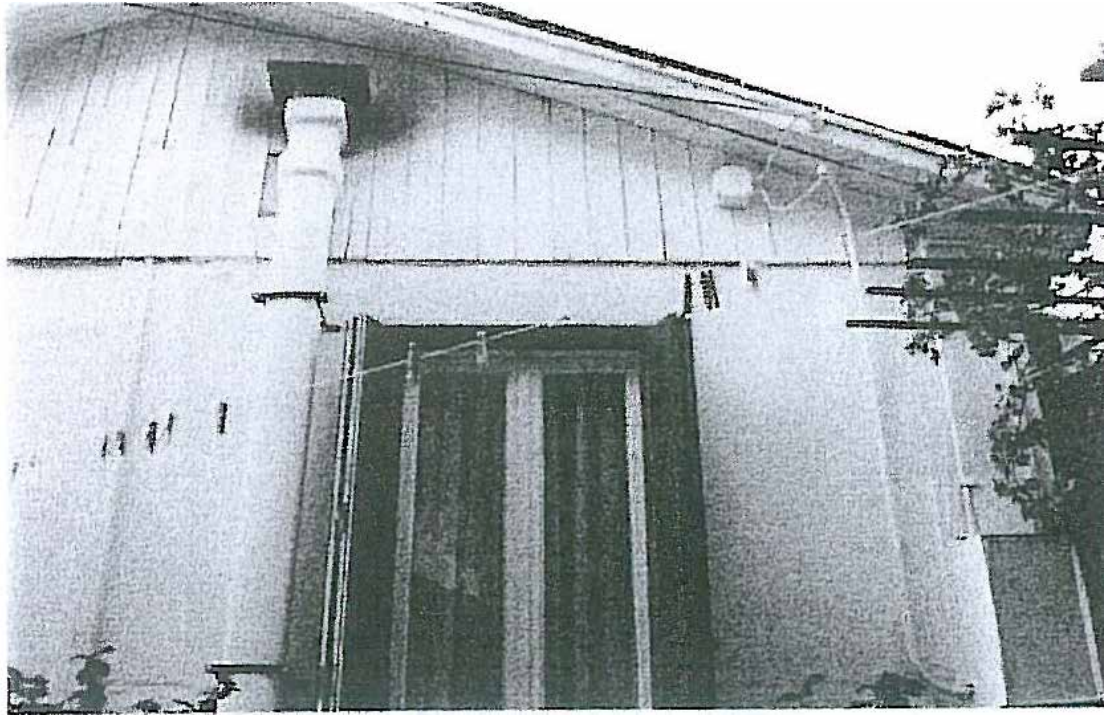
Εικόνα 34: παράθυρο έχει καλυφθεί.

Εικόνα 35: Διαφορετικές φάσεις κατασκευής και συνεχείς προσθήκες

Εικόνα 36: Μικρό στενάκι στην περιοχή των Γερμανικών

Εικόνα 37: Στέγη κτίσματος από ξύλο και λαμαρίνα

Εικόνα 38: Και εδώ παρατηρούμε τη στέγη

Εικόνα 39: Χαρακτηριστική εξωτερική προσθήκη

Εικόνα 40: Εξωτερικές τουαλέτες για να καλύψουν τις ανάγκες υγιεινής

2.5 Συμπέρασμα

Στο Πέραμα λοιπόν εγκαταστάθηκαν πρόσφυγες της «δεύτερης ταχύτητας». Σε μια περιοχή αποκομμένη λόγω της διακοπής δόμησης αλλά και των φυσικών της ορίων, της θάλασσας του Αργοσαρωνικού και του όρους Αιγάλεω. Ουσιαστικά πρόκειται για τη δημιουργία ενός ανθρώπινου αποθέματος μιας «δεξαμενής» εργατικών χεριών προκειμένου να είναι μελλοντικά εκμεταλλεύσιμα από τις μεγάλες βιομηχανίες που τελικά εγκαταστάθηκαν στην περιοχή μερικά χρόνια μετά. Αλλάζοντας πλήρως το οικιστικό τοπίο δεν άφησαν καμιά άλλη επιλογή εργασίας στους εγκατεστημένους πρόσφυγες. Ναυτεργάτες ή εργαζόμενοι στις εταιρείες πετρελαιοειδών που μονοπωλούν την εργασία στην περιοχή μέχρι τις μέρες μας. Οι συνεχείς υποβαθμίσεις που υπέστη η περιοχή ακόμα και μετά την εγκατάσταση των μεγάλων βιομηχανικών μονάδων είχαν ως σκοπό να διατηρήσουν την αξία της γης σε χαμηλά επίπεδα ώστε να είναι συμφέρουσες οι όποιες επεκτάσεις αποφασιστούν, και φυσικά να ωθήσουν τους ντόπιους στα επαγγέλματα με τα οποία ασχολούνται ως επί το πλείστον μέχρι και σήμερα: βιομηχανικά ή περιφερειακά των βιομηχανιών που είναι εγκατεστημένες εκεί.

Μέχρι και σήμερα πολλοί μένουν στις ίδιες κατοικίες τις οποίες κατασκεύασε το Υπουργείο Πρόνοιας το 1930. Άλλοι απλά αλλάξαν τα υλικά κατασκευής και διατήρησαν την ίδια κάτοψη. Άλλοι απλά τα εγκαταλείψανε και πήγαν να κατοικήσουν αλλού υπό άλλες συνθήκες διαβίωσης.

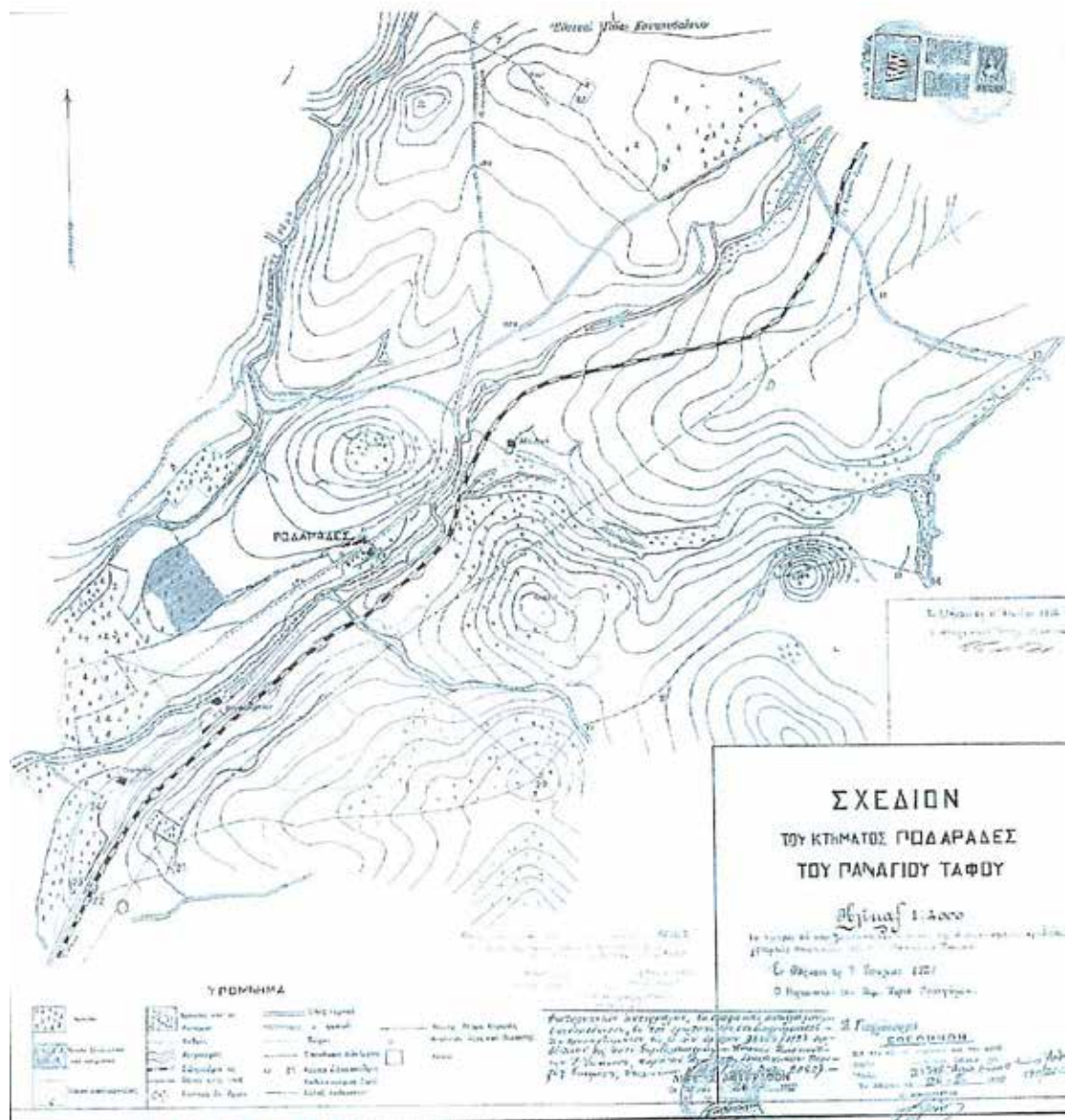
Οι κοινωνικές παροχές που έχουν στη διάθεσή τους οι σημερινοί κάτοικοι του Περάματος είναι πενιχρές. Αρκεί να αναφερθεί ότι σε μια περιοχή με χιλιάδες εργαζόμενους σε βαριά και επικίνδυνα επαγγέλματα, υπάρχει μόνο ένα κέντρο πρώτων βοηθειών του Ι.Κ.Α. και τα βαριά περιστατικά

διακομίζονται στα περιφερειακά νοσοκομεία στα οποία η πρόσβαση είναι αρκετά δύσκολη καθώς υπάρχει μόνο ένας κεντρικός οδικός άξονας.

Παρατηρώντας λοιπόν τις παραπάνω φωτογραφίες αλλά και το χάρτη του Περάματος διαπιστώνει κανείς ότι τα προσφυγικά καταλαμβάνουν ένα μεγάλο μέρος της περιοχής. Στην πλειοψηφία τους είναι εγκαταλελειμμένα και σε κακή κατάσταση. Σε πολλά έχει γίνει αλλαγή χρήσης και με το πέρασμα των χρόνων ο δείκτης επικινδυνότητας μεγαλώνει. Έτσι λοιπόν, το κράτος από την πλευρά του θα πρέπει να λάβει κάποια μέτρα τόσο για την ασφάλεια των πολιτών της περιοχής όσο και για την αποκατάστασή τους, τη διατήρησή τους ή όχι. Εκτός των άλλων, κάποια εγκαταλελειμμένα σπίτια γίνονται εστίες συγκέντρωσης κακοποιών στοιχείων ή παράνομων μεταναστών στην περιοχή προκαλώντας ανασφάλεια στους κατοίκους της.

Μια λύση θα ήταν, η πολιτεία να κατεδαφίσει κάποια από τα εντελώς κατεστραμμένα σπίτια ,αφού βρει πρώτα τους ιδιοκτήτες τους, και μετατρέψουν σε κοινόχρηστους χώρους ή πρασίνου ή και σε ελεύθερο δημόσιο παρκινγκ για τους κατοίκους της περιοχής αλλά και για τους επισκέπτες της. Με αυτόν τον τρόπο η περιοχή θα αποκτήσει ζωντάνια, αίσθημα ασφάλειας και θα δώσει έναν παραπάνω λόγο για να επενδύσουν οι κάτοικοι και να μην εγκαταλείψουν την περιοχή.

3.1 Η προσφυγική Ν. Ιωνία

Χάρτης 4: Πρώτο τοπογραφικό σχέδιο της τότε περιοχής Ποδαράδες.

Η Ν. Ιωνία ως οικισμός ιδρύθηκε το 1923 από τον Παπαϊωακείμ Πεσμαζόγλου, ιερέα, που καθοδήγησε και έφερε τους πρόσφυγες της Μ. Ασίας από την Απάλεια στο Πειραιά και από κει στην Ν. Ιωνία.

Την Άνοιξη του 1923 η κυβέρνηση του στρατηγού Πλαστήρα, όρισε τους Ποδαράδες , αρχικό όνομα της Ν. Ιωνίας, ως τόπο εγκατάστασης των προσφύγων. Οι πρώτοι κάτοικοι που εγκαταστάθηκαν στην περιοχή ήταν οι 650 προσφυγικές οικογένειες που προέρχονταν από τη Σπάρτη της Πισιδίας της Μ. Ασίας. Αργότερα, ακολούθησαν και νέο-πρόσφυγες από άλλες επαρχίες της Τουρκίας. (**Κοινωνική διαστρωμάτωση και μορφολογία δύο γειτονικών οικισμών Ψυχικού και Νέας Ιωνίας από το 1923 και έπειτα, 58,δανειστική βιβλιοθήκη Αστικού Παρατηρητηρίου**)

Πριν από την άφιξη των προσφύγων, τη περιοχή της Ν. Ιωνίας, κατοικούσαν ελάχιστοι βοσκοί και γεωργοί, οι οποίοι ήταν Μενιδιάτες και Κουκουβανιώτες που κατείχαν κτήματα ή έβοσκαν πρόβατα. (**Κοινωνική διαστρωμάτωση και μορφολογία δύο γειτονικών οικισμών Ψυχικού και Νέας Ιωνίας από το 1923 και έπειτα,Σελ71,δανειστική βιβλιοθήκη Αστικού Παρατηρητηρίου**)

Η έκτακτη ανάγκη στέγασης μέρους του προσφυγικού πληθυσμού της Μ. Ασίας στη Ν. Ιωνία, οδήγησε στην άναρχη πολεοδόμηση του χώρου.

Οι πρόσφυγες, πρώτοι κάτοικοι της Ν. Ιωνίας ερχόμενοι από τα αστικά κέντρα της Μ. Ασίας χωρίς περιουσιακά στοιχεία, προέβησαν σε αυθαίρετη δόμηση του χώρου του οικισμού τους. Ο οικισμός της Ν. Ιωνίας είχε επιλεγεί μεταξύ άλλων από το κράτος προκειμένου να συμβάλλει στη στέγαση και κοινωνική ένταξή τους.

(Κοινωνική διαστρωμάτωση και μορφολογία δύο γειτονικών οικισμών Ψυχικού και Νέας Ιωνίας από το 1923 και έπειτα, 1-2,δανειστική βιβλιοθήκη Αστικού Παρατηρητηρίου)

Η πολιτική, της ΕΑΠ, ως διεθνούς οργανισμού, αλλά και η κυβερνητική πολιτική, με το Ταμείο Περιθάψεως Προσφύγων και με τους τραπεζικούς οργανισμούς, ήταν να παραχωρηθούν ακίνητα, που θα τα ξεχρέωναν οι πρόσφυγες εκείνοι που είχαν τη δυνατότητα να τα ενοικιάσουν ή να τα αγοράσουν. Οι υπόλοιποι ή θα έμεναν σε δημόσια κτίρια, σε τρώγλες, ή θα τα έφτιαχναν μόνοι τους.(

οινωνική διαστρωμάτωση και μορφολογία δύο γειτονικών οικισμών Ψυχικού και Νέας Ιωνίας από το 1923 και έπειτα,Σελ69,δανειστική βιβλιοθήκη Αστικού Παρατηρητηρίου)

Για την αστική αποκατάσταση των προσφύγων, αγοράσθηκαν ορισμένα κτήματα στην περιαστική ζώνη της Αθήνας και του Πειραιά. Ένα από αυτά ήταν το κτήμα των Ποράδων που ανήκε στο Ιερό Κοινό του Πανάγιου Τάφου.

Το κτήμα των Ποράδων, που μέχρι την εμφάνιση των προσφύγων διατηρούσε γεωργική καλλιέργεια αμπελιών και ελαιών και βοσκοτόπους για ή χρήση, διέθετε ουσιαστικά προσόντα για την ίδρυση του οικισμού και την εγκατάσταση της βιομηχανίας. Η απόσταση από την Αθήνα δεν ήταν μεγάλη, διέθετε άφθονο νερό από την πηγή Τρύπτα του Ποδονίφτη και τα νερά του ποταμού και επίσης είχε οδική και σιδηροδρομική σύνδεση με το κέντρο. (Κοινωνική διαστρωμάτωση και μορφολογία δύο γειτονικών οικισμών Ψυχικού και Νέας

Ιωνίας από το 1923 και έπειτα,Σελ74,δανειστική βιβλιοθήκη Αστικού Παρατηρητηρίου)

Η Ν. Ιωνία, αποτέλεσε κατά την ίδρυσή της, Τενεκεδούπολη. Η παράγκτο πισσόχαρτο χαρακτήρισαν για πολύ διάστημα, τον προσφυγικό οικισμό. (Κοινωνική διαστρωμάτωση και μορφολογία δύο γειτονικών οικισμών Ψυχικού και Νέας Ιωνίας από το 1923 και έπειτα,Σελ116,δανειστική βιβλιοθήκη Αστικού Παρατηρητηρίου)

Οι προσφυγικοί συνοικισμοί της Νέας Ιωνίας αποτελούνται από 13 συνοικίες - γειτονιές οι οποίες κατά το μεγαλύτερο τους μέρος είναι προσφυγικές και μόνο ένα μικρό κομμάτι από αυτές μπορεί να χαρακτηριστεί ως αστική συνοικία. Οι συνοικισμοί είναι οι : Νέα Ιωνία (κέντρο), Περισσός, Ινέπολη- Πευκάκια, Σαφραμπόλη, Νεάπολη, Ελευθερούπολη, Καλογρέζα, Αλσούπολη, Λαζάρου, Ανθρακωρυχεία, Ειρήνη, Ομορφοκλησιά και Παλαιολόγου.

3.2 Κατοικίες

Το κράτος δεν είχε τα κατάλληλα εφόδια για την αντιμετώπιση του προσφυγικού προβλήματος. Δεν είχε τον απαραίτητο διοικητικό μηχανισμό για την διαχείριση κάποιων πραγμάτων, τη σχετική νομοθεσία, τα κεφάλαια και το εξειδικευμένο προσωπικό. Παρ' όλα αυτά, στις περισσότερες περιπτώσεις επιτεύχθηκε μια απροσδόκητα καλά οργανωμένη αποκατάσταση, λαμβανομένων υπ' όψιν των δυσμενών συνθηκών. Το ελληνικό κράτος, οι τοπικοί φορείς και διάφοροι διεθνείς οργανισμοί κινητοποιήθηκαν για τη στέγαση των προσφύγων με τρόπο πρωτοφανή για τα ελληνικά χρονικά. Επιπλέον, οι πρόσφυγες ήταν δημιουργικός, δραστήριος πληθυσμός και κατάφεραν να επιζήσουν σε μια περίοδο οικονομικής ύφεσης δίνοντας νέα πνοή στην ελληνική κοινωνία και οικονομία. (Ελένη Θωμαΐδου, Κωνσταντίνος Κούρλας, Πολεοδομική ανάλυση και προτάσεις στα πλαίσια των στόχων του «Αστικού Παρατηρητηρίου Βιομηχανικών Περιοχών Απτικής» Η περίπτωση το δήμου Ν. Ιωνίας, Αθήνα 2011, 10, Πτυχ. Εργ. Εισηγ. Γ. Βαρελίδης)

Εικόνα 41: Η οδός Αμαλίας

Εικόνα 42: Η οδός Ρίμινι. Δεξιά και αριστερά τετρακατοικίες.

Το 1925, υπολογίζεται ότι 14.000 κάτοικοι, έχουν εγκατασταθεί από την ΕΑΠ. Έως το 1929, κτίσθηκαν 2814 κατοικίες και 350 στον Περισσό, με το σύστημα αυτοστέγασης.

Οι περιοχές που αποτέλεσαν αντικείμενο είτε αγοράς είτε απαλλοτρίωσης με σκοπό την αποκατάσταση των προσφύγων δεν είχαν ρυμοτομικά διαγράμματα.

Τα ρυμοτομικά διαγράμματα ξεκίνησαν από την περιοχή του λεγόμενου κέντρου της Νέας Ιωνίας συμπεριλαμβανομένης και της περιοχής της Ελευθερούπολης. Τα διαγράμματα αυτά, συντάχθηκαν κατά κανόνα ανά μεμονωμένο οικοδομικό τετράγωνο και διακρίνεται μέσα σε αυτά και η διανομή των οικοπέδων. Παρατηρώντας κάποιες διανομές σε ορισμένα οικοδομικά τετράγωνα θα διαπιστώσει κανείς, ότι η μορφή των οικοπέδων και των ιδιοκτησιών, όπως και των κατοικιών που χτίστηκαν σε αυτές, ήταν τέτοια που φανερώνει τη μεγάλη ανάγκη άμεσης στέγασης κάποιων προσφύγων.

Εικόνα 43: Οδός Πάτμου και Βρυούλων. Τρεις κατοικίες σε ένα οικόπεδο

Εικόνα 44: Οδός Νυμφαίου. Δύο κατοικίες σε ένα οικόπεδο.

αρατηρούμε λοιπόν, ιδιοκτησίες του ενός δωματίου, οικόπεδα που τυχαίνει να εξακολουθούν να είναι άρτια και οικοδομήσιμα έχοντας εμβαδόν μόλις 20 τ.μ.

Εικόνα 45: Οδός Οινόης

Εικόνα 46: Οδός Νισύρου

Στα μεταγενέστερα ρυμοτομικά διαγράμματα του Υπουργείου, που συντάχθηκαν στις υπόλοιπες περιοχές που προέκυψαν από απαλλοτρίωση, δηλαδή στις περιοχές του Περισσού, της Νεάπολης και της Καλογρέζας, είχε ήδη αποκατασταθεί το πρώτο κύμα προσφύγων, οπότε και η γη διαχειρίστηκε και διανεμήθηκε με καλύτερο τρόπο. Για παράδειγμα, ρυμοτομήθηκαν οικοδομικά τετράγωνα με ευρύτερους δρόμους, με επαρκέστερη πρόβλεψη κοινόχρηστων και κοινωφελών χώρων, δηλαδή πλατειών, χώρων για σχολεία κλπ. Επίσης, μπορεί κανείς να βρει οικόπεδα άρτια και οικοδομήσιμα επιφάνειας 25 τ.μ, με μεγαλύτερο εμβαδόν, οικόπεδα που δεν έχουν πρόσοψη στο δρόμο αλλά σε κοινόχρηστους διαδρόμους μέσα στο οικοδομικό τετράγωνο για να εξυπηρετούν αυτές τις μικρές ιδιοκτησίες. (Ελένη Θωμαΐδου, Κωνσταντίνος Κούρλας, Πολεοδομική ανάλυση και προτάσεις στα πλαίσια των στόχων του «Αστικού Παρατηρητηρίου Βιομηχανικών Περιοχών Αττικής» Η περίπτωση το δήμου Ν. Ιωνίας, Αθήνα 2011,σελ20, Πτυχ. Εργ. Εισηγ. Γ. Βαρελίδης)

Εικόνα 47: Προσφυγική κατοικία μέσα σε κοινόχρηστο διάδρομο, στη συνοικία της Ελευθερούπολης.

Εικόνα 48: Οδός Έλλης και Διον. Σολωμού

Τρεις ήταν οι βασικοί τύποι σπιτιών: οι **διώροφες τετρακατοικίες**, **διώροφες διπλοκατοικίες** οι **ισόγειες συνεχόμενες** (συνήθως **μονοκατοικίες**) καθώς και συνδυασμοί αυτών. Διώροφες διπλοκατοικίες υπήρξαν ελάχιστες. Τα υλικά που χρησιμοποιήθηκαν για την κατασκευή, ήταν η πέτρα ή χωματόπλινθοι ή κομμάτια έτοιμου μπετόν. Η σκεπή γινόταν από κεραμίδια γαλλικού τύπου ή βυζαντινά. Τα κουφώματα ήταν ξύλινα πορτοπαράθυρα καρφωτά. Στις διώροφες κατοικίες, υπάρχει εσωτερική σκάλα με κυλινδρική κουπαστή καθώς και ξύλινο μπαλκόνι για τις οικογένειες των επάνω ορόφων. Η είσοδος είναι κοινή. Η αποχέτευση γίνεται σε κοινούς βόθρους.

Μια προσφυγική κατοικία έχει επιφάνεια 40 τ.μ. Αποτελείται από μια μικρή είσοδο (χωλ), 2 κύρια δωμάτια και ένα w.c. Όμως υπάρχει και ο τύπος των συνεχόμενων μικρών κατοικιών. Το εμβαδόν αυτών προσεγγίζει τα 27 τ.μ. ένα κύριο δωμάτιο, μια κουζίνα-καθιστικό και το w.c. Πολλές φορές, υπάρχει ένα μόνο δωμάτιο και κοινή χρήση w.c. Σπανιότητα θα συναντήσουμε και τον τύπο των 80 τ.μ. (Κοινωνική διαστρωμάτωση και μορφολογία δύο γειτονικών οικισμών Ψυχικού και Νέας Ιωνίας από το 1923 και έπειτα, Σελ131, δανειστική βιβλιοθήκη Αστικού Παρατηρητηρί)

Εικόνα 49: Χαρακτηριστική προσφυγική διπλοκατοικία στον Περισσό.

Εικόνα 50: Οδός Σεϊζάνη. Δίδυμα σπίτια.

Εικόνα 51: Οδός Αμπατζόγλου

Εικόνα 52: Οδός Ρίμνι. Τετρακατοικίες

Εικόνα 53: Οδός Καραολή και Αγ. Βασιλείου

Εικόνα 54: Διπλοκατοικία στην συμβολή των οδών Αγ. Βασιλείου και Αγνώστων Ηρώων

Η τελευταία κατηγορία προσφυγικών που συναντά κανείς στη Νέα Ιωνία είναι **πέτρινα σπίτια** δίπλα με από την συνοικία της Νεάπολης, τα οποία ανοικοδομήθηκαν από τις πιστώσεις του εράνου της **«Βασιλικής Πρόνοιας»**. Αρχικά προοριζόνταν για τις οικογένειες αξιωματούχων του στρατού αλλά στη συνέχεια δόθηκαν στους πρόσφυγες. Τα εγκαίνια του οικισμού έκανε τότε η Βασίλισσα Φρειδερίκη και έτσι ο οικισμός αποκαλούνταν μέχρι και τελευταία **«τα πέτρινα της Φρειδερίκης»**. Τα πέτρινα σπίτια είναι διπλοκατοικίες και τετρακατοικίες με κοινές χαρακτηριστικές στέγες και καμινάδες ομοιογενούς αρχιτεκτονικής διακόσμησης. Τα περισσότερα διατηρούνται σε πολύ καλή κατάσταση όπως φαίνεται και από τις παρακάτω εικόνες : (Ελένη Θωμαΐδου, Κωνσταντίνος Κούρλας, Πολεοδομική ανάλυση και προτάσεις στα πλαίσια των στόχων του «Αστικού Παρατηρητηρίου Βιομηχανικών Περιοχών Απικής» Η περίπτωση το δήμου Ν. Ιωνίας, Αθήνα 2011,σελ32, Πτυχ. Εργ. Εισηγ. Γ. Βαρελίδης)

Εικόνα 55: Οδός Απόλλωνος

Εικόνα 56: Οδός Απόλλωνος

Εικόνα 57: Οδός Απόλλωνος

Εικόνα 58: Οδός Ολυμπίας

Εικόνα 59: Οδός Ολυμπίας

Εικόνα 60: Οδός Νίκου Γιαννά

Εικόνα 61: Οδός Νίκου Γιαννά

3.2.1 Προτάσεις

Ο δήμος της Νέας Ιωνίας έχει αναπτυγμένο εμπορικό κέντρο αλλά στερείται χώρων εστίας και διασκέδασης. Η περιοχή των προσφυγικών τόσο στο κέντρο της Ν. Ιωνίας όσο και στην συνοικία της Ελευθερούπολης ενδείκνυται για τέτοιου είδους χώρους. Συγκεκριμένα στις προσφυγικές κατοικίες της Ελευθερούπολης θα μπορούσε να δημιουργηθεί μια περιοχή με μικρά κέντρα διασκέδασης και αναψυχής, όπως είναι τα μεζεδοπωλεία, τα ποτοπωλεία και τα ουζερί. Επιπλέον, οι περιοχές αυτές βρίσκονται σε σημείο κατάλληλο για να λειτουργούν αυτοί οι χώροι μέχρι αργά το βράδυ λόγω της θέσης, με αποτέλεσμα να μην ενοχλούν τις γύρω κατοικημένες συνοικίες.

Ωστόσο, για να υλοποιηθεί μια τέτοια ιδέα, θα πρέπει ο δήμος να αποζημιώσει τους ιδιοκτήτες των προσφυγικών κατοικιών για την παραχώρηση των ιδιοκτησιών τους, γεγονός ανέφικτο τόσο επειδή είναι πολύ δύσκολο να διατεθούν πόροι για αποζημιώσεις όσο και για το γεγονός ότι οι τίτλοι ιδιοκτησιών έχουν αλλάξει και είναι αρκετά πολύπλοκο να βρεθούν οι ιδιοκτήτες ώστε να υλοποιηθεί η παραχώρηση των περιουσιών τους στον Δήμο.

3.3 Η βιομηχανία στη Ν. Ιωνία

Εικόνα 62: Η Μεταξουργία του Κυρκίνη

Για την αστική αποκατάσταση των προσφύγων, αγοράσθηκαν ορισμένα κτήματα στην περιαστική ζώνη της Αθήνας και του Πειραιά. Ένα από αυτά ήταν το κτήμα των Ποδαράδων που ανήκε στο Ιερό Κοινό του Παναγίου Τάφου.

Το κτήμα των Ποδαράδων, που μέχρι την εμφάνιση των προσφύγων διατηρούσε γεωργική καλλιέργεια αμπελιών και ελαιών και βοσκοτόπους για κτηνοτροφική χρήση, διέθετε ουσιαστικά προσόντα για την ίδρυση του οικισμού και την εγκατάσταση της βιομηχανίας. Η απόσταση από την Αθήνα δεν ήταν μεγάλη,

διέθετε άφθονο νερό από την πηγή Τρύπα του Ποδονίφτη και τα νερά του ποταμού και επίσης είχε οδική και σιδηροδρομική σύνδεση με το κέντρο.

Οι πρόσφυγες αμέσως μετά την άφιξή τους στη περιοχή δημιούργησαν βιομηχανικές εγκαταστάσεις, εισάγοντας στον ελλαδικό χώρο την τέχνη της ταπητουργίας η οποία μέχρι τότε ήταν ανύπαρκτη, ανδρώνοντας τις θέσεις των εργοστασίων και των βιοτεχνιών.

Τα πρώτα χρόνια και για αρκετό διάστημα αργότερα, τα σπίτια είχαν γεμίσει από αργαλειούς και είχαν μετατραπεί σε εστίες βιοτεχνικές. Τα αργαλειά, δεν ήταν μοντέρνας τεχνολογίας αυτόματα και σιδερένια, αλλά ξύλινα και σαν κατασκευές εύκολες. Η οικοτεχνία άνθιζε και πρόσφερε πολλά στην οικογένεια που την διαχειριζόταν.

Οι επαγγελματικές ασχολίες των προσφύγων αστικής προέλευσης ως επί το πλείστον , ήταν το εμπόριο, οι επιχειρήσεις, η βιομηχανία, η βιοτεχνία. Στη πατρίδα τους είχαν ιδρύσει βιομηχανίες ταπήτων με εξαγωγή στο εξωτερικό καθώς και βιομηχανίες κλωστοϋφαντουργίας . Τις γνώσεις αυτές τις μετέφεραν άμεσα με την άφιξή τους στον ελλαδικό χώρο.

Η αγορά του κτήματος των Ποδαράδων έγινε από το Ταμείο Περιθάψεως Προσφύγων, για την αστική αποκατάσταση των οικογενειών των προσφύγων και περιλάμβανε γαίες καλλιεργήσιμες βοσκήσιμες και πορώδη μέρη.

Η ΕΑΠ συνέχισε το έργο του ΤΑΠ παραχωρώντας την περιοχή στους πρόσφυγες για δύο ειδών λειτουργικές χρήσεις. Πρώτον, για την ίδρυση του προσφυγικού οικισμού και δεύτερον, για την εγκατάσταση των βιομηχανικών

μονάδων. Η οικοδόμηση του οικισμού και των εργοστασίων πραγματοποιήθηκε ταυτόχρονα χρονικά.

ησιακό καθεστώς των βιομηχανικών οικοπέδων, αμφισβητήθηκε από το Δήμο, ο οποίος θεώρησε τις εγκαταστάσεις αυτές, καταπατήσεις δημοσίων κτημάτων.

Για τη βιομηχανική χρήση των οικοπέδων και τον κανονισμό λειτουργίας των εργοστασίων, η ΕΑΠ έθεσε όρους, οι οποίοι αν αθετούντο (και κάποιες βιομηχανίες, δεν μπόρεσαν να ανταποκριθούν), ήταν από τους λόγους που παραχωρούνταν οι τίτλοι ιδιοκτησίας σε άλλους κεφαλαιούχους, που διέθεταν τις προϋποθέσεις εφαρμογής των όρων, η τήρηση των οποίων γινόταν κάτω από αυστηρούς χρονικούς περιορισμούς. Πολλές φορές, άλλαζε και η ονομασία του εργοστασίου και έπαιρνε το όνομα του καινούργιου ιδιοκτήτη.

Δίπλα στα εργοστάσια, κάποιοι εργοστασιάρχες έκτισαν και κτίσματα για τους εργάτες, τα οποία όμως δεν τηρούσαν τις προδιαγραφές υγιεινής. Η χρήση, κατά τα άλλα του βιομηχανικού οικοπέδου, περιοριζόταν στο να είναι αυστηρά βιομηχανική.

Εκτός από την οικοτεχνία και βιοτεχνίες και τις βιομηχανίες που αναπτύχθηκαν διάσπαρτα μέσα στην Ν. Ιωνία, δύο βιομηχανικές ζώνες ή διαφορετικά ΒΙΟΠΑ βιομηχανικά πάρκα, φιλοξένησαν τις εγκαταστάσεις των εργοστασίων. Το ΒΙΟΠΑ Ελευθερούπολης και το ΒΙΟΠΑ Περισσού.

Χάρτης 6: Το βιομηχανικό συγκρότημα της Ελευθερούπολης. Παλιές και νέες ιδιοκτησίες.1985

Η ίδρυση των βιομηχανιών και η απορρόφηση των προσφύγων, μέσα σ' αυτά, ενδυνάμωσαν τη βιομηχανική παραγωγή. Η αστικοποίηση από πρόσφυγες και αργότερα από οικονομικούς μετανάστες, υπήρξε από τους πλέον σημαντικούς λόγους ανάπτυξης της εκβιομηχάνισης. Αναπτύχθηκε η εγχώρια αγορά και η άνθηση της ταπητουργίας, βαμβακουργίας, μεταξουργίας κλπ., συνέβαλλαν πολλά, στην οικονομία της χώρα, της οποίας κυριότερος αγοραστής υπήρξαν οι ΗΠΑ.

Ο οικισμός της Ν. Ιωνίας, αναπτύχθηκε, ως οικισμός σύζευξης κατοικίας και εργασίας. Θεωρήθηκε περιοχή γενικής κατοικίας και δήμος υπερτοπικής σημασίας. Με την ανάπτυξη εμπορικών και βιοτεχνικών δραστηριοτήτων, προσέλκυσε κατοίκους - δημότες άλλων περιοχών, με την λειτουργία επαγγελματικών στεγών, την προσφορά εργασίας και την ανάπτυξη της τοπικής Αγοράς εμπορικού χαρακτήρα.

Στη Ν. Ιωνία παραχωρήθηκαν 25 βιομηχανικά οικόπεδα, στη Καισαριανή 2, στη Νίκαια 7, στον Υμητό 2, στο Βύρωνα 1, στα Ταμπούρια του Πειραιά 1, στη Δραπετσώνα 1 και στον Πειραιά 1 βιομηχανικό οικόπεδο.

Από τα οικόπεδα της Ν. Ιωνίας, τα 8 χρησιμοποιήθηκαν για ταπητουργία, τα 5 για υφαντουργία, 1 για καφεζυθεστιάτοριο, 1 για βιομηχανία ελαστικών, 1 για εργοστάσιο ζαχαροπλαστικής και σοκολατοποιίας, 1 για βιομηχανία χρωμάτων και 1 για αγγειοπλαστική.

Εικόνα 63: Το παλαιότερο εργοστάσιο της Μεταξουργίας, τμήμα του κτιρίου γνωστό ως « Γραφεία της Μεταξουργίας». Σήμερα δεν διασώζεται τίποτα από αυτά.

Η οικιακή ενασχόληση, μετατράπηκε σε μια σύγχρονη βιομηχανική διαδικασία παραγωγής. Έτσι, σε κάθε προσφυγικό οικισμό, η Επιτροπή χρηματοδότησε την ανέγερση ενός ή περισσότερων μεγάλων οικοδομημάτων στα οποία τοποθετήθηκαν

πολλοί αργαλειοί και αναλήφθηκε η παραγωγή χαλιών σε ευρεία κλίμακα. Σε μερικές περιπτώσεις αυτά τα εργοστάσια λειτουργούσαν σε κοινοτική συνεταιριστική βάση. Οι ίδιοι οι πρόσφυγες διάλεγαν ένα διευθυντή από τις τάξεις τους και μοιράζονταν τα κέρδη της επιχείρησης. Σε άλλες περιπτώσεις η Επιτροπή νοίκιαζε το εργοστάσιο σε κάποιο ικανό άτομο, που το διαχειριζόταν ως ιδιωτική επιχείρηση.

Στις πόλεις αναπτύχθηκε ένας μεγάλος αριθμός διαφόρων βιοτεχνιών που δημιουργήθηκαν από πρόσφυγες ή από ντόπιους κεφαλαιούχους με πρόσφυγες εργάτες. Η κατά πολύ σημαντικότερη είναι η Ταπητουργία, η οποία ουσιαστικά ήταν ανύπαρκτη πριν από το 1922. Έτσι το 1922 υπήρχαν μόνο 130 αργαλειοί όπου απασχολούνταν 230 εργάτες. Το 1926 υπήρχαν 5500 αργαλειοί που απασχολούσαν 12.000 εργάτες και παρήγαγαν ετησίως 219.900 κιλά ταπήτων, σε σύγκριση με τα 16.000 ά του 1923. (Κοινωνική διαστρωμάτωση και μορφολογία δύο γειτονικών οικισμών Ψυχικού και Νέας Ιωνίας από το 1923 και έπειτα, 74-76,79,δανειστική βιβλιοθήκη Αστικού Παρατηρητηρίου)

Το τραπεζικό κεφάλαιο, χορήγησε οικονομικές παροχές και δάνεια στους πρόσφυγες κεφαλαιούχους, στους οποίους η ΕΑΠ είχε παραχωρήσει βιομηχανικά οικόπεδα για να εγκαταστήσουν τις βιομηχανίες τους.

Η ανάπτυξη της βιομηχανίας μέσα στον οικισμό της Ν. Ιωνίας με την ίδρυση και την επέκταση βιομηχανικών και βιοτεχνικών μονάδων στην περιοχή, μετέτρεψαν τον οικισμό σε βιομηχανική πόλη.

Η ταπητουργία ενώ τα πρώτα χρόνια ακολούθησε μια ανοδική πορεία, κατόπιν σταδιακά έφθινε και αρκετά εργοστάσια στο ΒΙΟΠΑ Ελευθερούπολης και

Περισσού, άλλαξαν χρήση. (Κοινωνική διαστρωμάτωση και μορφολογία δύο
γειτονικών οικισμών Ψυχικού και Νέας Ιωνίας από το 1923 και
έπειτα, 84,δανειστηκή βιβλιοθήκη Αστικού Παρατηρητηρίου)

3.3.1 Τι απέμεινε από το βιομηχανικό παρελθόν της Ν. Ιωνίας

Η βιομηχανική κληρονομιά των κτιρίων υψηλής αρχιτεκτονικής άλλοτε, σε αλλοιωμένη μορφή σήμερα, να θυμίζουν ότι μέσα στους χώρους τους, η πρώτη γενιά προσφύγων, ανοικοδόμησε το παρόν και το μέλλον των επόμενων γενιών, σημερινών κατοίκων της Ν. Ιωνίας, στην προσπάθειά τους να ενταχθούν στο κοινωνικό σύνολο μέσα από σχέσεις αλληλεγγύης ή εκμετάλλευσης με το βιομηχανικό status, αλλά οπωσδήποτε σκληρής και επίπονης δουλειάς ετών. Η παρουσία του γυναικείου εργατικού δυναμικού και τότε και σήμερα είναι εξίσου σημαντική.

Σήμερα, στα δύο ΒΙΟΠΑ, λειτουργούν μεγάλες κλωστοϋφαντουργικές μονάδες στον Περισσό, σε αντίθεση με αυτό της Ελευθερούπολης, όπου κυριαρχούν οι μικρές οικογενειακές επιχειρήσεις. Η κυριαρχία των μικρομεσαίων επιχειρήσεων τόσο στο ΒΙΟΠΑ, όσο και σε όλο το Δήμο υποδηλώνει την ανάγκη στήριξής τους, καθώς αποτελούν τη ραχοκοκαλιά της δευτερογενούς παραγωγής στην περιοχή. Είναι χαρακτηριστική η περίπτωση της συγκέντρωσης πολλών μικρών μονάδων συναφούς δραστηριότητας που συστεγάζονται σε ενιαίο κτίριο και τους χωρίζει ένας τοίχος. (Κοινωνική διαστρωμάτωση και μορφολογία δύο γειτονικών οικισμών Ψυχικού και Νέας Ιωνίας από το 1923 και έπειτα, Σελ169, δανειστική βιβλιοθήκη Αστικού Παρατηρητηρίου)

3.3.2 Προτάσεις

Τα βιομηχανικά πάρκα προς εξυγίανση, όπως έχουν χαρακτηριστεί από το Δήμο οι ζώνες της Ελευθερούπολης και του Περισσού, στερούνται τόσο από αποκατάσταση όσο και από αισθητική. Η τοπική αυτοδιοίκηση φαίνεται να μην έχει δείξει τον απαιτούμενο μέχρι τώρα ζήλο για την διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς της περιοχής. Οι χώροι αυτοί είναι εγκαταλελειμμένοι, νε έντονη την παρουσία σκουπιδιών σε αντίθεση με τα γειτονικά τετράγωνα που βρίσκονται σε πολύ καλύτερη κατάσταση.

Ως λύση στα προβλήματα αυτά θα ήταν η κατασκευή λαογραφικού-πολιτιστικού μουσείου, μια βασική έλλειψη στον Δήμο, με σκοπό την διαφύλαξη των διασωθέντων μηχανημάτων κι αργαλειών τα οποία βρίσκονται άχαρα τοποθετημένα στο Κέντρο Μικρασιατικού Πολιτισμού. Το κτίριο του κέντρου αυτού, δεν αρκεί για να καλύψει την ιστορία του Δήμου εξαιτίας του μικρού του χώρου που καταλαμβάνει και των ανεπαρκών πληροφοριών που μπορεί να προσφέρει σε κάποιον ενδιαφερόμενο.

Επιπλέον, η δημιουργία ενός κοινωφελούς χώρου σε κάποιο από τα οικοδομικά τετράγωνα στη ζώνη της Ελευθερούπολης θα αποτελούσε μια μ τική παρέμβαση στον Δήμο λόγω των περιορισμένων κοινόχρηστων χώρων που υπάρχουν. Έτσι λοιπόν θα ήταν ωραία να δημιουργηθεί ένα πάρκο που νε έχουν πρόσβαση όλες οι κοινωνικές ομάδες του πληθυσμού όπως νέοι, ηλικιωμένοι αλλά και μετανάστες που ζουν «γκετοποιημένα» στη γειτονιά των προσφυγικών της Ελευθερούπολης.

3.4 Ο Ποδονίφτης

Ποδονίφτης λέγεται το ρέμα που περνά από τη νότια παρυφή της Καλογρέζας. Στους αρχαίους χρόνους, άντλησε από αυτόν, νερό ο Αδριανός, για να κατασκευάσει 2 μΧ. αιώνα το Υδραγωγείο του και να λύσει το πρόβλημα της λειψυδρίας στην Αθήνα.

Ο Ποδονίφτης, παραπόταμος του Κηφισού είναι το σημαντικότερο ρέμα του βορειοανατολικού τμήματος του λεκανοπεδίου της Αττικής. Το μήκος του ξεπερνά τα 15 χιλιόμετρα. Πηγάζει από τις νοτιοδυτικές πλαγιές του Πεντελικού Όρους, διασχίζει τις περιοχές Μελισσίων, Χαλανδρίου και της νότιας Ν. Ιωνίας και πριν από την συμβολή του με τον Κηφισό περνά από τους Δήμους Ν. Φιλαδέλφειας, Νέας Χαλκηδόνας και το 5 διαμέρισμα του Δήμου Αθηναίων. Υπήρξε ειδυλλιακό τοπίο και τόπος εκδρομών για τους κατοίκους της περιοχής. Έρευνα του Τμήματος Βοτανολογίας του Παν/μίου Αθηνών διέκρινε 39 είδη φυτών όπως πικροδάφνες, συκιές, χαμομήλι, κίτρινες μαργαρίτες και άλλα. Τα απόβλητα όμως των βιομηχανιών, μόλυναν τα ύδατα και αυτός είναι ο λόγος που διακρίνεται η παρουσία νιτρόφυλλων φυτών που ευδοκιμούν σε περιοχές με αυξημένη ρύπανση και μεγάλη συγκέντρωση νιτρικών αλάτων. Οι κάτοικοι της Ν. Ιωνίας αντλούσαν νερό από τον Ποδονίφτη μέχρι 1960.

Αυθαίρετα κτίσματα έχουν κτιστεί παραρρημμάτια του ποταμού. Το ρέμα σε όλο σχεδόν το μήκος του έχει υποστεί επεμβάσεις. Στην κοίτη του ποταμού υπάρχουν κτισμένες πολυκατοικίες. Η κεντρική λεωφόρος στη Ν. Ιωνία, η Λεωφόρος Ηρακλείου,

τασκευάστηκε πάνω στη φυσική του κοίτη, με αποτέλεσμα τα ρέματα που μπαζώθηκαν να δημιουργηθούν πλημμύρες.

Ο Ποδονίφτης υπήρξε προσπάθεια να γίνει οικολογικό πάρκο ως προστατευόμενος χώρος περιβαλλοντικού ενδιαφέροντος. Συνέβη όμως το αντίθετο καθώς τον έθαψαν οριστικά. Η αδιαφορία και η ανοχή της πλειοψηφίας των πολιτών, η γενικότερη απάθεια σε ζητήματα περιβάλλοντος, η κατεύθυνση μιας ανάπτυξης χωρίς όρια, που υποστηρίζεται από την πολιτεία και από την πλειοψηφία των δημοτικών παρατάξεων, οδήγησαν στην ολοκλήρωση του εγκλήματος. Μετέτρεψαν τον Ποδονίφτη σε υπόνομο, σε κλειστό αγωγό, σε βούρκο. (**Κοινωνική διαστρωμάτωση και μορφολογία δύο γειτονικών οικισμών Ψυχικού και Νέας Ιωνίας από το 1923 και έπειτα, 129-130,δανειστική βιβλιοθήκη Αστικού ρίου)**

Η κάλυψη του Ποδονίφτη ολοκληρώθηκε το 1998 στο τμήμα που αφορά τον δήμο της Νέας Ιωνίας, σε τρεις φάσεις με κατασκευές εκ νέου και με την αντικατάσταση των παλαιών αγωγών σε ορισμένα σημεία.

Εικόνα 64: Έργα στον Ποδονίφτη

Εικόνα 65: Έργα στον Ποδονίφτη

Εικόνα 66: Έργα στον Ποδονίφτη

Στη κοίτη του, σε δύο σημεία, υπάρχουν τα ερείπια από τις κολόνες του Αδριάνειου Υδραγωγείου.

Εικόνα 67: Οι στήλες του Αδριάνειου Υδραγωγείου, μεταξύ των οικισμών της Ελευθερούπολης και της Νεάπολης.

3.5 Σημερινή κατάσταση - Προτάσεις

Η αρχιτεκτονική στον δήμο Νέας Ιωνίας, είναι μείγμα του παραδοσιακού τότε και του σύγχρονου σήμερα. Οι πολλές μονώροφες κατοικίες που οικοδομήθηκαν τη δεκαετία του '30 για να στεγάσουν τους πρόσφυγες παραχωρούν τη θέση τους πενταόροφες πολυκατοικίες που κατασκευάστηκαν στα χρόνια της αντιπαροχής, αλλοιώνοντας έτσι τον παραδοσιακό χαρακτήρα της πόλης.

Η άναρχη δόμηση είχε ως επακόλουθο η πόλη να χάσει το ύψος της και την διαφορετικότητά της με άμεση συνέπεια την στέρηση βασικών λειτουργιών. Η αρχιτεκτονική της διαφορετικότητα χάθηκε μέσα από τις παρανομίες των εργολάβων και συναντάται πλέον μόνο στις γραφικές κατοικίες των προσφυγικών και σε όσα αρχοντικά διασώζονται μέχρι σήμερα.

Σύμφωνα με το Ρυμοτομικό Διάταγμα, οι όροι δόμησης για το κέντρο της Νέας Ιωνίας είναι :

Συντελεστή Δόμησης : 2.00

Κάλυψη: 60%

Ύψος ως ΓΟΚ, πρώην συνεχές σύστημα

Γκαράζ: ΦΕΚ 764/2004

Πρόσωπο: 10 μ

Εμβαδόν: 200 τμ

Εικόνα 68: Κλασικά κτίρια Λ. Ηρακλείου

Εικόνα 69: Δημοτικό Μέγαρο Ν. Ιωνίας

Εικόνα 70: Εμπορικό κέντρο 'Ionian Center'

Εικόνα 71: Εμπορικά Πολυκαταστήματα Λ.
Ηρακλείου

3.5.1 Δημόσιοι χώροι αναψυχής - άθλησης

Από τα στατιστικά στοιχεία απογραφής του 2001 προκύπτει ότι η Νέα Ιωνία είναι μια πυκνοκατοικημένη πόλη. Διαπιστώνει κανείς ότι από την έρευνα που έγινε προκύπτει ότι ο δήμος στερείται κοινόχρηστους κοινωφελείς χώρους. Παρόλο που υπάρχουν 20 περίπου διαμορφωμένες πλατείες δεν έχουν αξιοποιηθεί σε μέγιστο βαθμό και σε γενικές γραμμές παρατηρείται μια εικόνα εγκατάλειψης απωθώντας τους κατοίκους να δραστηριοποιηθούν στους χώρους αυτούς.

Το ίδιο συμβαίνει και με τους χώρους άθλησης του δήμου. Οι περισσότεροι χώροι βρίσκονται στο νοτιοανατολικό μέρος του δήμου με αποτέλεσμα να μην διευκολύνεται η πρόσβαση σε όλους τους δημότες

Προτάσεις

Σχετικά με τους κοινόχρηστους χώρους μια πρόταση θα ήταν η κατασκευή ενός υπαίθριου θεάτρου στο Πάρκο Εθνικής Αντίστασης καθώς η πόλη έχει ανάγκη από ένα θέατρο πράγμα που προκύπτει από το γεγονός ότι πολλοί κάτοικοι της πόλης παρακολουθούν δωρεάν παραστάσεις που λαμβάνουν χώρα σε άλλους γειτονικούς δήμους όπως στον Δήμο Γαλασίου.

Η περίφραξη των κοινωφελών χώρων όσο και η επιτήρησή τους θα ήταν ένα καλό μέτρο για τους γονείς και τα παιδιά τους καθώς θα αισθάνονται περισσότερη ασφάλεια.

Οι χώροι άθλησης δεν είναι επαρκείς τόσο για την έκταση του δήμου όσο και για την ποικιλία δραστηριοτήτων που παρέχουν. Αποτελούνται από συγκεκριμένες δραστηριότητες, κυρίως γηπεδάκια μπάσκετ, με

αποτέλεσμα κάποιες ομάδες να αποκλείονται από αυτές. Έτσι, θα ήταν πιο
σηματικό να τοποθετηθούν στους χώρους αυτούς κάποια υπαίθρια
μηχανήματα άθλησης ώστε να έχουν όλοι πρόσβαση.

3.5.2 Εγκαταλελειμμένοι χώροι

Ασυνήθιστο φαινόμενο δεν αποτελεί και το γεγονός ότι κάποιοι χώροι είναι πλήρως εγκαταλελειμμένα με αποτέλεσμα να γίνονται κέντρα εστίασης παράνομων μεταναστών, τοξικομανών σκορπώντας το φόβο στους διερχόμενους πολίτες. Η μεγάλη έλευση αλλοδαπών στον δήμο τα τελευταία χρόνια ενέτεινε το πρόβλημα στέγασης στο κέντρο της πόλης με αποτέλεσμα να έχουμε έναν πυκνοκατοικημένο δήμο και κατάληψη πολλών ακατάλληλων προσφυγικών κτισμάτων από αυτούς.

Εικόνα 72: Εγκαταλελειμμένο σπίτι

Εικόνα 73: Εγκαταλελειμμένη οικία που χρονολογείται από το '30

Εικόνα 74: Εγκαταλελειμμένα προσφυγικά στη συνοικία της Ελευθερούπολης.

Εικόνα 75: Ερειπωμένοι χώροι.

Προτάσεις

Μια πρόταση θα ήταν ο ανασχηματισμός των χώρων αυτών σε παιδικές χαρές ή πάρκα. Επίσης ο Δήμος θα μπορούσε να προχωρήσει στη αποκατάσταση ή αναπαλαίωσή τους διατηρώντας έτσι κάτι από το παρελθόν της πόλης.

Χώροι αυτοί είναι εστίες μόλυνσης για τα μικρά παιδιά αλλά και για τους μεγάλους και ο Δήμος πρέπει το συντομότερο να βρει μια λύση για το πρόβλημα αυτό .

3.5.3 Κυκλοφοριακά προβλήματα

Ένα από τα προβλήματα που αντιμετωπίζει ο δήμος είναι η έλλειψη χώρων στάθμευσης ιδιαίτερα στο κέντρο της πόλης. Η Νέα Ιωνία είναι ένας δήμος με αναπτυσσόμενο εμπορικό κέντρο που απασχολεί πολλούς ανθρώπους σε καθημερινή βάση και οι οποίοι αναγκάζονται να τοποθετούν τα αυτοκίνητά τους σε σημεία που δεν επιτρέπεται. Αυτό όμως με τη σειρά του προκαλεί πρόβλημα στην μετακίνηση των Μέσων Μαζικής Μεταφοράς αλλά και των ανθρώπων και ειδικότερα σε αυτούς με ειδικές ανάγκες.

Η ύπαρξη του ηλεκτρικού σταθμού και η ανάπλασή του από τους κρατικούς φορείς το 2004 άλλαξε την όψη της πόλης.

Εικόνα 76: Ηλεκτρικός σταθμός Περισσού

Οι δημόσιες συγκοινωνίες είναι σχετικά λιγιστές για την έκταση του δήμου. Η συχνότητά τους δεν είναι καθόλου ικανοποιητική λόγω των αραιών δρομολογίων που έχουν οριστεί να γίνονται. Οι γραμμές δεν συνδέουν όλες τις συνοικίες με συνέπεια να μένουν αποκομμένες αρκετές συνοικίες, κυρίως στο ανατολικό κομμάτι του δήμου.

ΠΙΝΑΚΑΣ 6: Οι λεωφορειακές γραμμές της Νέας Ιωνίας

Αριθμός Γραμμής	Όνομα Γραμμής
054	Περισσός - Ακαδημία - Μεταμόρφωση
421	Αγ. Ανάργυροι - Αγ. Παρασκευή
441	Σταθ. Ηρακλείου - Χαλάνδρι - Αγ. Παρασκευή
444	Στ. Χαλάνδρι - Γαλάτσι - Στ. Α. Πατησίων (Κυκλική)
500	Πειραιάς - Κηφισιά (Νυχτερινή)
602	Ν. Ιωνία - Καλογρέζα - Σταθ. Πανόρμου (Κυκλική)
604	Μεταμόρφωση - Ν. Ιωνία
605	Πολυτεχνείο - Περισσός
608	Γαλάτσι - Ακαδημία - Νεκροτ. Ζωγράφου
641	Αυγή - Αγ. Νεκτάριος (Κυκλική)
642	Ν. Ιωνία - Ηράκλειο - Πεύκη (Κυκλική)
742	Θρακομακεδόνες - Αχαρναί - Ν. Ιωνία (Κυκλική)
8	Πολυτεχνείο - Ν. Ιωνία - Μαρούσι
8	Πολυτεχνείο - Ν. Ιωνία - Ηράκλειο

Προτάσεις

Όσον αφορά τα κυκλοφοριακά προβλήματα πρέπει να βρεθεί κάποιος υπόγειος ή όχι χώρος στάθμευσης είτε με την αγορά του χώρου από ιδιώτη είτε με τη βοήθεια κονδυλίων κρατικών φορέων.

Επίσης, τα δρομολόγια των λεωφορείων πρέπει να εμφανίζουν μεγαλύτερη συχνότητα για να μην δημιουργείται πλήθος ανθρώπων στις στάσεις και στο τέλος να μην εισέρχονται ούτε το 1/3 στα λεωφορεία. Επιπλέον, θα πρέπει να προστεθούν και άλλα δρομολόγια στις περιοχές που στερούνται μέσα μαζικής μεταφοράς όπως στο νοτιοδυτικό και βορειοανατολικό μέρος του δήμου.

1. Δημακοπούλου .- Κόνδη Σ. - Σκουλάτου Β., «Ιστορία νεότερη και σύγχρονη», Γ' Ενιαίου Λυκείου, Αθήνα 2005, ΟΕΔΒ.
2. Θέματα Νεοελληνικής Ιστορίας, Γ' Ενιαίου Λυκείου, Αθήνα 2008, ΟΕΔΒ
3. Δανειστική Βιβλιοθήκη Αστικού Παρατηρητηρίου Κοινωνική διαστρωμάτωση και μορφολογία δύο γειτονικών οικισμών Ψυχικού και Νέας Ιωνίας από το 1923 και έπειτα»
4. Κρατική Δραστηριότητα, «Κατοικία στην Ελλάδα», ΤΕΕ 1975
5. Κούρας Κωνσταντίνος, Θωμαΐδου Ελένη « Πολεοδομική ανάλυση και προτάσεις στα πλαίσια των στόχων του Αστικού Παρατηρητηρίου μ κών Περιοχών Ατικής. Η περίπτωση του Δήμου Νέας Ιωνίας» Αθήνα 2011, Εισηγητής Γ. Βαρελίδης
6. Λεοντίδου Λίλα , «Πόλεις της σιωπής, Εργατικός εποικισμός της Τεχνολογικό Ίδρυμα ΕΤΒΑ.
7. Πολύζου Γ. « Η εγκατάσταση των προσφύγων του 1922: Μια οριακή περίπτωση αστικοποίησης» 1984, ΤΕΕ.
8. Σακκάς Γεώργιος, Σφουντούρης Δημήτριος «Καταγραφή προσφυγικών συνοικισμών της Αθήνας και του Πειραιά. Οι προσφυγικές κατοικίες του Περάματος», Αθήνα 2002, Εισηγητής Γ. Βαρελίδης.

1. **1: Πολύζου Γ.** εγκατάσταση των προσφύγων του 1922: Μια οριακή περίπτωση αστικοποίησης» 1984, ΤΕΕ, σελ 4
2. **2: : Πολύζου Γ.** « Η εγκατάσταση των προσφύγων του 1922: Μια οριακή περίπτωση αστικοποίησης» 1984, ΤΕΕ, σελ 8
3. **3: : Πολύζου Γ.** « Η εγκατάσταση των προσφύ 1922: Μια οριακή περίπτωση αστικοποίησης» 1984, ΤΕΕ, σελ 10
4. **4: : Πολύζου Γ.** « Η εγκατάσταση των προσφύγων του 1922: Μια οριακή περίπτωση αστικοποίησης» 1984, ΤΕΕ, σελ 49
5. **5: Σακκάς Γεώργιος, Σφουντούρης Δημήτριος** «Καταγραφή προσφυγικών συνοικισμών της Αθήνας και του Πειραιά. Οι προσφυγικές κατοικίες του Περάματος», Αθήνα 2002, Εισηγητής Γ. Βαρελίδης, σελ 86
6. ΠΙΝΑΚΑΣ 6: Επίσημη ιστοσελίδα ΟΑΣΑ

1. **1: Πολύζου Γ.** « Η εγκατάσταση των προσφύγων του 1922: οριακή περίπτωση αστικοποίησης» 1984, ΤΕΕ, σελ 27
2. **2: Πολύζου Γ.** « Η εγκατάσταση των προσφύγων του 1922: Μια οριακή περίπτωση αστικοποίησης» 1984, ΤΕΕ, σελ 45
3. **3: Κρατική Δραστηριότητα,** «Κατοικία στην Ελλάδα», ΤΕΕ 1975, 15
4. **4: Κούρλας Κωνσταντίνος, Θωμαΐδου Ελένη** « Πολεοδομική ανάλυση και προτάσεις στα πλαίσια των στόχων του Αστικού Παρατηρητηρίου Βιομηχανικών Περιοχών Αττικής. Η περίπτωση του Δήμου Νέας Ιωνίας» Αθήνα 2011, Εισηγητής Γ. Βαρελίδης, 6
5. **5: Κούρλας Κωνσταντίνος, Θωμαΐδου Ελένη** « Πολεοδομική ανάλυση και προτάσεις στα πλαίσια των στόχων του Αστικού Παρατηρητηρίου Βιομηχανικών Περιοχών Αττικής. Η περίπτωση του Δήμου Νέας Ιωνίας» Αθήνα 2011, Εισηγητής Γ. Βαρελίδης, 44
6. **6: Κούρλας Κωνσταντίνος, Θωμαΐδου Ελένη** « Πολεοδομική ανάλυση και προτάσεις στα πλαίσια των στόχων του Αστικού Παρατηρητηρίου Βιομηχανικών Περιοχών Αττικής. Η περίπτωση του Δήμου Νέας Ιωνίας» Αθήνα 2011, Εισηγητής Γ. Βαρελίδης, 66

- **Εικόνα 1: Σακκάς Γεώργιος, Σφουντούρης Δημήτριος** «Καταγραφή προσφυγικών συνοικισμών της Αθήνας και του Πειραιά. Οι προσφυγικές κατοικίες του Περάματος», Αθήνα 2002, Εισηγητής Γ. Βαρελίδης, σελ 30
- **Εικόνα 2:** Όπως πάνω, σελ 68
- **Εικόνα 3:** Όπως πάνω, σελ 69
- **Εικόνα 4:** Όπως πάνω, 67
- **Εικόνα 5:** Όπως πάνω, σελ 77
- **Εικόνα 6:** Όπως πάνω, σελ 77
- **Εικόνα 7: Κρατική Δραστηριότητα,** «Κατοικία στην Ελλάδα», ΤΕΕ 1975, σελ 17
- **Εικόνα 8:** Όπως πάνω, σελ 17
- **Εικόνα 9:** Όπως πάνω, σελ 17
- **Εικόνα 10:** Όπως πάνω, σελ 17
- **Εικόνα 11:** Όπως πάνω, σελ 18
- **Εικόνα 12:** Όπως πάνω, σελ 18
- **Εικόνα 13:** Όπως πάνω, σελ 18
- **Εικόνα 14:** Όπως πάνω, σελ 18
- **Εικόνα 15: Σακκάς Γεώργιος, Σφουντούρης Δημήτριος** «Καταγραφή προσφυγικών συνοικισμών της Αθήνας και του Πειραιά. Οι προσφυγικές κατοικίες του Περάματος», Αθήνα 2002, Εισηγητής Γ. Βαρελίδης, σελ 57
- **Εικόνα 16:** Όπως πάνω, σελ 59
- **Εικόνα 17:** Όπως πάνω, σελ 116
- **Εικόνα 18:** Όπως πάνω, σελ 116
- **Εικόνα 19:** Όπως πάνω, σελ 117

- **Εικόνα 20:** Όπως πάνω, σελ 118

- Εικόνα 21: Όπως πάνω, σελ 118
- Εικόνα 22: Όπως πάνω, σελ119
- Εικόνα 23: Όπως πάνω, σελ 119
- Εικόνα 24: Όπως πάνω, σελ 120
- Εικόνα 25: Όπως πάνω, σελ 120
- Εικόνα 26: Όπως πάνω, σελ 121
- Εικόνα 27: Όπως πάνω, σελ 121
- Εικόνα 28: Όπως πάνω, σελ 122
- Εικόνα 29: Όπως πάνω, σελ 122
- Εικόνα 30: Όπως πάνω, σελ 123
- Εικόνα 31: Όπως πάνω, σελ 123
- Εικόνα 32: Όπως πάνω, σελ 124
- Εικόνα 33: Όπως πάνω, σελ 125
- Εικόνα 34: Όπως πάνω, σελ 125
- Εικόνα 35: Όπως πάνω, σελ 126
- Εικόνα 36: Όπως πάνω, σελ 127
- Εικόνα 37: Όπως πάνω, σελ 128
- Εικόνα 38: Όπως πάνω, σελ 128
- Εικόνα 39: Όπως πάνω, σελ 129
- Εικόνα 40: Όπως πάνω, σελ 129
- Εικόνα 41: **Κούρλας Κωνσταντίνος, Θωμαΐδου Ελένη** « Πολεοδομική ανάλυση και προτάσεις στα πλαίσια των στόχων του Αστικού Παρατηρητηρίου Βιομηχανικών Περιοχών Αττικής. Η περίπτωση του Δήμου Νέας Ιωνίας» Αθήνα 2011, Εισηγητής Γ. Βαρελίδης, σελ 8
- Εικόνα 42: Όπως πάνω, σελ 8
- Εικόνα 43: Όπως πάνω, σελ 23
- Εικόνα 44: Όπως πάνω, σελ 23
- Εικόνα 45: Όπως πάνω, σελ 22
- Εικόνα 46: Όπως πάνω, σελ 25

- Εικόνα 47: Όπως πάνω, σελ 24
- Εικόνα 48: Όπως πάνω, σελ 26
- Εικόνα 49: Όπως πάνω, σελ 39
- Εικόνα 50: Όπως πάνω, σελ 29
- Εικόνα 51: Όπως πάνω, σελ 29
- Εικόνα 52: Όπως πάνω, σελ 30
- Εικόνα 53: Όπως πάνω, σελ 30
- Εικόνα 54: Όπως πάνω, σελ 31
- Εικόνα 55: Όπως πάνω, σελ 33
- Εικόνα 56: Όπως πάνω, σελ 34
- Εικόνα 57: Όπως πάνω, σελ 34
- Εικόνα 58: Όπως πάνω, σελ 35
- Εικόνα 59: Όπως πάνω, σελ 35
- Εικόνα 60: Όπως πάνω, σελ 36
- Εικόνα 61: Όπως πάνω, σελ 36
- Εικόνα 62: Όπως πάνω, σελ 41
- Εικόνα 63: Όπως πάνω, σελ 46
- Εικόνα 64: Όπως πάνω, σελ 88
- Εικόνα 65: Όπως πάνω, σελ 88
- Εικόνα 66: www.ionianet.gr
- Εικόνα 67: www.ionianet.gr
- Εικόνα 68: www.ionianet.gr
- Εικόνα 69: www.ionianet.gr
- Εικόνα 70: www.ionianet.gr
- Εικόνα 71: www.ionianet.gr
- Εικόνα 72: www.ionianet.gr
- Εικόνα 73: **Κούρλας Κωνσταντίνος, Θωμαΐδου Ελένη** « Πολεοδομική ανάλυση και προτάσεις στα πλαίσια των στόχων του Αστικού

Παρατηρητηρίου Βιομηχανικών Περιοχών Αττικής. Η περίπτωση του Δήμου Νέας Ιωνίας» Αθήνα 2011, Εισηγητής Γ. Βαρελίδης, σελ 97

- Εικόνα 74: Όπως πάνω, σελ 110
- Εικόνα 75: Όπως πάνω, σελ 110
- Εικόνα 76: www.ionianet.gr